

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

**ΕΚΦΡΑΣΗ ΕΚΘΕΣΗ
ΓΙΑ ΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ
ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΚΥΚΛΟΙ**

**1ος τόμος
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ**

Γεώργιος Μανωλίδης

Θωμάς Μπεχλιβάνης

Φωτεινή Φλώρου

Συντονισμός: Χρίστος Λ. Τσολάκης

**ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ
για το ενιαίο λύκειο
ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΚΥΚΛΟΙ**

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ

Συγγραφείς

Γεώργιος Μανωλίδης

**Δρ. Φιλοσοφίας, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης**

Θωμάς Μπεχλιβάνης

Φιλολόγος, Καθηγητής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Φωτεινή Φλωρού

Φιλολόγος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Συντονιστής

Χρίστος Λ. Τσολάκης

**Καθηγητής Νεοελληνικής Γλώσσας στο Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης**

Υπεύθυνες για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Χριστίνα Αργυροπούλου

Σύμβουλος του Π.Ι.

Χριστίνα Βέικου

Σύμβουλος του Π.Ι.

Δημιουργική ομάδα

**Θεόφιλος Ζαχαριάδης (ηλεκτρονική σελιδοποίηση,
τεχνική επιμέλεια)**

**Γιώργος Μεταξιώτης (εικονοθεσία, επιμέλεια
εικονογράφησης)**

**Υπεύθυνος δημιουργικού σχεδιασμού και τεχνικής
υλοποίησης**

Αναστάσιος Α. Μπάρμπας

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ
ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

Ομάδα εργασίας του Ινστιτούτου

Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προσαρμογή: Ιωάννα Σταυρακάκη, Εκπαιδευτικός

Επιμέλεια: Αικατερίνη Μπαμιά, Εκπαιδευτικός

**Επιστημονικός υπεύθυνος: Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ**

**Υπεύθυνη του έργου: Μαρία Γελαστοπούλου,
M.Ed. Ειδικής Αγωγής**

**Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής**

Αποχρωματισμοί: Alpha Write

Σκίτσο εξωφύλλου: Γιώργος Αγγελίδης

Το βιβλίο αυτό δεν επιδιώκει να σε κάνει σοφό/ή. Ούτε το ίδιο είναι σοφό ούτε εκείνοι που ανθολόγησαν τα περιεχόμενα του και ετοίμασαν τις ερωτήσεις, με τις οποίες θα ανιχνεύσεις, θα ανιχνεύσετε, μέσα από τις συζητήσεις σας στην τάξη, και έξω από αυτήν, τα προβλήματα που θέτει, ούτε εκείνοι είναι σοφοί. Άλλωστε δε μας χρειάζονται οι σοφοί, αν, βέβαια, ονομάσουμε σοφούς τους ανθρώπους που τα ξέρουν όλα(!) ή που θέλουν να τα μάθουν όλα. Δε μας χρειάζονται αυτοί οι σοφοί, διότι, όπως είπε ο αρχαίος φιλόσοφος Ηράκλειτος (6ος αιώνας π.Χ.), «Πολυμαθίη νόον ἔχειν οὐ διδάσκει» (Η πολυμαθία δε διδάσκει την βαθύτερη κατανόηση των πραγμάτων). Έπειτα δεν ωφελούν οι σοφοί, όταν η σοφία τους δε συνοδεύεται από την αρετή. Το είπε ο Πλάτων (5ος και 4ος αιώνας π.Χ.): «Πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται».

Είναι, όμως, και κάτι ακόμη· δεν είναι δυνατόν σήμερα να γίνει κανείς σοφός, να τα γνωρίζει δηλαδή όλα, γιατί οι γνώσεις είναι πάμπολλες και πολλαπλασιάζονται κάθε μέρα με απίστευτη ταχύτητα. Η εξέλιξη είναι αλματώδης, και έχει να κάνει με κοσμογονικές δυναμικές τεράστιας ισχύος, οι οποίες καθημερινά κομίζουν ασύλληπτης φαντασίας καινούρια στοιχεία, τεχνολογικά και άλλα, και υπαγορεύουν, επιτάσσουν, αν θέλεις, άγνωστες έως τώρα κοινωνικές και επικοινωνιακές συμπεριφορές, που οδηγούν σε νέες κοινωνικές και επικοινωνιακές μείξεις, και σχεδιάζουν και πραγματώνουν νέους κόσμους.

Ύστερα, το κεφάλι του ανθρώπου, του κάθε ανθρώπου, και του μαθητή, όπως είπε κάποιος, δεν είναι δοχείο για να το γεμίσουμε με γνώσεις· είναι, είπε, εστία (τζάκι) και περιμένει/αναζητάει το σπινθήρα για να ανάψει. Αυτή, άλλωστε, είναι η πεμπτουσία της εκπαίδευσης, να ανάψει το φως που θα το θρέψουμε, ύστερα, μαζί δάσκαλοι και μαθητές. Και αν ανάψει μια φορά αυτό το φως της παιδείας, δε σβήνει με τίποτε. Είναι το φως το δημιουργικό.

Θέλουμε να μαθαίνεις, λοιπόν, όχι για να μαθαίνεις και να γίνεσαι σοφός, αλλά να μαθαίνεις και να χρησιμοποιείς τη γνώση σου για να δημιουργείς, και θέλουμε μέσα από τη μάθηση και τη δημιουργία να νιώθεις γεμάτος/ευτυχισμένος. Κι ούτε να σταματήσεις εκεί, στον εαυτό σου. Ο άνθρωπος, για τον οποίο προσπαθούμε να σου μιλήσουμε, μοιράζεται τη χαρά του με τους άλλους, όπως μοιράζεται και τις λύπες του. Μοιρασμένη χαρά, διπλή χαρά· μοιρασμένη λύπη, μισή λύπη.

Κι ακόμη αυτός ο άνθρωπος που απλώνει το χέρι στον άλλο άνθρωπο, για να μην είναι μετέωρος, όπως είπαν, στη ζωή, απλώνει τη στοργή του και στα ζώα και στα φυτά και στο σύμπαν. Τα αγαπάει, τα φροντίζει, τα προστατεύει, ζει αρμονικά μαζί τους. Αυτό σημαίνει ότι δεν τα εξοντώνει, δε μολύνει τις θάλασσες, τις στεριές και τον αέρα, δεν ξηλώνει τον ιστό της γης. Αυτή είναι η αρετή του και η δικαιοσύνη του για την οποία μιλάει ο Πλάτων στο λόγο που διάβασες λίγο πριν.

Δεν το έκαμε, όμως, αυτό ο σοφός άνθρωπος, ο homo sapiens, όπως τον έχεις ίσως ακούσει. Αυτός ωφέλησε, βέβαια, και έκαμε, και κάμει, μεγάλα άλματα στη διαδρομή του, αλλά έβλαψε κιόλας, και βλάπτει. Δε σεβάστηκε το περιβάλλον και ούτε σκέφτηκε ότι ο ίδιος

είναι γέννημα αυτού του περιβάλλοντος. Δηλαδή δε σκέφτηκε ότι βλάπτοντας το περιβάλλον του βλάπτει τον εαυτό του. Περπάτησε, έτσι, χιλιάδες και εκατομμύρια χρόνια, για να φθάσει στη Χιροσίμα, στο Ναγκασάκι, στο Τσερνομπίλ, στους πολέμους. Τώρα, αφού δηλητηρίασε τον πλανήτη του, πορεύεται για τ' αστέρια. Και καλά κάνει. Η προσπάθεια να γνωρίσουμε και να κατακτήσουμε τους ουρανούς δεν είναι φρόνιμο να σταματήσει. Οφείλει, όμως, να συνοδεύεται από την αρετή και από τη σύνεση. Γιατί σκοπός αυτής της πορείας του δεν είναι να φυτέψει στ' αστέρια τις οβίδες και τις βόμβες, που επινόησε και κατασκεύασε στη γη. Σκοπός αυτής της πορείας είναι, πρέπει να είναι, να γεμίσει τ' αστέρια με τριαντάφυλλα.

Σκοπός, λοιπόν, αυτού του βιβλίου δεν είναι να σε κάνει σοφό, να σου δώσει δηλαδή του κόσμου τις γνώσεις. Σκοπός του είναι να σε βοηθήσει να σκεφτείς και να συζητήσεις με τον "άλλο" άνθρωπο, με τους άλλους συμμαθητές σου και με τους δασκάλους σου, θέματα, προβλήματα κοινωνικά, επιστημονικά, καλλιτεχνικά, φιλοσοφικά, πολιτικά, πολιτισμικά, θέματα της καθημερινότητας, θέματα της γνώσης, της σκέψης, του λόγου, της τέχνης: όχι για να γίνεις παντογνώστης με τη γνώση, φιλόσοφος με τη σκέψη, λογοτέχνης με το λόγο, καλλιτέχνης με την τέχνη· όχι γι' αυτό, αλλά για να αναζητήσεις την αλήθεια και να ολοκληρωθείς, να γίνεις δηλαδή ελεύθερος άνθρωπος. Γιατί η γνώση, ο λόγος, η σκέψη, η τέχνη, η αλήθεια οδηγούν προς την ολοκλήρωση και την ελευθερία. Δηλαδή οδηγούν προς την υπευθυνότητα και τη δημιουργία. Η ελευθερία και η υπευθυνότητα είναι οι δύο πόλοι της δημιουργίας· είναι τα κατεξοχήν γνωρίσματα του ανθρώπου.

Τον άνθρωπο, επομένως, και τα προβλήματά του θα συζητήσετε στο βιβλίο αυτό. Αυτός είναι ο "άλλος" για τον οποίο σου μιλήσαμε λίγο πιο πάνω: ο άνθρωπος. «Σ' αυτό τον κόσμο, γράφει ο Γιώργος Σεφέρης, στο λόγο του που εκφώνησε στη Στοκχόλμη την ημέρα που τιμήθηκε με το βραβείο του Αλφρέδου Νομπέλ, (σ' αυτό τον κόσμο), που ολοένα στενεύει, ο καθένας μας χρειάζεται όλους τους άλλους. Πρέπει ν' αναζητήσουμε τον άνθρωπο, όπου και να βρίσκεται», και συνεχίζει ο Σεφέρης: «Όταν στο δρόμο της Θήβας, ο Οιδίπους συνάντησε τη σφίγγα, και αυτή τού έθεσε το αίνιγμά της, η απόκρισή του ήταν: ο άνθρωπος. Τούτη η απλή λέξη χάλασε το τέρας. Έχουμε πολλά τέρατα να καταστρέψουμε. Ας συλλογιστούμε την απόκριση του Οιδίποδα».

Τον άνθρωπο, λοιπόν, και τα προβλήματά του θα μελετήσουμε στις σελίδες αυτού του ανθολογίου, για να τον γνωρίσουμε βαθύτερα και να τον σηκώσουμε ψηλότερα. Έχουμε, βλέπετε, πολλά τέρατα να χαλάσουμε.

Λίγα ακόμη για το βιβλίο

Ελάτε να δούμε από πιο κοντά το περιεχόμενο του βιβλίου. Και πρώτα να σημειώσουμε ότι το βιβλίο αυτό ανήκει στη σειρά των βιβλίων της γλωσσικής διδασκαλίας «Έκφραση - Έκθεση για το Λύκειο». Έρχεται να πλουτίσει και να διευρύνει τη θεματογραφία τους και τον προβληματισμό τους. Από την άποψη αυτή ο τίτλος του «Θεματικοί Κύκλοι» είναι αρκετά εύγλωττος. Αντανακλά τα ποικίλα θέματά του που είναι οργανωμένα σε είκοσι κύκλους, οι οποίοι παραπέμπουν

στις διάφορες μορφές του πολιτισμού μας και προσφέρουν ανάλογη παιδεία.

Από τους είκοσι αυτούς κύκλους οι έξι πρώτοι αντιστοιχούν στο βιβλίο της Α΄ Λυκείου, οι επόμενοι έξι στο βιβλίο της Β΄ Λυκείου και οι άλλοι οκτώ αντιστοιχούν στο βιβλίο της Γ΄ Λυκείου. Αυτό σημαίνει ότι η διάρθρωση των κύκλων ακολουθεί σε αδρές γραμμές τα «θέματα για συζήτηση και Έκφραση - Έκθεση» των βιβλίων γλωσσικής διδασκαλίας του Λυκείου. Η αντιστοιχία αυτή, βέβαια, δεν είναι δεσμευτική για το δάσκαλο και τους μαθητές. Είναι, ωστόσο, ενδεικτική. Δηλαδή μπορείτε, δάσκαλος και μαθητές, να πάρετε και να μελετήσετε κύκλους ή θέματα κύκλων που δεν αντιστοιχούν στη δική σας την τάξη, εφόσον αυτό το υπαγορεύουν οι διδακτικές συνθήκες. Εξάλλου έχουν συμπεριληφθεί στους θεματικούς κύκλους και θέματα που απαντούν στα γενικότερα ενδιαφέροντα των μαθητών όλων των τάξεων του Λυκείου, και όταν ακόμη αυτά δεν περιλαμβάνονται στα βιβλία «Έκφραση - Έκθεση».

Αυτά για τη φιλοσοφία με την οποία χτίστηκαν οι «Θεματικοί Κύκλοι του Λυκείου», και αυτά για τη σύνθεσή τους. Καιρός να σας μιλήσουμε για τα κριτήρια με τα οποία ανθολογήσαμε τα κείμενα. Και πρώτα να σας πούμε ότι αναζητήσαμε θέματα και αξίες με γνώρισμα διαχρονικά, όπως αναζητήσαμε και θέματα σύγχρονου προβληματισμού: η διαχρονία και η συγχρονία λοιπόν. Αλλά και η ποιότητα των κειμένων και τα δικά σας ενδιαφέροντα γι' αυτά υπήρξαν για μας κριτήρια που προσανατόλιζαν τις αναζητήσεις μας.

Είναι, ύστερα, και η οικουμενικότητα των θεμάτων. Την υπολογίσαμε κι αυτήν. Και ούτε μπορούσε να γίνει διαφορετικά. Οικουμενική είναι σήμερα η πορεία του

ανθρώπου. Οικουμενικός οφείλει να είναι και ο προβληματισμός του. Το ξέρουμε, άλλωστε. Κάτι που συμβαίνει στη μια άκρη του πλανήτη πυροδοτεί εξελίξεις στην άλλη. Όλα διαπλέκονται και όλα δέχονται και ασκούν τις επιδράσεις τους. Υπάρχει αλληλόδραση και αμοιβαιότητα. Γι' αυτό και στα επιλεγμένα κείμενα θα διαπιστώσετε μίαν αναλογική ισορροπία ανάμεσα στο λόγο των Ελλήνων και στο λόγο των ξένων στοχαστών.

Η οικουμενικότητα, όμως, έχει και μίαν άλλη πλευρά, για την οποία οφείλουμε να σε ενημερώσουμε. Να σε ενημερώσουμε και να σου πούμε ότι και αυτή αποτέλεσε κριτήριο της επιλογής των κειμένων μας. Όπως πάντοτε έτσι και σήμερα ο λόγος δοκιμάζεται από τη γλώσσα της εξουσίας, θα ακούσετε να λένε ότι τον πιο δυνατό λόγο τον διαθέτει εκείνος που διαθέτει την πιο μεγάλη ισχύ του πυρός ή εκείνος που ελέγχει τα Μέσα Μαζικής Πληροφόρησης: τον Τύπο, την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, και όλους τους άλλους μηχανισμούς με τους οποίους μεταβάλλει τον πλανήτη σ' ένα χωριό που το εξουσιάζει και το ελέγχει.

Πράγματι υπάρχει αυτή η γλώσσα. Θα το διαπιστώσετε στα κείμενα του βιβλίου. Υπάρχει, αλλά δεν είναι η πιο δυνατή. Την πιο δυνατή γλώσσα την έχει η πιο γενναία ψυχή, και τέτοια είναι η ψυχή του καλλιεργημένου ανθρώπου, του ανθρώπου της παιδείας. Αυτός είναι ο ελεύθερος άνθρωπος, κι αυτός αρθρώνει τον ελεύθερο λόγο. Θα το διαπιστώσετε κι αυτό στα κείμενα των «Θεματικών Κύκλων» και θα το συζητήσετε.

Δυο λόγια για το δάσκαλο

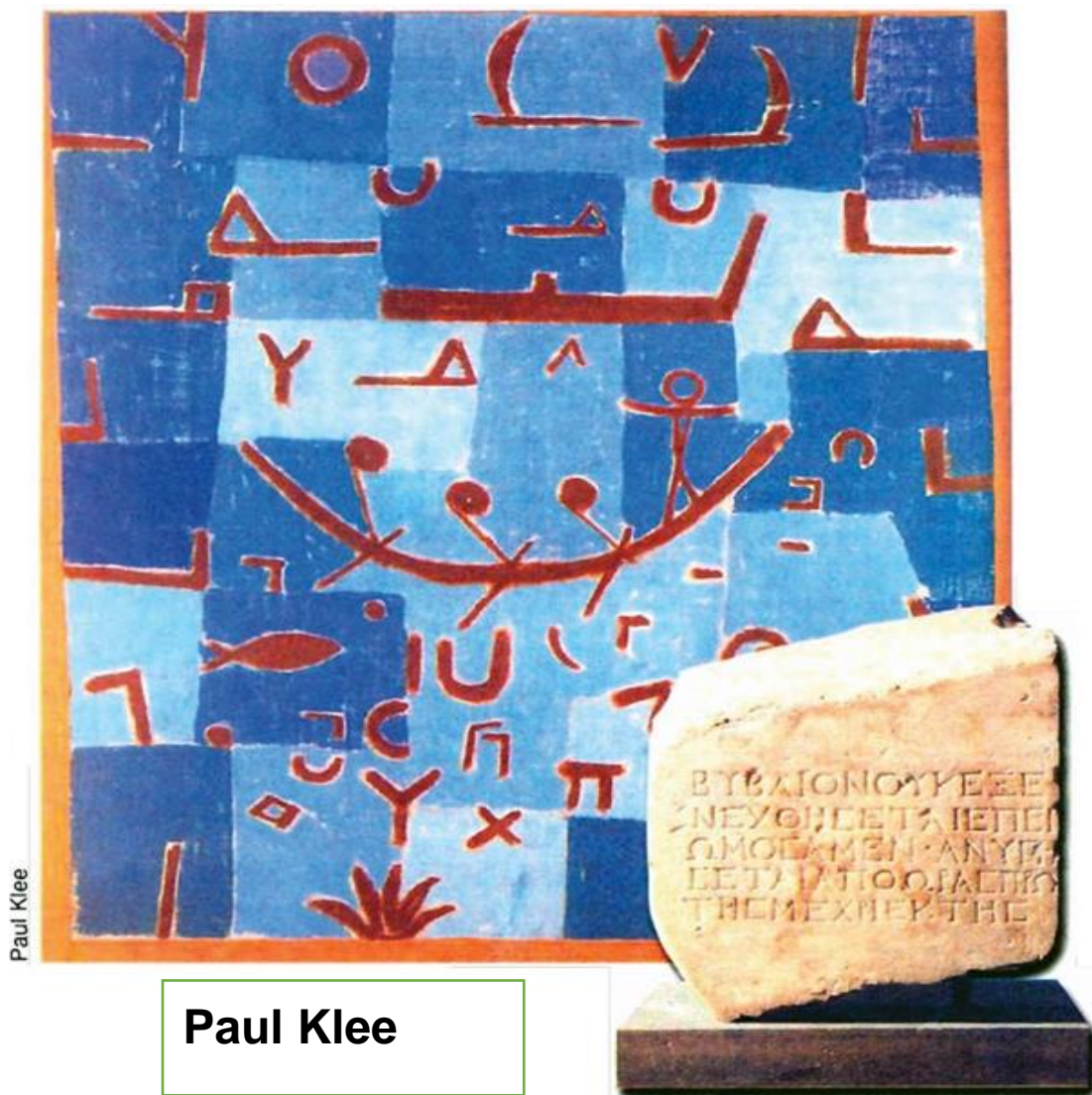
Σχεδίασε τη διδασκαλία σου όπως εσύ νομίζεις. Είσαι ο άρχοντας του μαθήματος. Άκουσε, όμως, κι εμάς που ετοιμάσαμε αυτό το βιβλίο. Λοιπόν θα θέλαμε να σου πούμε τα εξής:

- Φρόντισε, πριν αρχίσεις να διδάσκεις το βιβλίο, να αποκτήσεις μια καθολική εικόνα των περιεχομένων του. Ο τρόπος με τον οποίο είναι διαρθρωμένο το βιβλίο είναι από τους πιο βασικούς συντελεστές της διδακτικής πράξης.
- Τα κείμενα κάθε θεματικού κύκλου λειτουργούν και αυτόνομα και σε άμεση συνάφεια με τα υπόλοιπα κείμενα του κύκλου. Ακόμη μπορούν να συνδυαστούν και με άλλα κείμενα άλλων θεματικών κύκλων. Στο συσχετισμό τους θα σε βοηθήσουν και οι ερωτήσεις που διατυπώνονται κάτω από κάθε κείμενο.
- Ο τρόπος με τον οποίο θα εργαστείτε πάνω σε κάθε κείμενο προσδιορίζεται από τις ερωτήσεις που το ακολουθούν. Αυτές πάλι αναφέρονται: στην κατανόηση του κειμένου, στην κριτική του, στην ανάπτυξη και στη σύνθεση του λόγου, στη δομή και στην οργάνωση του... Πάντως οι ερωτήσεις δεν είναι υποχρεωτικές. Μπορείς να τις αντικαταστήσεις (όλες η ορισμένες) με άλλες που θα ετοιμάσεις εσύ ή που θα προτείνουν οι μαθητές σου.
- Το βιβλίο των «Θεματικών Κύκλων» διαπλέκεται με τα βιβλία της «Έκφρασης - Έκθεσης» και αποτελεί υποστηρικτικό τους υλικό. Αυτό δεν πρέπει να το λησμονείς. Δεν πρέπει δηλαδή το νέο βιβλίο να αντικαταστήσει ή να υποκαταστήσει τα παλαιά· αποτελεί υποστηρικτικό υλικό τους.

- Κείμενα δυσκολότερα και πιο απαιτητικά μπορούν να δοθούν για επεξεργασία στο σπίτι, εφόσον οι μαθητές διαθέτουν χρόνο.
- Τα κείμενα που θα διδάξεις τα επιλέγεις εσύ· εσύ γνωρίζεις την τάξη, το μορφωτικό της επίπεδο, τις δυνατότητές της, τα ενδιαφέροντά της. Τα κείμενα, άλλωστε, δεν παρουσιάζουν τον ίδιο βαθμό δυσκολίας. Θα μπορούσε κανείς να τα κλιμακώσει μέσα στο θεματικό κύκλο ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας που παρουσιάζουν.
- Επιλέγεις, λοιπόν, το θεματικό κύκλο από τον οποίο θ' αρχίσεις και, μέσα στον κύκλο, επιλέγεις το κείμενο με το οποίο θα ξεκινήσεις, όπως επιλέγεις και τους συνδυασμούς που θα κάνεις με κείμενα άλλων κύκλων. Αν δεν έχεις λόγους να κάνεις τέτοιες επιλογές, ακολούθησε μας ή κάνε κάτι άλλο. Εσύ αποφασίζεις, γιατί εσύ έχεις την τελική ευθύνη.
- Δεν πρέπει να διαφεύγει την προσοχή σου ότι το μάθημα αυτό είναι γλωσσικό. Και ότι η γλώσσα είναι κοινωνικό και επικοινωνιακό αγαθό, κοινωνική και επικοινωνιακή ενέργεια, κοινωνική και επικοινωνιακή αλληλενέργεια. Αυτά για τη διδασκαλία της γλώσσας σημαίνουν ότι στο κέντρο των γλωσσικών φαινομένων βρίσκεται ο "δρων" άνθρωπος, και μάλιστα ο άνθρωπος που δρα κοινωνικά. Επομένως ο λόγος παράγεται κατά την επικοινωνία των ανθρωπών/μαθητών και δεν απομνημονεύεται από τα βιβλία. Γλώσσα και κοινωνική ζωή βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση. Κοινωνικές και γλωσσικές δυναμικές επηρεάζονται και διαμορφώνονται αμοιβαία. Αγωνιζόμαστε, είπαν, με τη γλώσσα.
- Το εικαστικό υλικό συνδέεται νοηματικά με τα κείμενα. Μπορείς, λοιπόν, να το χρησιμοποιήσεις δημιουργικά για την παραγωγή λόγου.

- Πάντως το βιβλίο αυτό δε γράφτηκε, για να σας προσθέσει άγχος και να δημιουργήσει ένταση με τον όγκο του ή με τη λογική ότι πρέπει να διδαχθεί ολόκληρο. Αποτελεί εσωτερική υπόθεση της τάξης. Δεν είναι δυνατόν να διδαχθεί ολόκληρο. Για ανάλογες περιπτώσεις γράφει ο Ε. Π. Παπανούτσος στο βιβλίο του «Αγώνες και αγωνία για την παιδεία»: «Ποιος σας είπε ότι είναι ανάγκη να διδάξετε όλη την ύλη του διδακτικού σας βιβλίου στα παιδιά; Δεν υπάρχει λόγος... Ένα ή δύο κεφάλαια επεξεργαστείτε τα όπως πρέπει, και τ' άλλα δώστε το βιβλίο στα παιδιά να τα διαβάσουν μόνοι τους». Είναι καλό οι μαθητές να μάθουν να μελετούν μόνοι τους τέτοια κείμενα και να τα συζητούν με τον εαυτό τους. Εγγράφουν τότε εσωτερικούς λόγους και διαλόγους. Κι αυτό είναι μόρφωση και αυτομόρφωση.

Χ. Λ. Τσολάκης

Paul Klee

Επιγραφή σε μαρμάρινη πλάκα. Αναφέρεται στον κανονισμό λειτουργίας της Αγοράς των Αθηνών (Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς)

Γλώσσα - Λόγος και διάλογος

Ο ανθρώπινος λόγος η πιο μεγάλη
απόδειξη ότι ο άνθρωπος
είναι από τη φύση του ζώον πολιτικόν
Το χάσμα γέμισε άνθη
Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική
Η Έκθεση
Η δύναμη της γλώσσας
Το μαχαίρι
Η φθορά των λέξεων
Τα πάθη της γλώσσας στον πόλεμο
Η γλώσσα της εξουσίας
Για την αποκατάσταση της αλήθειας
Πριν μπούμε στο ψητό
Κονόμι Συνταγματικό
Το καλοκαίρι των γλωσσών
Ένδοξες φυλές που βυθίζονται στη «σιωπή»
Πώς πεθαίνουν οι διάλεκτοι
Η αξία του διαλόγου
Μονόλογος περί διαλόγου
Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ
Η κατάκτηση του ανώφελο

Ο ανθρώπινος λόγος η πιο μεγάλη απόδειξη ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ζώον πολιτικόν

Είναι, νομίζω, φανερό γιατί ο άνθρωπος είναι πολιτικόν ζώον περισσότερο απ' ό,τι οι μέλισσες ή τα άλλα αγελαία ζώα: Όπως έχουμε ήδη πει πολλές φορές, η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και χωρίς αιτία. Ας προσέξουμε ύστερά απ' αυτό ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ζώο που είναι εφοδιασμένο με την ικανότητα του λόγου. Η απλή φωνή δεν εκφράζει, ως γνωστόν, παρά μόνο τη λύπη και την ευχαρίστηση· γι' αυτό και υπάρχει σε όλα τα ζώα· η φύση τούς έδωσε, πράγματι, όλη κι όλη αυτή την ικανότητα, να αντιλαμβάνονται το δυσάρεστο και το ευχάριστο και αυτά να τα κάνουν φανερά το ένα στο άλλο· του λόγου όμως ο προορισμός είναι να κάνει φανερό τι είναι ωφέλιμο και τι βλαβερό και, άρα, τι είναι δίκαιο και τι άδικο· αυτό είναι, πράγματι, που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα: μονάχα αυτός αντιλαμβάνεται το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο και όλα τα άλλα παρόμοια πράγματα –και, φυσικά, η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη.

**«Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος»
Απόδοση στη νέα ελληνική γλώσσα:
Δημήτρης Λυπουρλής, Δέσποινα Μωραΐτου**

1. Παρακολουθήστε την επιχειρηματολογία του Αριστοτέλη. Ποια είναι η βάση, από την οποία ξεκινά, και σε ποιο συμπέρασμα καταλήγει
2. Με βάση τη διαπίστωση του Αριστοτέλη ότι ο ανθρώπινος λόγος αποτελεί την πιο μεγάλη απόδειξη για την κοινωνική φύση του ανθρώπου, να συζητήσετε για τη σημασία της γλωσσικής παιδείας και τη θέση που αυτή πρέπει να κατέχει στα πλαίσια του εκπαιδευτικού μας συστήματος.

**ΗΩΡΟΣ ΕΙΜΙ ΤΕΣ ΑΓΟΡΑΣ: είμαι το όριο της αγοράς.
(Αθήνα, Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς)**

Το χάσμα γέμισε άνθη

Με τις λέξεις ο ανθρώπινος εγκέφαλος αιχμαλωτίζει το σύμπαν. Μέσα στις φόρμες των λέξεων γεννιούνται οι σκέψεις. Όπως τα ρεύματα των υδάτων κινούνται στην κοίτη του ποταμού και, αν δεν υπάρχει αυτή, σκορπίζουν και χάνονται, έτσι και οι σκέψεις κινούνται στην κοίτη της γλώσσας και χάνονται όταν χάνεται εκείνη. Από την ώρα που ο άνθρωπος αποκτά τις λέξεις, η κοίτη της σκέψης του γίνεται λεκτική. Η σκέψη χωρίς τη γλώσσα είναι βουβή, αλλά και η γλώσσα χωρίς τη σκέψη γίνεται κραυγή.

Με τον μικρόκοσμο των λέξεων ελευθερώνεται και φτάνει στο φωναχτό αγέρι της ζωής ο μέγας κόσμος της ανθρώπινης συνείδησης και του ανθρώπινου μόχθου. Οι λέξεις, «αυτός ο κόσμος ο μικρός ο μέγας» του Ελύτη, είναι αυτές που σηματοδοτούν τα όρια του κόσμου. Τα όρια του λόγου μου, είπαν, σηματοδοτούν τα όρια του κόσμου μου. Το παιδί κάνει τη μεγαλύτερη ανακάλυψη της ζωής του, όταν συνειδητοποιεί ότι τα πράγματα έχουν ονόματα.

Συνείδηση, επομένως, της γλώσσας σημαίνει συνείδηση της σκέψης. Συνείδηση της απεραντοσύνης της γλώσσας σημαίνει συνείδηση της απεραντοσύνης της σκέψης. Γι' αυτό και οι γλώσσες βρίσκονται στα μπόγια των λαών. Ψηλώνουν με το ψήλωμα και συρρικνώνονται με τη συρρίκνωση των σκέψεων και των πολιτισμών των ανθρώπων.

Δεν είναι δυνατόν οι πολιτισμοί και οι σκέψεις να προάγονται και οι γλώσσες να φθίνουν. Αυτό και το αντίστροφο του αποκλείονται. Στην τεχνολογία οι λαοί, στην τεχνολογία και οι γλώσσες. Στην ποίηση οι λαοί, στην ποίηση και οι γλώσσες. Άλλες γλώσσες απαιτούσαν οι αρχαίοι πολιτισμοί –πρώτος και καλύτερος ο αρχαιοελληνικός– και άλλες (συναισθηματικές και τυπικές) απαιτούν οι σύγχρονοι. «Εικόνα σου είμαι κοινωνία και σου μοιάζω» επαναλαμβάνει διαρκώς η γλώσσα στη γλωσσική κοινότητα που τη μιλάει

Κορυφαία στιγμή του αγώνα που πραγματώνει ο λόγος είναι η ποίηση. Στον ποιητικό λόγο οι δυναμικές της λέξης φτάνουν στην πιο υψηλή τους ένταση, γι' αυτό και κατακτούν τον υψηλότερο δείκτη ελευθερίας. Την ποιητική λέξη, θα μας πει ο Κακριδής, «τη δυναστεύει ένας ακαταμάχητος πόθος ελευθερίας». Προς την ελευθερία της, όμως, υψώνεται η λέξη μέσα από τη σύγκρουση, μέσα από φυγόκεντρες και κεντρομόλες δυνάμεις, μέσα από τις δυνάμεις που αποζητούν την έκφραση και τις αντίμαχές τους που σηκώνουν τους φραγμούς. Ένας παράδοξος αγώνας στον οποίο τελικά δεν πρέπει να νικήσουν ούτε αυτές οι δυνάμεις ούτε εκείνες. Μια τέτοια νίκη θα ήταν καταστροφική. Είναι ανάγκη να νικήσει ο λόγος. Πρέπει δηλαδή ο λόγος μέσα από την σύγκρουση των αντινομικών συστατικών που τον συγκροτούν να λαγαρίσει και να υψωθεί κάθετα πάνω και πέρα από τις συμβατικότητες της καθημερινής γλώσσας. Το έπαθλο είναι τότε η διπλή ελευθερία: η δική του ελευθερία, αφού θραύει τους φραγμούς που ο ίδιος θέτει στον εαυτό του,

και η ελευθερία του ανθρώπου, αφού απεγκλωβίζεται από τη μόνωση του και συναντά το συνάνθρωπο του, για να υπάρξουν μαζί μέσα από την επικοινωνία τους και τη δημιουργία τους. Γι' αυτό και η ελευθερία του λόγου οδηγεί στη δημιουργία του λόγου. Αυτό σημαίνει πως ο αγώνας για την απελευθέρωση του λόγου οδηγεί στο λόγο της ελευθερίας που είναι η δημιουργία και η ευτυχία: Το εύδαιμον το ελεύθερον. Γιατί ο λόγος της ελευθερίας είναι ο λόγος που χτίζεται από την αρχή και μαζί χτίζει από την αρχή τον κόσμο. «Κοιτάξτε τα χείλη μου, λέει ο Ελύτης, από αυτά εξαρτάται ο κόσμος». Και ο Σεφέρης: «Στερνός σκοπός του ποιητή, λέει, δεν είναι να περιγράψει τον κόσμο, αλλά να τον δημιουργεί ονομάζοντάς τον». Και ο Emile Benveniste: «Κάθε φορά που ο λόγος ξετυλίγει ένα γεγονός, κάθε φορά ο κόσμος ξαναρχίζει. Καμιά δύναμη δε θα φτάσει ποτέ αυτή του λόγου, που δημιουργεί τόσα πολλά με τόσο λίγο». Υψιστη στιγμή αυτής της δημιουργίας είναι εξάπαντος ο ποιητικός λόγος. Η γλώσσα, τότε, αφήνει τον πεζό της βηματισμό και πιάνει τον ποιητικό χορό, για να χορέψει την ελευθερία της και την ευτυχία της. Άλλωστε ο χορός, όπως και κάθε τέχνη, είναι απελευθέρωση. Τότε η λέξη γοητεύει, και ας γυρίζει η ίδια και η ίδια. Και ας μην είναι φανταχτερή και φουντωτή. Δε σταματάς στο τριμμένο της ένδυμα. Είναι η νέα της κίνηση που σε ξαφνιάζει. Ελεύθερη από τους γήινους δεσμούς λυγάει σαν τη χορεύτρια στους ρυθμούς της νέας κάθε φοράς χορογραφίας. Την έχει αγγίξει η χάρις της ελευθερίας κι αυτήν όπως τον αγωνιστή.

Χρίστος Λ. Τσολάκης
«Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική» τόμ. Α΄

1. Να παρακολουθήσετε τη σκέψη του συγγραφέα και να προσδιορίσετε: α) τη σχέση της γλώσσας με τη σκέψη, β) τη σχέση της γλώσσας με τον πολιτισμό. Στη συνέχεια να εμπλουτίσετε την επιχειρηματολογία του Αριστοτέλη σχετικά με την κοινωνική φύση του ανθρώπου (στο προηγούμενο κείμενο).
2. Πώς αντιλαμβάνεσθε την άποψη «την ποιητική λέξη τη δυναστεύει ένας ακαταμάχητος πόθος ελευθερίας». Γιατί τελικά η ποίηση απελευθερώνει τη λέξη;
3. Πού οδηγεί ο αγώνας για την ελευθερία του λόγου; Πώς συνδέεται, κατά τη γνώμη σας, ο λόγος της ελευθερίας με την ευτυχία;

Παράσταση σε αττικό αγγείο, 6ος π.Χ. αι.

"Δείτε ένα χελιδόνι"

"Νάτο"

"Μα τον Ηρακλή, έφτασε η Άνοιξη"

Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική

ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ μου έδωσαν ελληνική·
το σπίτι φτωχικό στις αμμουδιές του Ομήρου.

Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις
αμμουδιές του Ομήρου.

Εκεί σπάροι και πέρκες

ανεμόδαρτα ρήματα

ρεύματα πράσινα μες στα γαλάζια

όσα είδα στα σπλάχνα μου ν' ανέβουνε

σφουγγάρια, μέδουσες

με τα πρώτα λόγια των Σειρήνων

όστρακα ρόδινα με τα πρώτα

μαύρα ρίγη.

Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου με τα πρώτα μαύρη ρίγη.

Εκεί ρόδια, κυδώνια

θεοί μελαχρινοί, θείοι κι εξάδελφοι

το λάδι αδειάζοντας μες στα πελώρια κιούπια·

και πνοές από τη ρεματιά ευωδιάζοντας

λυγαριά και σχίνο

σπάρτο και πιπερόριζα

με τα πρώτα πιπίσματα των σπίνων,

ψαλμωδίες γλυκές με τα πρώτα-

πρώτα Δόξα σοι.

Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου, με

τα πρώτα-πρώτα Δόξα σοι!

Εκεί δάφνες και βάγια

θυμιατό και λιβάνισμα

τις πάλες ευλογώντας και τα

καριοφίλια.

Στο χώμα το στρωμένο με τ' αμπελομάντιλα

κνίσεις, τσουγκρίσματα

και Χριστός Ανέστη

Με τα πρώτα σμπάρα των Ελλήνων.

Αγάπες μυστικές με τα πρώτα

λόγια του Ύμνου.

**Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου, με τα πρώτα λόγια του
Ύμνου!**

**Οδυσσέας Ελύτης
«Το Άξιον Εστί», Ψαλμός β'**

**«Στερνός σκοπός του ποιητή δεν είναι να περιγράψει
τον κόσμο αλλά να τον δημιουργεί ονομάζοντάς τον»
(Γ. Σεφέρης). Λαμβάνοντας υπόψη τη δήλωση του Γ.
Σεφέρη:**

- 1. Νομίζετε πως ο ποιητής περιγράφει τον κόσμο στο
απόσπασμα ή τον δημιουργεί ονομάζοντάς τον με
τη γλώσσα του; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε
συγκεκριμένους στίχους.**
- 2. Ο ποιητής ομολογεί την πίστη του στην αδιαίρετη
ελληνική γλώσσα. Αφού προσδιορίσετε πού
τοποθετεί την ποιητική αρχή της, να
παρακολουθήσετε πώς αυτή εμπλουτίζεται και
εξελίσσεται σε προσωπική ποιητική γλώσσα αλλά
και εθνική.**
- 3. «Μήγαρις έχω άλλο στον νου μου πάρεξ ελευθερία
και γλώσσα»; Με ποιο στίχο του ποιήματος
μπορείτε να αντιστοιχήσετε τη φράση αυτή του Δ.
Σολωμού; Πιστεύετε ότι οι δύο ποιητές εκφράζουν
αντίστοιχες διαθέσεις, και γιατί;**

Η Έκθεση

Θέμα: «Η Γλώσσα μου»

Η Γλώσσα μου είναι ελληνική κι είναι γεμάτη λέξεις. Σε μένα οι λέξεις μοιάζουν σαν πουλιά. Για να 'μαι ειλικρινής, σαν τα πουλιά μου φεύγουν απ' τα χέρια.

Οι σπάνιες λέξεις είναι σπάνια πουλιά· οι άλλες, οι κοινόχρηστες, είναι πουλιά συνηθισμένα· αυτό όμως δεν σημαίνει πως κι αυτά δεν θέλουν τη φροντίδα μας· υπάρχουν λέξεις που κρυώνουνε και ίσως να πεθαίνουν κιόλας απ' το κρύο.

Όμως ένα καλό που έχουνε οι λέξεις, δεν το έχουνε οι άνθρωποι· οι άνθρωποι ζούνε μια φορά· αντίθετα εκείνες μπορούνε να αναστηθούν ίσως γιατί στ' αλήθεια δεν πεθαίνουν ποτέ. Ξέρετε τι παθαίνουν; – Απολιθώνονται και κάθονται καρτερικά και περιμένουν σαν το παιχνίδι με τα αγάλματα. Ποιον περιμένουν; – Εγώ νομίζω πως μπορεί να περιμένουνε κι εμένα· δεν λέω μονάχα εμένα· νομίζω, όμως, πως έχουν τις ελπίδες τους στηρίξει στα παιδιά· είναι πουλιά από πηλό που περιμένουνε να τα ζεστάνουμε με την ανάσα μας. Λέω «αμέθυστος» και κάτι αστράφτει· λέω «αμάραντος» και γίνομαι μεγάλη σαν βουνό, λέω «ζαρκάδι» και μπροστά μου ανοίγεται ένας κάμπος.

Πάντως δεν φέρονται στις λέξεις όλοι οι άνθρωποι το ίδιο. Υπάρχουνε πολλοί που φέρονται καθώς ο κυνηγός που έμαθε σκοποβολή βάζοντας στόχο την καρδιά ενός αηδονιού. Άλλοι πάλι στήνουνε δόκανα να πιάσουν τις πιο σπάνιες· είναι οι συλλέκτες· αυτοί τις βάζουν σε κλουβιά και τις επιδεικνύουν· οι πιο άκαρδοι μάλιστα τις ταριχεύουν κιόλας! Τότε τις βλέπεις στα σαλόνια, ακίνητες με ανοιχτά φτερά. Πολλοί τις λέξεις τις θεωρούνε φαίνεται ένα νόστιμο μεζέ· τις πιο μικρές

και τρυφερές τις κάνουν μια χαψιά·οι πιο σπάταλοι από αυτούς τις φτύνουν κιόλας· άλλοι πάλι παίζουν μαζί τους επικίνδυνα παιχνίδια, όπως η γάτα μου προχθες που για ένα γούστο σκότωσε ένα τόσο δα παπαγαλάκι κι έπειτα το παράτησε νεκρό στην τσιμεντένια αυλή.

Εγώ, όταν μεγαλώσω, δεν θα ήθελα να μοιάσω με κανέναν απ' αυτούς. Γι' αυτό και λέω μέσα μου μια λέξη μαγική· λέω τη λέξη «άψινθος». Και τώρα, θα ρωτήσετε, τι πάει να πει. Και δε μου λέτε, άμα την ξέρατε, θα ήτανε μια λέξη μαγική;

Μπορείτε να διαλέξετε κι εσείς τη μαγική σας λέξη. Γιατί, όπως σας έλεγα και στην αρχή, η γλώσσα μου είναι ελληνική κι είναι γεμάτη λέξεις.

Τασούλα Καραγεωργίου
«Παρά-μυθοι»

1. Ποια λειτουργία της γλώσσας διακρίνετε στο κείμενο; Τι ελκύει περισσότερο την προσοχή σας ως αναγνώστες;
2. Πώς χρησιμοποιούν τις λέξεις οι άνθρωποι και πώς αντιλαμβάνεσθε την άποψη «οι λέξεις δεν πεθαίνουν ποτέ»;
3. Γιατί οι λέξεις έχουν στηρίξει τις ελπίδες τους στα παιδιά; Ποια ικανότητα, κατά τη γνώμη σας, αποδίδει η συγγραφέας στα παιδιά;
4. Μπορείτε να σκεφτείτε τι εννοεί η συγγραφέας λέγοντας «λέξη μαγική»; Να διαλέξετε και σεις τη μαγική σας λέξη και να της δώσετε περιεχόμενο.

Η δύναμη της γλώσσας

Με καμιάν άλλη πνευματική κατάκτηση του ανθρωπίνου γένους δεν μπορεί να συγκριθεί η γλώσσα, το σταθερά δηλαδή οργανωμένο σύστημα συμβόλων, με το οποίο συλλαμβάνομε και ανακοινώνομε τις σκέψεις και τις επιθυμίες, ή συνειδητοποιούμε και εκφράζομε τα αισθήματα και τις διαθέσεις μας, προς τους συνανθρώπους αλλά και προς τον ίδιο τον εαυτό μας. Η κοινωνική συμβίωση καθώς και η εσωτερική ζωή, το ανθρώπινο γενικά σύμπαν, θα ήταν αδύνατο να υπάρξει και να αναπτυχθεί χωρίς το λαμπρό τούτο όργανο που επέτρεψε να γεννηθεί (με τη δύναμη διαρκώς να ανανεώνεται) ο λόγος, ο προφορικός και ο γραπτός, ο εξωτερικευμένος και ο ενδιάθετος. Είναι πραγματικά περίεργο όσο και θαυμαστό αυτό που συμβαίνει με τη γλώσσα. Όχι μόνο για να εμπεδωθεί ή να διευκρινιστεί αλλά και για να υπάρξει ένας στοχασμός ή μια έφεση, ένα συναίσθημα ή μια συγκεκριμένη τάση, πρέπει να σαρκωθεί φραστικά, να συμβολιστεί μ' ένα γλωσσικό τύπο. Το άρρητο δεν έχει υπόσταση μέσα στον ψυχικό μας κόσμο. Γιατί δεν «νοείται», και επομένως ούτε να κυοφορηθεί μπορεί από το πνεύμα ούτε να διεγείρει το συγκινησιακό κέντρο. Το «καταλαβαίνω» ή το «αισθάνομαι», αλλά δεν μπορώ να το «πω» είναι μύθος, ή πρόφαση για να καλύψει την πνευματική ερημία των ματαιόδοξων. Σκεπτόμαστε με «λέξεις», αισθανόμαστε επίσης με «λέξεις» –αδιάφορο αν είμαστε ή όχι σε θέση να περιγράψομε με ακρίβεια και πληρότητα τα βιώματά μας. Αυτό προϋποθέτει μιαν ειδική δεξιότητα, χάρισμα καταξιωμένο με την άσκηση. Από το άλλο μέρος πάλι οι «λέξεις» που ακούμε ή διαβάζομε γίνονται μέσα μας σκέψεις και αισθήματα, κινητοποιούν τις νοητικές και συγκινησιακές δυνάμεις που φωλιάζουν στον εσω-

τερικό μας κόσμο και εκείνες παράγουν τα βιώματα που αντιστοιχούν στο νόημά τους. Όσο και να αντιδράς θεληματικά στην υποβολή που ασκούν οι «λέξεις», είναι αδύνατο να μην υποστείς την επίδρασή τους· σου μεταδίνουν τον κραδασμό που περιέχουν και «καρφώνονται» στη σκέψη και στα αισθήματά σου. Αυτό τον μηχανισμό εκμεταλλεύονται όσοι έργο τους έχουν κάνει τη διαφήμιση, την προπαγάνδα, την «πλύση του εγκεφάλου».

Βέβαια παθαίνει η γλώσσα ό,τι και πολλές άλλες ανθρώπινες κατακτήσεις: η πολλή και κακή χρήση φθείρει το υλικό της, τις «λέξεις», και λιγοστεύει (ή και εξαφανίζει) την υποβλητική της δύναμη. Σαν τα πολύτριμμένα νομίσματα χάνουν και οι λέξεις λίγο-λίγο την αξία τους και δεν περνούν πια: δεν ερεθίζουν την ευαισθησία μας, δεν δημιουργούν μέσα μας κατάστάσεις, δεν ξυπνούν συγκινήσεις ή τάσεις που να απαιτούν άμεση εκτόνωση. Τούτο συμβαίνει στον «κοινό» λόγο της καθημερινότητας, ή στα τυποποιημένα και αφυδατωμένα φραστικά σχήματα της «επίσημης» πεζολογίας. Τότε η γλώσσα διατρέχει τον έσχατο κίνδυνο να χάσει τους χυμούς των συμβόλων της, να συρρικνωθεί και να γεράσει. Αν τελικά δεν πεθαίνει, είναι γιατί σώζεται από την Ποίηση... «Από τη νέκρα έρχεται να σώσει τη γλώσσα ο ποιητής. Αυτός ανασταίνει πάλι τις λέξεις και τις κάνει πλάσματα ζωντανά. Τους ξαναδίνει το χαμένο τους δυναμισμό, για να μπορούν να βομβαρδίζουν τη συνείδησή μας με τις αλληπάλληλες εκρήξεις του –όπως πατώντας το πεντάλο ο πιανίστας αφήνει τον κάθε τόνο να αντηχεί επ' άπειρον καλώντας σε βοήθεια και ξυπνώντας τους αρμονικούς του. Εδώ έχομε μια σωστή κοσμογονία. Θησαυροί της γλώσσας, παραχωμένοι, βυθισμένοι στο σκότος, ανυποψίαστοι, ξανάρχονται στην επιφάνεια και οι λέξεις παίρνουν πάλι την παρθενική τους αγνότητα,

τη δροσιά και τη λάμψη τους –το αρχέγονο κάλλος και τον πηγαίο, τον ανεξάντλητο πλούτο τους. Η σύμβαση τις είχε ψευτίσει και ρηχάνει· η ποίηση τους ξαναδίνει την αλήθεια και το βάθος τους. Τώρα πια είναι πλάσματα ζεστά από ζωή και ακτινοβολούν ζωή. Φτιάχνουν καταστάσεις: σκέψεις, συγκινήσεις, τάσεις, όπως η ζωή γεννάει ζωή. Ο τεχνίτης είναι εδώ στην κύρια σημασία του όρου: ποιητής. Ποιεί – δημιουργεί, και η ποίησή του είναι πράξη δημιουργίας».¹

Την αλήθεια αυτή τη βεβαιώνει, νομίζω, η προσωπική του καθενός πείρα. Όταν αναταράζεται η ζωή μας από κάτι βαθύ και απροσδόκητο και θέλουμε να συντηρήσουμε τη χαρά ή να δαμάσουμε τη θλίψη μας, ζητούμε τη βοήθεια της δημιουργικής, της ποιητικής γλώσσας: πανηγυρίζουμε ή θρηνούμε «ποιητικά», με τον ύμνο ή το μοιρολόγι, ακόμα και αυτοσχεδιάζουμε... Τις περισσότερες όμως φορές δανειζόμαστε από καθιερωμένους ποιητές τους στίχους που εκφράζοντας ζωντανά «φτιάχνουν την κατάσταση» που ζούμε, και ταυτόχρονα μας ανακουφίζουν, όπως η Τέχνη ξέρει να αλαφρώνει τον άνθρωπο.

¹ Ε. Π. Παπανούτσου «Αισθητική» (4η έκδ., 1969) σελ. 118 -119

«Βρες έκφραση για ένα πόνο» (παρατηρεί σ' ένα περίφημο «Στοχασμό» του ο Oscar Wilde²) «και θα σου είναι αγαπητός. Βρες έκφραση για μια χαρά και εντείνεις την έκστασή της. Θέλεις ν' αγαπάς; Κάνε χρήση της μετάνοιας, της αγάπης, και οι λέξεις θα πλάσουν τον πόθο από τον οποίο ο κόσμος φαντάζεται πως πηγάζουν οι λέξεις. Έχεις καμιάν οδύνη που σου τρώει τα σωθικά; Βαφτίσου στη γλώσσα της οδύνης, μάθε την προφορά της από τον πρίγκηπα Hamlet³ και τη βασίλισσα Conatane και θα ιδείς ότι η απλή έκφραση είναι τρόπος παρηγοριάς και ότι η φόρμα που είναι η γέννα του πάθους, είναι και ο θάνατος του πόνου». [...]

**Ε. Π. Παπανούτσος
«Το δίκαιο της πυγμής»**

² Όσκαρ Ουάιλντ (Oscar Wilde, 1856 – 1900): Άγγλος συγγραφέας, οπαδός της θεωρίας «η τέχνη για την τέχνη»

³ Άμλετ (Hamlet): ήρωας της ομώνυμης τραγωδίας του Σαίξπηρ

1. Να επισημάνετε παίρνοντας στοιχεία από την α' παράγραφο του κειμένου: α) τη θαυμαστή λειτουργία της γλώσσας, β) τον τρόπο, με τον οποίο εκμεταλλεύονται το μηχανισμό της γλώσσας όσοι έχουν έργο τους τη διαφήμιση, την προπαγάνδα, την πλύση εγκεφάλου.
2. Πότε χάνουν οι λέξεις την αξία τους και ποιον κίνδυνο διατρέχει τότε η γλώσσα;
3. Ποια είναι η ευθύνη του ποιητή απέναντι στη γλώσσα; Πώς αντιλαμβάνεσθε την φράση «Η ποίηση τους ξαναδίνει την αλήθεια και το βάθος τους»;
4. Να συγκρίνετε τις απόψεις του Ε. Παπανούτσου με τις αντίστοιχες του Χρ. Τσολάκη («Το χάσμα γέμισε άνθη») και να εξετάσετε τη σχέση του ποιητικού λόγου με τη γλώσσα.

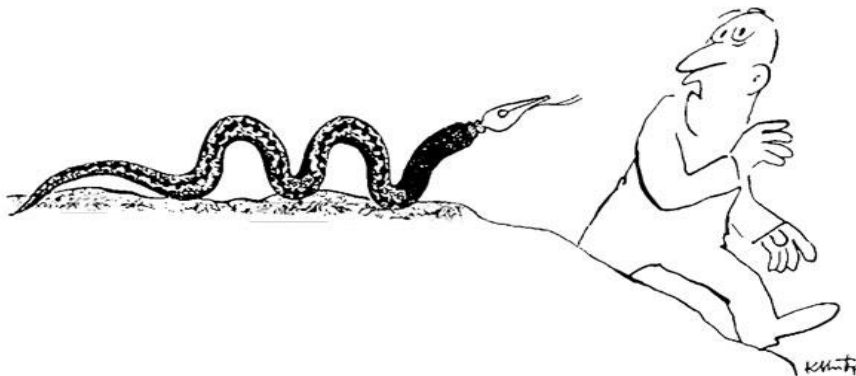
Το μαχαίρι

Όπως αργεί τ' ατσάλι να γίνει κοφτερό και χρήσιμο
έτσι αργούν κ' οι λέξεις ν' ακονιστούν σε λόγο. Στο
μαχαίρι
μεταξύ

όσο δουλεύεις στον τροχό
πρόσεχε μην παρασυρθείς
μην ξιππαστείς
απ' τη λαμπρή αλληλουχία των σπινθήρων.
Σκοπός σου εσένα το μαχαίρι.

Άρης Αλεξάνδρου
«Ποιήματα»

1. Με ποιον τρόπο αναπτύσσει τη σκέψη του ο ποιητής στο α' μέρος του ποιήματος;
2. Ποια συμβουλή δίνει ο ποιητής στον εργάτη του λόγου και ιδιαίτερα στον ποιητή, και γιατί;
3. Να σχολιάσετε τις απόψεις του ποιητή που λανθάνουν πίσω από το μεταφορικό του λόγο λαμβάνοντας υπόψη:
 - α. το κείμενο της Τ. Καραγεωργίου «Η Έκθεση»,
 - β. το κείμενο του Χρ. Τσολάκη «Το χάσμα γέμισε άνθη» από την δ' παράγραφο και εξής.

Η φθορά των λέξεων

Μοίρα των λέξεων είναι να φθείρονται στο στόμα του ανθρώπου. Όχι από την πολλή χρήση, σαν τα παλιά νομίσματα, αλλά από την κακή χρήση, σαν τα όργανα του σώματος (π.χ. το μάτι) ή τις ψυχικές λειτουργίες (π.χ. τη φαντασία). Φθορά εδώ σημαίνει το προ-στύχεμα, τον ξεπεσμό τους. Να παραμορφώνονται στην προφορά, κάποτε έως το σημείο να μην αναγνωρίζεται ο αρχικός τύπος τους, είναι εύλογο, αφού με τον καιρό πολλά πράγματα μεταβάλλονται και στη φυσιολογική και στην κοινωνική κατάσταση των ανθρώπων πόσες λ.χ. λατινικές λέξεις έχουν γίνει αγνώριστες στη σημερινή γαλλική ή ισπανική γλώσσα. Ακόμα και του νοήματος οι παραλλαγές δεν καταδικάζονται, όταν μια λέξη μεταφέρεται σε άλλο γεωγραφικό χώρο ή σε άλλο πολιτιστικό κλίμα. Ούτε η πρώτη ούτε η δεύτερη αλλοίωση είναι (ηθική, θα μπορούσα να πω) φθορά. Και στη μια και στην άλλη περίπτωση το σύμβολο μας δεν χάνει τίποτα από την περιωπή του νοήματος του. Είναι αληθινό, σωστό, γνήσιο· σημαίνει αυτό που λέει, τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο, δεν κρύβει διαθέσεις πίσω από την επιφάνειά του, ούτε ξεγελάει με τον όγκο του. Το «ρυάκι» είναι ρυάκι και ο «χειμαρρος» χείμαρρος, ο «κλέφτης» κλέφτης και ο «φονιάς» φονιάς, η «γέννα» γέννα και ο «θάνατος» θάνατος κ.ο.κ. Φθορά είναι ένα άλλου είδους πάθημα των λέξεων· το ψεύτισμα και η νοθεία τους που γίνεται όχι από σύμπτωση, αλλά από δόλο εκείνου που τις χρησιμοποιεί. Τότε οι λέξεις χάνουν –θα έλεγα– την αρετή τους. Και προκαλούν, εξοργίζουν με την ψεύτικη λάμψη που παίρνουν, με το απατηλό φτιασίδιωμά τους.

Παύουν να είναι έντιμες άλλο «λένε» και άλλο υπάρχει στο «βάθος» τους. Έχουν γίνει μάσκες για να κρύψουν ένα πρόσωπο που δεν συμφέρει να φανεί τέτοιο που πραγματικά είναι. Παγίδες που στήνονται για να «πιάσουν» τον απρόσεχτο ή τον αφελή, τον απονήρευτο ακροατή και να τον παραδώσουν –έρμαιο σ' έναν ανομολόγητο σκοπό. Έτσι λ.χ. ό,τι είναι εξανδραποδισμός λέγεται «ησυχία» και «τάξη», ό,τι είναι συμφέρον λέγεται «φιλία», η βαρβαρότητα ονομάζεται «σθένος» και η μισαλλοδοξία «πατριωτισμός».

Αξίζει να σημειωθεί ότι όσο ευγενέστερες είναι οι λέξεις, σε τόσο μεγαλύτερο εξευτελισμό μπορούν να πέσουν από την κακή χρήση τους. Οι κοινές, οι «αγοραίες», δεν διατρέχουν αυτό τον κίνδυνο. Το πολύ που μπορούν να πάθουν είναι να γίνουν αστείες. Όσες όμως από την καταγωγή τους έχουν τίτλους ευγενείας υπόκεινται στην έκπτωση, τόσο ευκολότερα και συνηθέστερα όσο πιο σεβαστό και επιβλητικό είναι το νόημά τους. Σα να ισχύει κ' εδώ ο γενικός κανόνας: πληγώνεται βαρύτερα όποιος γκρεμίζεται από πολύ ψηλά. –Τα παραδείγματα αφθονούν. Όπως και να μεταχειριστείς τις λέξεις: «φαγοπότι» και «νηστεία», «κέρδος» και «ζημιά», «ξεναγός» και «λαθρεπιβάτης», τίποτα δεν παθαίνουν· σημαίνουν αυτό που λένε, και αν τις πάρεις όχι κυριολεκτικά, αλλά μεταφορικά, το πολύ θα δώσεις στον ακροατή την ευκαιρία να γελάσει μαζί τους, όχι και να εξαναστεί¹ επειδή αισθάνεται ότι κάτι ανόσιο έχει διαπραχτεί εισβάρος της γλώσσας και της ευπιστίας του.

¹ εξανίσταμαι: αγανακτώ

Τούτο το τελευταίο συμβαίνει όταν στο στο-μα κακής προαίρεσης ανθρώπων «φθείρονται» λέξεις ευγενείς. Θα μπορούσα να ονομάσω εδώ πολλές, πάμπολλες, που πραγματικά έχουν εξευτελιστεί στους χρόνους μας· περιορίζομαι σε δύο που τις έχομε σε τέτοιο βαθμό κακομεταχειριστεί, ώστε έχουν γίνει αξιολύπητες· «συμμαχία» και «δημοκρατία». [...]

Θα κλείσω το δοκίμιο με μια σύντομη παρατήρηση.

Ο άνθρωπος είναι ένα κατ' εξοχήν υποκριτικό ζώο που έχει καλλιεργήσει και εκμεταλλεύεται το ψεύδος όσο κανένα άλλο έμβιο ον απάνω στον πλανήτη μας, επειδή αξιώθηκε να αποκτήσει και να αναπτύξει ένα ανεκτίμητο αγαθό: το λόγο, που είναι για όλα ικανός. Όταν όμως κακομεταχειρίζονται αυτό το θαυμάσιο όργανο, τούτο τον εκδικείται: δίνει τέτοια λάμψη στα ψεύδη του που κανείς πια δεν τα πιστεύει.

**Ε. Π. Παπανούτσος
«Το δίκαιο της πυγμής»**

- 1 Τι εννοεί ο συγγραφέας όταν μιλά για φθορά των λέξεων και πού οφείλεται αυτή;
1. Ποιες λέξεις, κατά την άποψη του συγγραφέα, υπόκεινται στη μεγαλύτερη φθορά και γιατί; Συμφωνείτε μαζί του;
2. Αφού δώσετε τη σημασία των λέξεων «συμμαχία» και «δημοκρατία», να αναφέρετε παραδείγματα, στα οποία να φαίνεται η φθορά που έχουν υποστεί οι λέξεις αυτές στις ημέρες μας.

Τα πάθη της γλώσσας στον πόλεμο

[...] Γίνονταν λοιπόν επαναστάσεις στις πολιτείες, κι αν τυχόν καμιά είχε καθυστερήσει, μαθαίνοντας το τι είχε σταθεί αλλού προτήτερα, προχωρούσε μακρύτερα στις ακραίες βιαιότητες, και ξάναβαν τα μυαλά των ανθρώπων προσπαθώντας να επινοήσουν κάτι χειρότερο και πιο περίτεχνο, και να επιβάλουν πιο τερατώδικες αντεκδικήσεις πιο τερατώδικες αντεκδικήσεις. Και νόμισαν πως είχαν το δικαίωμα ν' αλλάξουν και τη συνειθισμένη ανταπόκριση των λέξεων προς τα πράγματα, για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους. Έτσι η αστόχαστη αποκοτιά θεωρήθηκε παλληκαριά γι' αγάπη των συντρόφων, ο δισταγμός από πρόνοια για το μέλλον δειλία που προβάλλει ενάρετες δικαιολογίες, η γνωστική μετριοπάθεια ως πρόφαση ανανδρίας, και η ικανότητα να βλέπει κανείς όλες τις πλευρές μιας κατάστασης, ανικανότητα να δράσει από καμιά· την απότομη και βίαιη αντίδραση, την πρόσθεσαν στα προτερήματα του αντρός, και η αποχή από τις ραδιοουργίες λογίστηκε φαινομενικά λογική πρόφαση για ν' αποφύγει κανείς τον κίνδυνο. Τον αδιάκοπα έξαλλο κατήγορο τον θεωρούσαν πάντα αξιόπιστο, όποιον όμως του αντιμιλούσε, τον υποψιάζονταν για προδοσία. Κι' αν έκανε κανείς ραδιοουργίες και πετύχαινε, τον είχαν για έξυπνο, κι' όποιος υποψιαζόταν και ξεσκέπαζε έγκαιρα τα σχέδια του άλλου ήταν ακόμα πιο καπάτσος. Όποιος όμως προνοούσε ώστε να μη χρειαστούν αυτά καθόλου, έλεγαν πως διαλύει το κόμμα κι' αφήνει να τον τρομοκρατήσουν οι αντίπαλοι. Και μ' ένα λόγο, όποιος πρόφτανε να κάνει το κακό πριν

από τον άλλον άκουγε παινέματα, καθώς κι' όποιος παρακινούσε στο κακό έναν άλλον που δεν το είχε προτήτερα βάλει στο νου του. Κι' ο συγγενής λογιζόταν πιο ξένος από τον κομματικό σύντροφο, επειδή ο σύντροφος ήταν πιο πρόθυμος να ριχτεί στον κίνδυνο για το κόμμα χωρίς να εξετάσει την αληθινή αιτία της πράξης του. Οι κομματικοί σύντροφοι δε συνδεόταν μεταξύ τους σύμφωνα με τους νόμους που ίσχυαν γι' αμοιβαία ωφέλεια αλλά για να κερδίσουν πλεονεκτήματα στο πείσμα των νόμων και των κοινωνικών ηθών. Και την εμπιστοσύνη μεταξύ τους δεν την επικύρωναν όρκοι προς τους θεούς, όπως συνηθιζόταν άλλοτε, αλλά ο σκοπός να πατήσουν το νόμο με κοινήν ενέργεια. Τις δίκαιες προτάσεις των αντιπάλων τις δέχονταν μ' επιφύλαξη παρακολουθώντας τις πράξεις τους αν ήταν πιο ισχυροί κι' όχι με γενναιοψυχία. Και κοίταζαν περισσότερο να πάρουν εκδίκηση παρά να φυλαχτούνε για να μην πάθουν πρώτα οι ίδιοι. Κι' αν σε κάποια περίπτωση έδιναν κ' έπαιρναν όρκους να συμφιλιωθούν, οι όρκοι ίσχυαν γιατί τη στιγμή εκείνη δεν ήτανε σε θέση κανένας από τους δυο να κάνει τίποτ' άλλο, επειδή δεν είχαν να περιμένουν ενίσχυση από πουθενά αλλού μόλις όμως δινόταν η ευκαιρία, εκείνος που πρόφταινε να τολμήσει, αν έβλεπε πουθενά ανοιχτό τον αντίπαλο, του την έφερνε με μεγαλύτερη χαρά επειδή είχε δώσει τα πιστά¹ παρά αν τον εξημίωνε κατ' ευθεία και φανερά· και λογιζόταν το φέρσιμο τούτο όχι μόνο πιο σίγουρο, αλλά, επειδή είχε υπερισχύσει με πονηριά, έπαιρνε και το χαρακτήρα

¹ τα πιστά: ένορκες διαβεβαιώσεις

νίκης σε αγώνα εξυπνάδας. Κ' ευκολώτερα νομίζονταν επιδέξιοι οι πολλοί που κακουργούν, παρά ενάρετοι όσοι δεν ξέρουν απ' αυτά. Και ντρέπονται για τούτο το δεύτερο ενώ καμαρώνουνε για το πρώτο. [...]

Θουκυδίδου Ιστορία Βιβλίο Γ, 83,
Μετάφραση: Έλλη Λαμπρίδη

1. Το απόσπασμα του Θουκυδίδη αποτελεί μέρος της περίφημης «παθολογίας του πολέμου», με την οποία κλείνει το κεφάλαιο του εμφυλίου πολέμου στην Κέρκυρα. Να εντοπίσετε στο κείμενο μέσα σε ποιο πλαίσιο και για την εξυπηρέτηση ποιων σκοπιμοτήτων οι λέξεις έχουν χάσει την εντιμότητά τους.
2. Να συγκεντρώσετε ενδεικτικά λέξεις από το κείμενο που έχουν χάσει, κατά τον ιστορικό, τη συνηθισμένη ανταπόκριση με τα πράγματα. Ισχύει η διαπίστωση του Ε. Παπανούτσου («Η φθορά των λέξεων») ότι «όσο ευγενέστερες είναι οι λέξεις σε τόσο μεγαλύτερο ευτελισμό μπορούν να πέσουν από την κακή χρήση τους»;
3. Ο Θουκυδίδης παρατηρεί «νόμισαν πως είχαν δικαίωμα να αλλάξουν...». Έχουν δικαίωμα οι άνθρωποι να αλλάζουν τη σημασία των λέξεων; Σε ποιες σκέψεις μπορείτε να οδηγηθείτε, αν συμβεί κάτι τέτοιο, για την ηθική στάθμη της κοινωνίας;

Η γλώσσα της εξουσίας

Η γλώσσα είναι παντοδύναμη. Την παντοδυναμία της αυτήν την γνωρίζουν οι εξουσίες, και μάλιστα οι εξουσίες των ολοκληρωτικών καθεστώτων, και την εκμεταλλεύονται προκειμένου να επιβάλουν τη βούληση τους. Φτάνουμε έτσι στις ολοκληρωτικές γλώσσες (les langages totalitaires), οι οποίες στηρίζονται κυρίως στη βουλευτική λειτουργία της γλώσσας. Μια λειτουργία που προσπαθεί να αλλοιώσει/κάμψει τη βούληση του δέκτη, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα την αλλοτρίωσή του, την ολοσχερή εξάρτησή του και την πλύση του εγκεφάλου του.

Την πιο δυνατή γλώσσα σήμερα τη διαθέτει εκείνος που διαθέτει την πιο μεγάλη δύναμη, και την πιο μεγάλη δύναμη τη διαθέτει εκείνος που ελέγχει και κατευθύνει τον τύπο, το ραδιόφωνο, την τηλεόραση, χωρίς να αγνοώ τον ψίθυρο και τους κάθε είδους προπαγανδιστικούς μηχανισμούς των ολοκληρωτικών καθεστώτων, οι οποίοι (μηχανισμοί) με άκρως μελετημένους τρόπους και με επιστημονική μεθοδικότητα χρωματίζουν και προσφέρουν στην κοινή γνώμη ό,τι κάθε φορά συμφέρει στην εξουσία την οποία υπηρετούν. Η δύναμη αυτής της εξουσιαστικής γλώσσας μεταβάλλει, όπως είπαν, σε αγέλες προδομένων παλιάτσων τα ανθρώπινα πλάσματα. [...]

Η προσέγγιση και η ανάλυση του εξουσιαστικού λόγου (λόγοι πολιτικών, διατάγματα, προκηρύξεις, διαφημίσεις, άρθρα σε εφημερίδες, νομοθεσίες κτλ., καθώς και κάθε λόγος στον οποίο υποκρύπτονται εξουσιαστικές τάσεις) προϋποθέτουν, οπωσδήποτε, την εφαρμογή μεθοδολογίας, με την οποία θα επιση-

μανθεί και θα αποκαλυφθεί, μέσα από τις λέξεις-κλειδιά και την κανονικότητα των βασικών δομών του κειμένου, η λανθάνουσα ή και αναιδώς κραυγάζουσα συχνά εξουσιαστική υποκρισία. Πάντως κάποια από τα γνωρίσματα που βοηθούν στην ανάγνωση και την αποκάλυψη αυτής της γλωσσικής ποικιλίας είναι τα ακόλουθα.

Πρώτα-πρώτα, είναι μια γλώσσα με έντονο στην ουσία, υποκρυπτόμενο, όμως, συχνά από πλευράς μορφοσύνταξης διατακτικό χαρακτήρα. Γίνεται μέσα σε ελλειπτικές και ονοματικές προτάσεις ευρύτατη χρήση ουσιαστικών συνοδευόμενων κατά κανόνα από προσδιορισμούς, οι οποίοι υπογραμμίζουν αυταπόδεικτες αλήθειες με τρόπο δογματικό και απόλυτο. Αρκεί να θυμηθεί κανείς εκείνη την ανεπανάληπτη ρήση του δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών» ή άλλες ανάλογες, με τις οποίες ο πομπός επιβάλλει στο δέκτη την αναπαραγωγή σεβαστών αξιών ή θεσμών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ονοματικός λόγος κυριαρχεί, ενώ περιορίζεται ο ρηματικός λόγος ή κάθε άλλος λόγος παραστατικός που με την ευκρίνειά του και την ενέργειά του μπορεί να οδηγήσει στη δραστική σκέψη. Αλλά και όταν χρησιμοποιείται το ρήμα, προτιμούνται οι εξακολουθητικοί χρόνοι, οι οποίοι αφανίζουν τις συγκεκριμένες χρονικές στιγμές και τονίζουν τη διάρκεια και την αιωνιότητα.

Προτιμάει, ακόμη, η γλώσσα της εξουσίας λεκτικό συμβολισμό, ο οποίος μέσα από μονοσήμαντο και κατευθυνόμενο μονόλογο, φιλικό συχνά, καλλιεργεί την αοριστία, τη γενικότητα, την ασάφεια, την ταυτολογία, τη μυστικοπάθεια, τον ημικαταληπτό λόγο. Ο τελευταίος πάλι έντεχνα αλλά σταθερά επιδιώκει τη δημι-

ουργία αποστάσεων και χάσματος ανάμεσα στον πομπό (που είναι «σοφός», «παντογνώστης», «παντοδύναμος», «άνθρωπος σπάνιας ποιότητας» κτλ.) και στο δέκτη, ο οποίος πρέπει να αισθάνεται ασήμαντος, κατώτερος και γι' αυτό εξαρτημένος από τον πομπό.

Από την πλευρά του περιεχομένου πάλι η γλώσσα της εξουσίας μηδενίζει τη σκέψη και την κριτική και προβάλλει δομικά στοιχεία αντικριτικά, καθώς επιβάλλει με δογματικότητα και απολυτότητα τα αναμφισβήτητης αξίας μηνύματα του πομπού. Μια τέτοια γλώσσα, βέβαια, δεν μπορεί παρά να είναι: απόστεωμένη και μουσειακή, αφού δεν ερευνά, δεν κρίνει, δε συσχετίζει, δεν διαλέγεται, αλλά συντηρεί και μεταφέρει με μεγαληγορία και βεβαιότητα «αιώνιες και μοναδικές» αξίες και «αλήθειες»· αυταρχική, αφού δεν υπάρχουν περιθώρια διαλόγου και ο δέκτης εντέλλεται να συντονίζεται στα μηνύματα του πομπού υπερβατική, αφού θραύει ή αγνοεί τις ποικίλες μορφές της καθημερινότητας και με την υπέρβαση της πραγματικότητας και τη γενίκευση (και τη θέωση) του λεκτικού συμβολισμού δοκιμάζει να υποβάλει τα περιεχόμενα των μηνυμάτων της, στεγαζόμενα ερμητικά σε αποδεκτές και μεγάλες αξίες: οικογένεια, πατρίδα, θρησκεία κτλ.

Θα μπορούσαμε, δηλαδή, συνοπτικά να πούμε ότι η γλώσσα της εξουσίας είναι γλώσσα φθοράς και διαφθοράς και όχι γλώσσα επικοινωνίας, αφού διασαλεύεται αυθαίρετα η σχέση συμβόλων και συμβολιζομένων, σημαινόντων και σημαινομένων, καθώς τα σημεία φορτίζονται με τα αντίθετά τους σημασιολογικά φορτία.

Είναι γνωστό π.χ. πως σ' ολόκληρο τον κόσμο οι δικτατορίες επιβάλλονται εν ονόματι της σωτηρίας των δημοκρατικών ελευθεριών των λαών. Η στρέβλωση, δηλαδή, και η αυθαιρεσία της διαφθοράς θριαμβεύουν σε βάρος της γλώσσας και του επικοινωνιακού της χαρακτήρα...

**Χρίστος Λ. Τσολάκης
«Από τα γράμματα στη γλώσσα»**

- 1. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της γλώσσας της εξουσίας;**
- 2. Από πού αντλεί τη δύναμή της η γλώσσα της εξουσίας και γιατί στηρίζεται στη βουλευτική λειτουργία της γλώσσας;**
- 3. «Η γλώσσα της εξουσίας είναι γλώσσα φθοράς και διαφθοράς και όχι γλώσσα επικοινωνίας». Τι φθείρει και τι διαφθείρει, κατά τη γνώμη σας, η γλώσσα της εξουσίας;**

Για την αποκατάσταση της αλήθειας

Σε καιρούς που η εξαπάτηση απαιτείται και που τα λάθη ευνοούνται, αυτός που σκέφτεται προσπαθεί να διορθώνει όλα αυτά που διαβάζει κι ακούει. Τα ψιθυρίζει στον εαυτό του, και ψιθυρίζοντας τα διορθώνει. Φράση με φράση βάζει τις σωστές λέξεις στη θέση των ψεύτικων. Αυτό το εξασκεί ώσπου να μη μπορεί πια να διαβάσει και ν' ακούσει διαφορετικά.

Προχωράει από φράση σε φράση, έτσι που αργά αλλά ολοκληρωμένα να διορθώνει αυτό που διαβάζει ή ακούει, να το διορθώνει σαν σύνολο. Μ' αυτό τον τρόπο δεν παραλείπει τίποτα. Ταυτόχρονα όμως αντιπαραθέτει τις σωστές φράσεις στις ψεύτικες, χωρίς να νοιάζεται για το σύνολο. Έτσι καταστρέφει τη συνοχή των ψεύτικων φράσεων, ξέροντας πως η συνοχή αυτή δίνει πολλές φορές στο λόγο την επίφαση της αλήθειας, επίφαση που οφείλεται στο ότι μπορεί κανείς, με θεμέλιο την ψεύτικη φράση, να βγάλει πολλά συμπεράσματα τυπικά σωστά. Η λογική διαδικασία είναι τότε σωστή, τα συμπεράσματα όμως λαθεμένα.

Αυτός που σκέφτεται ενεργεί έτσι όχι μονάχα για να διαπιστώσει πού γίνονται απάτες ή λάθη. Θέλει να δει τον τρόπο που γίνονται λάθη. Όταν διαβάζει: «Ένας ισχυρός λαός δέχεται επιθέσεις λιγότερο εύκολα από έναν αδύναμο», τότε δε χρειάζεται να το διορθώσει αυτό καθώς προσθέτει «αλλά επιτίθεται ο ίδιος πιο εύκολα». Όταν ακούει πως οι πόλεμοι είναι αναγκαίοι, προσθέτει, κάτω από ποιες συνθήκες είναι αναγκαίοι, κι ακόμα: για ποιον.

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΟ ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΤΗ ΤΟΥ ΦΥΡΕΡ (ΧΕΣΣ), 1934

**(Από την εφημερίδα «BASLER NATIONALZEITUNG»
της 26ης Δεκέμβρη 1934)**

Κατά λέξη παράθεση του λόγου

**Με δικαιολογημένη υπερηφάνεια
για το πνεύμα θυσίας**

**και την ετοιμότητα για βοήθεια
των γερμανών λαϊκών συντρόφων**

**θα μπορούσε κανείς σήμερα να
πει:**

**Αυτά τα Χριστούγεννα κι αυτό το
χειμώνα η Γερμανία δε θ' αφήσει
κανένα απ' τα παιδιά της να
πεινάσει,**

τα ίδια εκείνα παιδιά

που τρία μόλις χρόνια πριν

Αποκατάσταση της αλήθειας

**Με περηφάνεια για τα φρονήματα εκείνων των
ιδιοκτητών που θυσίασαν κάτι απ' αυτά που είχαν
θυσιάσει για χάρη τους οι εργαζόμενοι,
και την ετοιμότητά τους να παρουσιαστούν σαν
βοηθοί μπροστά σε κείνους που κρατούν μέσα
στην εξαθλίωση,**

**θα μπορούσε κανείς
σήμερα να πει:**

**Αυτά τα Χριστούγεννα κι αυτό το χειμώνα οι
ιδιοκτήτες της Γερμανίας δε θ' αφήσουν κανέναν
εργαζόμενο να ψοφήσει ολότελα απ' την πείνα.**

**Έτσι συμπεριφέρονται οι ιδιοκτήτες της
Γερμανίας απέναντι στους ίδιους εκείνους
ανθρώπους,**

**που τρία μόλις χρόνια πριν, σπρωγμένοι απ' την
ανάγκη τους**

οδηγήθηκαν σε οχλοκρατικές
διαδηλώσεις κατά του λαού

του έθνους,

και της πίστης [...]

Παίρνουν σήμερα το
χριστουγεννιάτικο τους δώρο μ'
ευγνωμοσύνη

από το χέρι εκείνων που κάποτε
τους έδειχναν σαν εχθρούς.

Δεκάδες χιλιάδες, εκατομμύρια
μάλιστα γερμανών εργατών και
εργατριών

που παλιά προσέφεραν τη
δυσκολοκερδισμένη τους δεκάρα
για την ιδέα μιας διεθνούς ταξικής
κοινότητας,

αναγκάστηκαν να κατέβουν σε διαδηλώσεις
ενάντια σ' εκείνη τη μερίδα του πληθυσμού που
εκμεταλλεύεται τους υπόλοιπους,

τις φλυαρίες, πως οι άνθρωποι κάνουν τάχα καλά
να υπερασπίζονται κάτι που δεν τους ανήκει,

και τη θρησκεία που ευλογεί τη χρησιμοποίηση
της ιδιοκτησίας με σκοπό την εκμετάλλευση [...]

Παίρνουν σήμερα μ' ευγνωμοσύνη το
χριστουγεννιάτικο τους δώρο, που χωρίς αυτό θα
ψοφούσαν της πείνας,

από το χέρι εκείνων που κάποτε τους έδειχναν
σαν εχθρούς, γιατί είναι εχθροί.

Στην πραγματικότητα πάντως τη θυσία την
έκαναν βασικά οι φτωχοί. Δεκάδες, χιλιάδες,
εκατομμύρια μάλιστα γερμανών εργατών και
εργατριών,

που παλιά πρόσφεραν τη δυσκολοκερδισμένη
τους δεκάρα για την ιδέα μιας παγκόσμιας
κοινότητας όλων των ανθρώπων χωρίς
περιουσιακές και ταξικές διαφορές,

την δωρίζουν σήμερα

για ένα δραστήριο, πάντα έτοιμο
για συμπάρασταση σοσιαλισμό,

που περικλείει εν έθνος. [...]

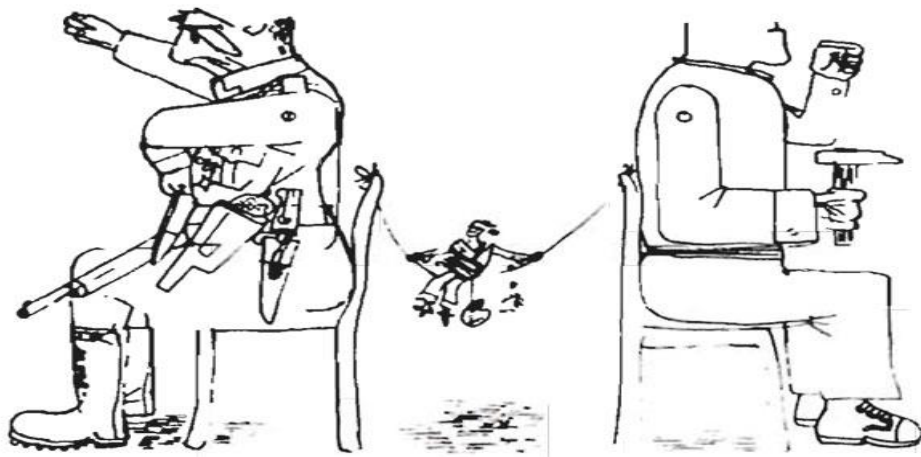
την δωρίζουν σήμερα, χωρίς να την κερδίζουν
πιο εύκολα,

για μια κατάσταση όπου πρόκειται αιώνια να
υπάρχουν ολόκληρες μάζες που θα χρειάζονται
βοήθεια και που γι' αυτές δεν θα υπάρχουν παρά
πενταροδεκάρες, δυσκολοκερδισμένες από
θύματα εκμετάλλευσης,

που περικλείουν τον πληθυσμό μιας χώρας
μονάχα, που απειλεί όμως όλες τις υπόλοιπες
χώρες. [...]

Μπέρτολτ Μπρεχτ
Πολιτικά κείμενα»
Μετάφραση: Βασίλης Βεργώτ

1. Γιατί νομίζετε πως είναι αναγκαίο να αποκαλύπτει ο άνθρωπος το λόγο της εξουσίας; Με ποιον τρόπο πιστεύετε πως θα γίνει ικανός για κάτι τέτοιο;
2. Να επισημάνετε χαρακτηριστικά γνωρίσματα του λόγου της εξουσίας στο διάγγελμα του αντικαταστάτη του Φύρερ. (Να μελετήσετε πρώτα το κείμενο του Χρ. Τσολάκη «Γλώσσα της εξουσίας»).
3. Ποιο είναι το ύφος και ο στόχος του α' κειμένου και ποιο το ύφος και ο στόχος του β' κειμένου; Ποιες λέξεις του α' κειμένου σχολιάζει και αποκαθιστά ο Μπ. Μπρεχτ, ώστε να αποκαλυφτεί ο λόγος της εξουσίας;

Πριν μπούμε στο ψητό¹

Πολλές φορές, επίσημα ή ανεπίσημα, δέχομαι μερικά παράπονα αναγνωστών μου. «Γιατί μεταχειρίζομαι μια γλώσσα παρακατιανή» –μερικοί τη θεωρούνε ακόμα και χυδαία. Κάθε είδος κομματιού έχει το δικό του ύφος, τον δικό του αέρα και τη δική του γλώσσα. Μ' αυτό θέλω να πω ότι κάθε φορά η γλώσσα ξεκινάει από μια σκοπιμότητα, η σκοπιμότητα όμως αυτή δεν είναι να «εκχυδαϊστή» η πλούσια σε λεξιλόγιο και εκφράσεις ελληνική γλώσσα, αλλά να δημιουργηθή μια ατμόσφαιρα. Συμβαίνει λοιπόν η πρόθεση τούτη να παρεξηγείται από μερικούς αγκιστρωμένους εις τα θέσφατα, που παραπονούνται ότι τους τα χαλάμε. Έτσι, προκειμένου στα «Παιδιά της πιάτσας» να μεταχειριστώ ακριβώς τη γλώσσα της πιάτσας, παραθέτω σαν προκαταβολική συγνώμη τις δικαιολογίες μου και παρακαλώ να μη θιγή κανένας από αυτήν. Η πραγματική πρόθεση είναι να δοθή η εικόνα στον χρωματισμό που της ταιριάζει και τίποτα παραπάνω. Κι' ακόμα, επειδή η καθαρή γλώσσα της πιάτσας δεν είναι απόλυτα γνωστή σε πολλούς, δίνω εξηγήσεις για το γλωσσάριο που δεν είναι νοητό.

Ο υπόκοσμος γεννήθηκε στις κοινωνίες από τις βρεφικές της ηλικίες. Ο Κάιν υπήρξε κι' όλας ο πρώτος δολοφόνος. Ο Όμηρος έχει έναν υπόκοσμο περίεργο και υπαρκτό.

¹Απόσπασμα από το εισαγωγικό κείμενο του Νίκου Τσιφόρου στο βιβλίο του «Τα παιδιά της πιάτσας»

Οι Αιγύπτιοι, οι Κινέζοι, η Γραφή, οι Ανατολικοί λαοί, μας δίνουνε πολλές εικόνες από τον υπόκοσμό τους, η εξελιγμένη Αθηναϊκή Δημοκρατία το ίδιο, η Ρώμη τον παραθέτει σε υπερβολή. Μέσα στην ιστορία όλων αυτών των λαών, την «πραγματική ιστορία» κι' όχι την ιστορία της βιτρίνας και της αίγλης, θα βρη τον υπόκοσμο όποιος ξέρει να διαβάση και θέλει να διαβάση. [...]

Ρωτάνε καμμιά φορά γιατί υπάρχει υπόκοσμος. Είναι απλό. Γιατί υπάρχει και κόσμος. Η κοινωνία είναι ένα είδος κλίμακας, και οι Ινδοί ακόμα της δίνουνε τα σκαλοπάτια της, στο ψηλότερο τοποθετούνε το βραχμάνο, στο χαμηλότερο τον παρία.² Και για να υπάρξη μια κλίμακα ωλοκληρωμένη, χρειάζονται όλα τα σκαλοπάτια, αλλιώς δεν θάτανε μια κλίμακα ολοκληρωμένη, θάτανε τ' απάνω σκαλοπάτια αιωρούμενα.

Κοντά λοιπόν στους λίγους που διακρίνονται στην κοινωνία, τους μεγάλους σοφούς, τους μεγάλους επιστήμονες, τους μεγάλους στρατιωτικούς, τους μεγάλους καλλιτέχνες, τους πλούσιους και τους επιχειρηματίες, υπάρχουνε σα βάση οι μικρότεροι, κοντά σ' αυτούς οι πιο μικροί, κοντά στους πιο μικρούς οι ακόμα πιο μικροί, μέχρι που να φτάσουμε στο τελικό ξέφτισμα, που αποτελεί αναγκαστικά τον υπόκοσμο και την αρχική αφετηρία της κοινωνικής υπόστασης. Το κοινό μέτρο είναι η ύπαρξη μέσα σε μια «μη διάκριση». Όποιος το ξεπερνάει, ανεβαίνει ένα, δύο, όλα τα σκαλοπάτια και ξεχωρίζει από τους άλλους. Έτσι έχουμε τα λίγα ξεχωριστά μέλη, τα λιγώτερο ξεχωριστά, τα ακόμη λιγώτερο και μ' αυτή την κλιμάκωση

² παρίας: απόκληρος, περιθωριακός

φτάνουμε σε κείνους που δεν είναι πια ούτε «ασήμαντοι νομοταγείς πολίτες», αλλά πάρα κάτω κι' από την «ανεκτήν ύπαρξη». Στον υπόκοσμο.

Κάθε άνθρωπος ζη, ενεργεί και κινείται ανάλογα με την διανοητική του σφαίρα. Σ' αυτό συντελεί ο χαρακτήρας, τα ψυχικά του συστατικά, τα πνευματικά του συστατικά, ο κύκλος που τον ανέθρεψε, η δουλειά που τον κινεί στην αυτοσυντήρηση, ένα σωρό συντελεστές που ανάμεσά τους πρωταρχικό ρόλο παίζουν οι δυναμικότητες των ενστίκτων του. Έτσι μπορούμε να συναντήσουμε ακόμα κι' ένα διακεκριμένο μέλος της κοινωνίας, που υποχωρεί στις ενστικτώδεις φωνές και φτάνει ακόμα και σε σημείο να καλλιεργήσει ανεξήγητες ή κατάπτυστες διαστροφές. Όταν λοιπόν άνθρωποι με εφόδια, με πνευματικότητα, με προσόντα, με απέραντο πνευματικό κόσμο, φτάνουν σε καταπτώσεις –ωρισμένες στιγμές– γιατί να μην πέσουν σε κατάπτωση εκείνοι που δεν έχουν αυτά τα προσόντα;

Με τούτο δεν θέλω να δικαιολογήσω τις υποκοσμικές ενέργειες. Όχι, θέλω μόνο να βασίσω την ύπαρξη του υπόκοσμου, σαν οργανικού στοιχείου μιας αστικής κοινωνίας. [...]

Για να ξαναγυρίσουμε στη γλώσσα. Πώς δημιουργείται μια γλώσσα; Η επιστήμη που ερευνά την υπόθεση, μας καθορίζει ότι τα στοιχεία της πρώτης ανθρωπίνης γλώσσας είναι τα σύμφωνα, που ξεκινάνε λίγο παραπάνω από το στομάχι και μεταδίδονται στις ηχητικές χορδές. Η πρώτη φωνή σε σύμφωνα που έβγαλε ο άνθρωπος ήταν η φωνή που ειδοποιούσε τον διπλανό του να προφυλαχτεί από κάποιον εξωτερικό κίνδυνο. Από την αυτοσυντήρηση λοιπόν ξεκινάει η δημιουργία μιας γλώσσας και σιγά – σιγά αποκτάει τις λέξεις της, που οφείλονται κι' αυτές στην αυτό-συντήρηση. Την εξεύρεση τροφής, την εξεύρεση νερού, όλ' αυτά που βασίζονται στα σύμφωνα –πάρτε τη λέξη ύδωρ, δ – ρ,

βάσσερ, β – ρ, –κύλημα του νερού, σανσκριτικές ρίζες των Ελλήνων και των Γερμανών, των Ινδογερμανικών δηλαδή φυλών, που έχουν κοινή καταγωγή κι' αφετηρία τον Ινδό ποταμό, απ' όπου ξεκίνησαν σαν Άριοι να ξεχυθούν στην Ευρώπη. Σιγά-σιγά, κάθε γλώσσα, ανάλογα με τις κοινωνικές ανάγκες, με την λαρυγγόφωνη τοποθέτηση, με το κλίμα και τις εξωτερικές συνθήκες, εξελίσσεται και αποκτά τις λέξεις της. Ό,τι υπάρχει κοστολογείται σε λέξη, ό,τι δεν υπάρχει είναι άγνωστο, οι λέξεις που ανταποκρίνονται στην πανανθρώπινη δράση υπάρχουν σ' όλες τις γλώσσες, αντίθετα όσες έχουνε τοπική τοποθέτηση δεν υπάρχουν στα λεξιλόγια των χωρών που δεν συναντούν το αντίστοιχο αντικείμενο ή την αντίστοιχη ενέργεια. Παράδειγμα: Όλος ο κόσμος πίνει, το ποτό λοιπόν υπάρχει σ' όλες τις γλώσσες, αντίθετα η σκωτσέζικη φούστα, το κιλτ, είναι γνωστό σαν κιλτ σ' όλες τις γλώσσες και δεν υπάρχει μετάφραση για τη δική μας τη φουστάνελα. Και μ' όλες τις προσπάθειες να εθνικοποιήσουμε μερικές λέξεις, δεν τα καταφέρνουμε. Το ραντάρ είναι ραντάρ σ' όλες τις γλώσσες, το τηλέφωνο, τηλέφωνο, ο Χίτλερ που θέλησε να το κάνει «φερνσπρέχερ», θ' απογοητευόταν σήμερα να άκουγε τους Γερμανούς που το ξαναλένε «τελεφών».

Ο υπόκοσμος είναι φυσικό ν' ακολουθήση τον πανανθρώπινο νόμο. Δημιουργεί λοιπόν κι' αυτός τη γλώσσα του σύμφωνα με τις ανάγκες του. Κι' επειδή ζη κάτω από μια συνεχή καταδίωξη, αφού παραβαίνει τα κοινωνικά δεδομένα, την έννομη τάξη, τους κανόνες της αρμονικής συμβιώσεως, έχει ανάγκη να φυλάγεται, να συνεννοήται και να δρα μέσα σε μια γλώσσα δική του.

Έτσι, κάθε υπόκοσμος πάνω στη γη έχει ένα είδος δικής του γλώσσας, που υπάρχει ακριβώς για να προστατεύει και να συντηρήσει την ύπαρξή του. Η περίφημη Γαλλική αργκό, η Αμερικανική σλανγκ, ή οποιαδήποτε παράλληλη γλώσσα σε κάθε έθνος αποτελεί ζωτικό στοιχείο του υποκόσμου που υπάρχει. [...]

Όλοι οι άνθρωποι μιλούν μια γλώσσα ανάλογα με τον κύκλο μέσα στον οποίο κινούνται. Ο Εγγλέζος υπηρέτης ενός λόρδου, τον ειδοποιεί σε τρίτο πρόσωπο ότι «το μπρέκφαστ του κυρίου είναι έτοιμο», ο δημοκρατικός Αμερικανός στρατιώτης λέει στον αξιωματικό του «γιες σερ», ο αβρός διπλωμάτης φιλεί με κομψές εκφράσεις το χέρι μιας ντάμας, ο καπετάνιος του ιστιοφόρου τα λέει κομμάτι ναυτικά «όρτσα τον πλωριό», ο κοινός άνθρωπος σταράτα, ο πολιτευόμενος μιλεί στους ψηφοφόρους του μια ακαταλαβίστικη καθαρευουσιάνικη που την εκτιμούν ακόμα κι' αν δεν την καταλαβαίνουν απόλυτα, ο δάσκαλος δεν κάνει σολοικισμούς κι' άκουσα έναν βιομήχανο, που σήμερα βρίσκεται με λεπτά, να λέει ότι το επάγγελμά του είναι πολύ «προσωπιδοφόρο». Δεν ήταν η λέξη του γιατί πολλές φορές οι λέξεις του ενός σκαλοπατιού πηδάνε στο άλλο και χάνουν την έννοιά τους. Κοσμικές δεσποινίδες λένε πολλές φορές «σπάσαμε πλάκα», έκφραση που ξεκίνησε από ένα μάγκα που πάνω στο γλέντι του και στο μεθύσι του έσπασε όλες τις πλάκες του γραμμοφώνου που τον διασκέδαζε και μεταφυτεύτηκε στο Πανελλήνιο περιβόλι και δεν έχουνε απόλυτη επίγνωση του τι λένε, από τη άλλη μεριά όμως λένε για την υδροσύριγγα που πίνουνε το χασίς «λουλάς», λέξη αχαρακτήριστη σε κείνους που την μεταχειρίζονται και που την ξέρουν με τη λέξη «ναργιλές» –υπάρχουν άλλες πενήντα παράλληλες–

αφού λουλάς είναι το επάνω μέρος, η εστία, εκεί που μπαίνει ο καπνός με το χασίς και δεν αποτελεί παρά μόνο ένα εξάρτημα του ναργιλέ.

Η δική μας γλώσσα της πιάτσας, του υποκόσμου, ακολούθησε λοιπόν το γενικό νόμο. Να δημιουργή τις λέξεις της από τις ανάγκες της ή από τα χαρακτηριστικά γεγονότα και πράγματα. Κάποτε ένας μάγκας χρειάστηκε ένα παλτό να περάσει τον χειμώνα του. Κατάφερε να βρη μια χλαίνη που την έκλεψε ένας φαντάρος της κλίκας του και που τον λέγανε Επαμεινώντα. Ο μάγκας έβαψε τη χλαίνη μπλε για να μην γνωρίζεται, την κόντηνε, γιατί το κοντό παλτό ήταν τότε μόδα στον κόσμο του και μια και του την έδωσε ένας Επαμεινώντας, την βάφτισε «Επαμεινώντα». Η λέξη έμεινε και από τότε το παλτό λέγεται «Επαμεινώντας».

Άλλο: Το τάλληρο λέγεται «κούτσουρο». Το εκατοστάριο «παππούς». Ο παππούς είναι ένα νόμισμα αξιοσέβαστο, μεγάλο και κατά συνέπειαν σαν παππούς εμπνέει τον σεβασμό. Το κούτσουρο γιατί είναι μια μονάδα, ένας αριθμός, μια αφετηρία. Αντιπροσωπεύει «ένα» πακέτο τσιγάρα, «ένα» λιτό γεύμα κτλ. Μόνο του λοιπόν δεν είναι παρά «ένα ασήμαντο». Ένα κούτσουρο.

Ανάλογα με τα παραπάνω παραδείγματα δημιουργείται η γλώσσα του υπόκοσμου. Κάθε λέξη βέβαια έχει την αφετηρία της, το δικαιολογητικό της, ακόμα και την ιστορία της. Και μ' αυτή τη γλώσσα ζη και κινείται ο κόσμος αυτός.

Νίκος Τσιφόρος
«Τα παιδιά της πιάτσας»

1. Πώς εξηγεί ο συγγραφέας την ύπαρξη υποκόσμου σ' όλες τις κοινωνίες και πώς αιτιολογεί τη δημιουργία δικής του γλώσσας; Με ποια επιχειρήματα στηρίζει την άποψή του ότι η γλώσσα αυτή αποτελεί ιδιαίτερη κοινωνική γλωσσική ποικιλία;
2. Ποιοι ειδικότεροι λόγοι οδήγησαν τον υπόκοσμο στη δημιουργία διαφορετικού λεξιλογίου; Συζητήστε τα παραδείγματα, με τα οποία τεκμηριώνει αυτούς τους λόγους ο συγγραφέας και, αν μπορείτε, αναφέρετε και άλλα δικά σας.

Κονόμι Συνταγματικό

Το πούρο, γιατί τόπανε πούρο; Κι' αφού να πούμε το σωστό του τ' όνομα είναι «τσιγκάρ» ή «σιγαρίλος» άμα είναι μικρό, τζουράκι στενό κι αχαμνό και δυσκοίλιο; Το ρωτάνε λοιπόν τα μαγκάκια στον αρχιμάγκα τον κυρ Σταμάτη και παίρνουνε την απόκριση.

–Το οποίον μόρτες μια βολά κι' έναν καιρό ήτουνα ο Δηλιγιάννης κι' ο Τρικούπης, καλά παιδάκια και εκλογικά. Το οποίον για να καλοπιιάσουνε τον ψήφο που μπουκάρηζε να τους πετάξη μια καλημέρα, είχανε κουβαλήσει εξ του εξωτερικού κουτιά με πουράκια. Το οποίον δεν το ήξερες το πουράκι και σε θάμπωνε. Πώς; Το οποίον πάνω στις κούτες έγγραφε «πούρο» που θα πει στην εξήγηση «αγνό», καπνός να πούμε αχαρ-μάνιαστος. Το οποίον κάποιος γνωρίζων ανάγνωσιν και γραφήν τόκοψε και είπε πούρο ρε μάγκες. Το οποίον απόμεινε στη γλώσσα του πούρο. Σακ-κουλευτήκατε;¹

Και βεβαίως σακκουλευτήκανε οι μάγκες διότι ο κυρ Σταμάτης είναι παλιά ιστορία και κυκλοφορεί από τον καιρό που τ' αλόγατα τραβάγανε τα τράμια στην οδός Σταδίου. Καλή εποχή αδερφέ μου, είχε να πούμε πέσει ο μακαρίτης ο Μπαϊραχτάρης και τη ρήμαζε τη μαγκιά, έρριξε καρπαζά στους βαριούς με την ψυχάρα του και τους αλώνισε τους κούτσαβους,² αλλά όσο να πης μείνανε κάτι θερινά υπόλοιπα με το θάνατο του και δε χάθηκε η σπορά. Τζαφέρης, Βγέκα, Περίαντρος, όλα καλά παιδάκια, που κρατάγανε ακόμα το παλιό το παλληκαρίστικο. Μπαίνανε σε καφενέ με μάγκες στην

¹ σακκουλεύομαι: υποψιάζομαι, κατανοώ

² κούτσαβος: ψευτοπαλικάρα

Ομόνοια, κουσουμάρανε³ την μπιστόλα και παραγγέλνανε «ν' αδειάση το κατάστημα καθ' όσο γουστάρω να πιω έναν καφέ με την ησυχία μου και μονάχος μου, και κάντον μου με φούσκες περικαλώ». Κι άμα άδειαζες καφενέ ρε μάγκες στην Ομόνοια, γινόσουνα αμέσως αρχιπαλληκαράς και καλός και σε ζυγιάζανε πια στη μεγάλη ζυγαριά, διότι είχε και στρίτζους⁴ που δε βγαίνανε και τότες πάγαινες για φόνο Παλιά Στρατώνα ή πάγαινες και σε θάβανε «ηρωικά» σ' έτρωγε να πούμε ο άλλος και καθάριζες από τους λεκέδες της παρούσης κοινωνίας της αχάριστης και της μπαγάσικης. [...]

Θα μου πης ήτανε κι' οι χωροφύλακες. Μηδέν ανάμιξη. Διότι η μπασκίνα, άσπρη γκέττα, μπλε παντελόνι και ρίγα κόκκινη και ξίφος στη μέση, δεν είχε δουλειά με το τaráφι,⁵ εξόν πια κι' αν γινότανε κανάς σαματάς της κακομοίρας και δε μπορούσε να κάνη αλλιώς. Καθόσον όπισθεν από τον χωροφύλακα, στέκεται να πούμε ο πολιτευτής. «Άστε τον κόσμο να κυκλοφορήση!». Διατί; Διότι...

Ποιος κάνει τις εκλογές περικαλώ; Και ποιος φωνάζει υπέρ το κορδόνι και υπέρ την άγκυρα; Ο νοικοκύρης φωνάζει: Πριτς! Ο νοικοκύρης θα πάρει το βιβλιάριο του και θα πάει να ψηφίση σαν κορόιδο που είναι στο τμήμα του. Αλλά τον σαματά και την διαδήλωση και τον καυγά και την φασαρία ποιος θα την κάνη; Εμείς οι «καλοί». Εμείς θα σταθούμε μπροστά, εμείς θα φωνάξουμε, εμείς θα ξηλώσουμε τις σανίδες, εμείς θα ρίξουμε πέντε μπιστολιές στον αέρα να κωλώση ο αντίπαλος.

³ κουσουμάρω: ζυγίζω με το μάτι

⁴ στρίτζος: ζόρικός, ανάποδος

⁵ τaráφι: κύκλος

Κι' εμείς θα μαζέψουμε τα μαγκάκια με το καλό και με τ' άγριο. «Πιάσε τάλλαρα δυο και ψηφίζεις εκεί που σου λέμε». Ή το αλλιώτικο. «Έτσι και δεν ψηφισες τον δικό μου απόθανες από την Ομόνοια».

Και τ' άλλα; Οι πεθαμένοι που ξαναζωντανεύουνε στους εκλογικούς καταλόγους; Και που τους κουβαλάς με τ' αμάξι από τμήμα σε τμήμα να ψηφίσουνε στ' όνομα του πεθαμένου και ν' αυγατίζη η κάλπη; Και κάτι φτιάξεις και κάτι πονηρά και κάτι κοροϊδίστικα, ποιος τα σοφίζότανε και ποιος τα εφάρμοζε; Το λοιπόν, ποιος τον έβγαζε τον πολιτευτή τότες; Ο αγαθός τον έβγαζε; Μένα μου λες;

Μεγάλη υπόθεση η εκλογή αδερφάκια και κονόμι στην πένα. Τι έχει ο πολίτης; Το συνταγματικό του δικαίωμα να ψηφίση, ίσος ενώπιον του νόμου. Μάλιστα! Και πότε θα φάμε εμείς άμα δεν εμπορευτούμε το συνταγματικό το δικαίωμα; Ανοίγανε οι κασόπορτες και ξυχυνόντησαν οι Γεώργιοι Σταύροι. Φάτε μάγκες με την ψυχή σας. Κοσπεντάρικα, πενηντάρικα, κατοστάρικα, πεντακοσάρικα βροχή. Έτσι κι' ήσανε δυνατός κι' είχες του ανθρώπους σου στο μαχαλά, κονόμαγες για χρόνια τρία. Σε φωνάζανε να κάνης και κουμάντο.

– Κυρ Σταμάτη! [...]

Νίκος Τσιφόρος

«Τα παιδιά της πιάτσας»

1. Να εντοπίσετε στο κείμενο: α) λέξεις της γλώσσας του υποκόσμου που σας είναι εντελώς άγνωστες, β) λέξεις της κοινής νεοελληνικής που στο κείμενο έχουν ειδική σημασία και φόρτιση, γ) λέξεις του υποκόσμου που πέρασαν στην κοινή νεοελληνική.
2. Ποιες αναφορές μέσα στο κείμενο παραπέμπουν σε χαρακτηριστικά μιας «μάγκικης» συμπεριφοράς;
3. Να εντοπίσετε στο κείμενο και να σχολιάσετε τις σχέσεις που φαίνεται να συνδέουν τον κόσμο της εξουσίας με τον υπόκοσμο.

Το καλοκαίρι των γλωσσών

Λάλο το καλοκαίρι, θορυβώδες σκηνοθετεί τον υπαίθριο, τον ανοιχτό πολιτισμό του κι αυτό εξακολουθεί να αποτελεί ένα σπουδαίο δώρο ακόμη και αν η παράσταση εμφανίζεται κάθε χρόνο βαθύτερα φθαρμένη από τη λογική και την αισθητική της βιαστικής απομίμησης. Θορυβώδες και πολύγλωσσο, συν τοις άλλοις επειδή θυμάται ο καθένας μας μια γλώσσα άλλη από τη χειμερινή, η οποία μέσα στην καταπόνησή της αρνείται την ευχαρίστηση που μπορεί να προσφέρει το αναίτιο και άσκοπο κουβεντολόι, όπου ο στόχος δεν είναι να πείσεις καλά και σώνει ούτε να ευφρανθείς ακούγοντας τη φωνή σου, αλλά να μοιραστείς το χρόνο και τις λίγες σκέψεις σου για ό,τι πρόσφορο, πολιτικό, αθλητικό, καλλιτεχνικό. Κι ύστερα, στην αμμουδιά, σε κυκλώνουν σύμφωνα και φωνήεντα αλλότρια, λέξεις ξένες, φωνές που, κι αν ακόμη δεν κατέχεις το λεξιλόγιό τους, σου αποκαλύπτονται μέσα από τον τόνο τους. Οι φυλές της παραλίας μοιράζονται ανάλογα και με τη χρήση που επιφυλάσσουν στη γλώσσα τους: οι φωνακλάδες, οι φλύαροι ή και επιθετικά κοινωνικοί, οι σιωπώντες και αποσυρμένοι στην καυστική μονοτονία της ηλιοθεραπείας, οι σιγανομίλητοι. Τα ντεσιμπέλ ανεβαίνουν μαζί με το ποσοστό μεσογειακής αρμύρας που έχει καθένας στο αίμα του.

Άλλες βέβαια οι γλώσσες που ακούει κανείς στα νησιά της παραθεριστικής αίγλης, σίγουρες αυτές και ζωηρές, κι άλλες εκείνες που επισκέπτονται την ακοή του αν τύχει και βρεθεί σε καμιά από τις «ταπεινές», τις βατές παραλίες της Αττικής. Στη Λούτσα, στο Σχοινιά,

στο Καβούρι, παντού όπου μπορείς να πας και με τη δημόσια συγκοινωνία ή μ' ένα παπάκι, δεν θ' ακούσεις, παρά σπανιότατα, γερμανικά, ιταλικά, αγγλικά, γαλλικά ή γιαπωνέζικα, τις γλώσσες δηλαδή που κυριαρχούν στις Κυκλάδες, στην Κρήτη, στα Ιόνια, στα Δωδεκάνησα. Στη λαϊκή Αττική, ακούς –όλο και πιο συχνά τα τελευταία χρόνια– πολωνικά, ρώσικα, αλβανικά, φιλιππινέζικα, ρουμάνικα, βουλγάρικα· όσα δεν μπορεί να τα αναγνωρίσει και να ταυτίσει η μετρημένη γλωσσομάθειά σου, τα συγκαταλέγεις γενικώς στα ανατολικοευρωπαϊκά, συμπεραίνοντας, με βάση και τα τηλεοπτικά σου ακούσματα, ότι πρόκειται για γλώσσες που δεν ανήκουν στις «ισχυρές», τις τουριστικά και όχι μόνο ισχυρές.

Δεν είναι βέβαια τουρίστες όσοι μιλούν τις γλώσσες αυτές. Δεν έχουν φτάσει ως εδώ για να απολαύσουν τη μηνιαία ξεκούραση τους και να γευτούν την καλοσύνη του τόπου, που αντέχει ερήμην μας, ή καλύτερα εις πείσμα των κατακτητικών και «αναπτυξιακών» ορέξεών μας. Είναι άνθρωποι που δουλεύουν στα μέρη μας, άλλοι νόμιμα κι άλλοι λαθραία, και οι οποίοι αντιλαμβάνονται την έννοια «διακοπές» όπως ακριβώς και οι πατεράδες κι οι μανάδες μας είκοσι ή τριάντα χρόνια πριν, εσωτερικοί μετανάστες εκείνοι: ένα μπάνιο το Σαββατοκύριακο σε κοντινή παραλία, μια ανάσα σχεδόν κλεμμένη από την ανάγκη, μια διαφυγή απολύτως απαραίτητη μέσα στην ασημαντότητά της. [...] Οι ξένοι, λοιπόν, αυτοί οι μη τουρίστες ξένοι, ελάχιστα ακούγονται, σαν να κρύβονται μέσα στη γλώσσα τους, σαν να μη θέλουν να φανεί η καταγωγή τους (προπάντων αν συναριθμείται σ' εκείνες που ξέρουν ότι τις θεωρούμε «κακές» και

«καταραμένες» εμείς οι εγκατεστημένοι). Και τα παιδιά τους ακόμη –που σίγουρα κάτι στενάχωρο και προσβλητικό θα έχουν ακούσει στο δρόμο ή στα δελτία ειδήσεων της τηλεόρασης–, έχουν συνηθίσει να αυτόδεσμεύονται, και μόνον όταν μιλούν ελληνικά θριαμβεύει ηχηρότατη η ηλικία τους. Ετούτα τα παιδιά, που έχουν ήδη γευτεί τους γλυκούς και ξινούς καρπούς της ημετέρας παιδείσεως, μιλούν ήδη μίαν αρκετά ή και εντελώς λειασμένη και ακόμπιαστη ελληνική, χωρίς να χρειαστούν φροντιστήριο άλλο από το σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον, ένα κοινωνικό περιβάλλον που για τα περισσότερα (όπως άλλωστε και για τα μισά Ελληνόπουλα) ταυτίζεται με το τηλεοπτικό· στο σπίτι των μεταναστών, όσο γνωρίζω, η τηλεόραση δεν κλείνει ποτέ, ίσα ν' ακούγονται οι λέξεις, να γίνονται συνήθεια του αυτιού πρώτα, κι ύστερα συνήθεια της γλώσσας.

Είναι ένα αποτέλεσμα των τελευταίων χρόνων ετούτο, σπουδαίο ακριβώς επειδή δεν είναι στατιστικώς προσδιορίσιμο και επειδή δεν ενδιαφέρει τους λογικά σκεπτόμενους και αναλόγως αισθανόμενους. Ένα επικοινωνιακό, πολιτισμικό αποτέλεσμα: Η ελληνική γλώσσα, που τα ευρωπαϊκά ενδιαφέροντα την κατατάσσουν στις «ασθενείς», τείνει να γίνει η κοινή των Βαλκανίων, όπως ήταν μεσογειακή κοινή αιώνες πριν, με άλλους βέβαια όρους· και το όφελος είναι σπουδαίο, ακόμη κι αν δεν εμφανιστούν, όπως στα ελληνιστικά χρόνια, ξένοι που θα επιλέξουν την ελληνική ως γλώσσα του λογοτεχνικού τους στοχασμού, όπως ο Σύρος Λουκιανός ή ο Παλαιστίνιος Φιλόδημος. Υποβοηθημένη από την ανάγκη των ανθρώπων, η ελληνική έχει ανοίξει τις δικές της διόδους στις γραμμές

των βαλκανικών συνόρων, υφαίνοντας δεσμούς και σχέσεις και υπηρετώντας αισθήματα και σκέψεις. Αν η πολιτεία μας δεν είχε τη συνήθεια να βαυκαλίζεται πως «η βαριά βιομηχανία μας είναι ο πολιτισμός», άρα όλα τα υπόλοιπα οφείλει να τα αναλάβει η μοίρα, ίσως θα έμπαινε στον κόπο να σκεφτεί ότι υποχρεούται να διευκολύνει την ελληνομάθεια, με την εκπόνηση και έναντι συμβολικού αντιτίμου παροχή λεξικών. Αλλά φαίνεται πως αυτά είναι πράγματα μικρά κι ανεπιθύμητα, κι όχι τρανά «οράματα» που και θόρυβο προκαλούν, και φήμη παρέχουν, και εξουσία και χρήμα μοιράζουν.

Παντελής Μπουκάλας
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Να διακρίνετε τις «φυλές της παραλίας», στις οποίες αναφέρεται ο αρθρογράφος, ανάλογα με: α) τη χρήση που επιφυλάσσουν στη γλώσσα τους, β) τη γλώσσα που μιλούν σε σχέση με τον τόπο της καλοκαιρινής τους απόδρασης, γ) τη γενικότερη συμπεριφορά τους σε σχέση με τη γλώσσα που μιλούν.
2. «Οι μη τουρίστες ξένοι». Ποιοι είναι αυτοί; Ποιοι παράγοντες διαμορφώνουν στην παραλία τη γλωσσική αλλά και τη γενικότερη συμπεριφορά τους;
3. Να σχολιάσετε την άποψη του αρθρογράφου για τη θέση της ελληνικής γλώσσας στα Βαλκάνια σήμερα. Ποιες είναι οι ευθύνες της πολιτείας σχετικά με το θέμα αυτό;

Ένδοξες φυλές που βυθίζονται στη «σιωπή»

Σχεδόν 500 χρόνια μετά την απαρχή των μεγάλων γεωγραφικών και ιστορικών ανακαλύψεων, οι γλωσσολόγοι υποστηρίζουν πως περίπου 5.000 διάλεκτοι εξαφανίστηκαν κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Η αιτία που εμπόδισε τους ανθρώπους να συνεχίσουν να εκφράζονται στη γλώσσα των προγόνων τους δεν είναι άλλη από τον αποικισμό.

Έχει αποδειχθεί επιστημονικά ότι ο άνθρωπος μπορεί να παράγει 150 διαφορετικούς ήχους. Στα αγγλικά, που είναι η πιο διαδεδομένη γλώσσα, περιλαμβάνονται περίπου 55 από αυτούς τους ήχους, στα Νορβηγικά 75, ενώ στη γλώσσα της φυλής των Βουσμάνων, που ζουν στην έρημο Καλαχάρι, περιλαμβάνονται περισσότεροι από 145 ήχοι.

Επεκτατισμός

Αυτό καθιστά την εν λόγω διάλεκτο μία από τις πιο πλούσιες που υπάρχουν. Ωστόσο η συγκεκριμένη αλλά και άλλες διάλεκτοι κινδύνεψαν με εξαφάνιση και κάποιες από αυτές εξαφανίστηκαν, εξαιτίας του επεκτατισμού κάποιων λαών και της δίψας για χρήμα.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μόνο στην Αμερική υπολογίζεται πως περίπου 1.000 διάλεκτοι κινδύνεψαν με εξαφάνιση ή εξαφανίστηκαν τα τελευταία 30 χρόνια.

Όταν σταματήσει κανείς να σκέφτεται και να αντιλαμβάνεται τον κόσμο στην προγονική του γλώσσα, τότε αυτό, σύμφωνα με τους ειδικούς, συνεπάγεται την απώλεια σημαντικών ικανοτήτων του εγκεφάλου, οι

οποίες δύσκολα θα αντικατασταθούν. Αποτελεί, επίσης, και πηγή ψυχικού πόνου και κοινωνικού αποπροσανατολισμού για εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους που παλεύουν να αποκτήσουν μια νέα ταυτότητα χωρίς να έχουν τις λέξεις να εκφράσουν αυτή την αγωνία.

Ζωντανό παράδειγμα αποτελεί η φυλή των Κομάνι. Τα 500 χρόνια κατοχής από αποίκους, οι οποίοι ήρθαν αρχικά από τα βάθη της Αφρικής και στη συνέχεια από την Ευρώπη, επέβαλαν στους Κομάνι τη σιωπή. Ένας πλούτος λέξεων για το νερό, τα φυτά, τα ζώα και τα πνεύματα εξαλείφθηκε. Σήμερα, η κατακερματισμένη φυλή προσπαθεί να ξαναγεννηθεί από τις στάχτες της, καθώς επιδιώκει να επανακτήσει τη γλώσσα, αλλά και τη γη της. Χαρακτηριστικά, ένας από τους εναπομείναντες της φυλής δηλώνει πως «κάθομαι εδώ, χωρίς τη γλώσσα των γονιών μου. Είμαι ανίσχυρος... Μερικές φορές αισθάνομαι ότι εξαφανίζομαι. Αυτό μου προκαλεί λύπη».

Υπήρξαν πάντως και άλλες φυλές που κυνηγήθηκαν ανελέητα. Στη Νότια Αφρική οι Ολλανδοί εισβολείς χαρακτήρισαν την γλώσσα των Κάι «άναρθρες κραυγές πιθήκων». Το κυνήγι της εθνικής καθαρότητας υπήρξε ανάμεσα στις μάστιγες του αιώνα μας. Ξέσπασαν πόλεμοι ενάντια σε φυλές. Αγρότες εναντίον κυνηγών και αποικιοκράτες εναντίον πολιτισμών υπήρξαν τα βασικά ιστορικά γεγονότα για πολλές δεκαετίες. Αυτού του είδους η γενοκτονία ήταν η βασική εμπειρία όσων ζούσαν σε αγροτικές περιοχές, στις οποίες εισέβαλαν οι αποικιοκράτες. Χρησιμοποιώντας σίδηρο, άλογα, μικρόβια, όπλα, εισέβαλαν στις περιοχές των κατοίκων του Νέου Κόσμου. Ασχέτως αν ήταν «νέος» μόνο για εκείνους...

Εύα Καραμανώλη
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Να προσδιορίσετε τις συνέπειες από την εξαφάνιση μιας διαλέκτου για τα άτομα και τους πολιτισμούς, λαμβάνοντας υπόψη και τη δήλωση του εναπομείναντα της φυλής Κομάνι.
2. Αν δέχεστε ότι με τη γλώσσα ο άνθρωπος δημιουργεί και ονομάζει τον κόσμο, όπως ισχυρίζεται ο Γ. Σεφέρης, τότε σε ποια στέρηση υποβάλλονται τα άτομα που χάνουν τη γλώσσα τους;
3. Να υποθέσετε ότι βρίσκεστε σε μια ξένη χώρα και δεν γνωρίζετε τη γλώσσα της. α) Να περιγράψετε τα συναισθήματά σας σε μια επιστολή που απευθύνεται σε φίλο. β) Να καταγράψετε τις σκέψεις σας στο προσωπικό σας ημερολόγιο.

TIME / phot. William Coupon

Πώς πεθαίνουν οι διάλεκτοι

Πολλά μπορούν να σκοτώσουν μια γλώσσα, από μια φυσική καταστροφή μέχρι μια γενοκτονία ή πολιτιστική αφομοίωση. Στις 17 Ιουλίου 1998, ένας καταστροφικός σεισμός στις ανατολικές επαρχίες της Παπούα Νέας Γουινέας σκότωσε πάνω από 2.200 κατοίκους και άφησε 10.000 άστεγους. Τα χωριά Σισάνο, Ουαράπου, Αρόπ και Μαλόλ καταστράφηκαν και 30% των κατοίκων των χωριών Αρόπ και Ουαράπου σκοτώθηκαν. Οι κάτοικοι των χωριών ανήκαν σε διαφορετικές φυλές και μιλούσαν τέσσερις διαφορετικές, και αναγνωρισμένες, γλώσσες, αλλά ο αριθμός των πολιτών που τις μιλούσαν ήταν περιορισμένος: το 1990, τη σισάνο μιλούσαν 4.776 άτομα, τη μαλόλ 3.330, την αρόπ 1.700 το 1981 και την ουαράπου 1.602 άτομα το 1983. Με το σεισμό, το σύνολο των χρηστών για την αρόπ και την ουαράπου δεν πρέπει να ξεπερνούσε τους 500 πολίτες. Και καθώς οι επιζώντες μετακινήθηκαν σε καταυλισμούς και άλλες περιοχές και οι κοινότητες διαλύθηκαν, είναι μάλλον αμφίβολο αν επέζησαν οι γλώσσες. Η πολιτιστική συγχώνευση είναι άλλος ένας λόγος θανάτου μιας γλώσσας, ακόμη κι όταν δεν έχουμε διάλυση της παραδοσιακής κοινότητας. Η κρίση που παρατηρείται όσον αφορά την εξαφάνιση των γλωσσών οφείλεται στις μεγάλες πολιτιστικές μετακινήσεις που άρχισαν πριν από 500 χρόνια, καθώς ο αποικισμός διέδωσε έναν μικρό αριθμό γλωσσών σε όλο τον κόσμο.

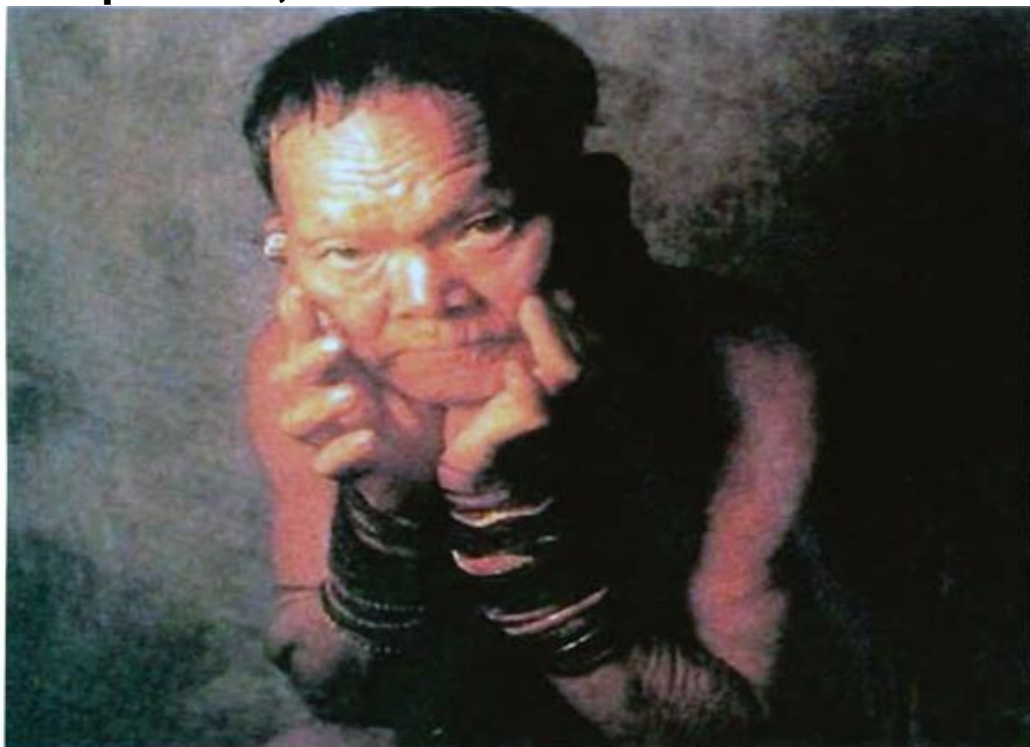
Όταν μια κουλτούρα αφομοιώνει μιαν άλλη, η ακολουθία των γεγονότων που επηρεάζουν μια γλώσσα που βρίσκεται σε κίνδυνο χαρακτηρίζεται από τρία κυρίως στάδια.

Το πρώτο είναι η έντονη πίεση που ασκείται στους «κατακτημένους» να μιλήσουν την κυριαρχούσα γλώσσα. Το δεύτερο αφορά μια περίοδο, κατά την οποία οι πολίτες μιλούν δύο γλώσσες: γίνονται όλο και περισσότερο κάτοχοι της νέας γλώσσας, αλλά εξακολουθούν να μιλούν επαρκώς και τη δική τους. Συχνά η χρήση και των δύο γλωσσών αρχίζει να παρακμάζει, με την παλαιά γλώσσα να παραχωρεί τη θέση της στη νέα. Αυτό οδηγεί στο τρίτο στάδιο, στο οποίο οι νεότερες γενιές παύουν να χρησιμοποιούν τη «γλώσσα των προγόνων» τους, βρίσκοντάς την άνευ νοήματος. Αυτή η απαξίωση ενισχύεται με ένα αίσθημα ντροπής για τη μητρική γλώσσα, τόσο εκ μέρους των γονέων όσο και εκ μέρους των παιδιών. Οι οικογένειες, που συνεχίζουν να χρησιμοποιούν την «παλαιά» γλώσσα, έρχεται κάποια στιγμή που την μιλούν μόνο μεταξύ τους, μετατρέποντάς την σε «οικογενειακή διάλεκτο», καθώς περιορίζεται όλο και περισσότερο ο περίγυρος αυτών που μιλούν την ίδια γλώσσα. Στο διάστημα μίας και μόνο γενιάς, η χρήση δύο γλωσσών σε μια οικογένεια μετατρέπεται σε ενσυνείδητο περιορισμό της μητρικής γλώσσας και στη συνέχεια στην τελική εξαφάνισή της. Δύο γενιές αργότερα, η κοινή αντίδραση των μελών της παλαιάς κοινότητας είναι «αν η γενιά των παππούδων μας δεν είχε...». Η πρώτη γενιά δεν ενδιαφέρεται τόσο για την χαμένη γλώσσα, καθώς τα μέλη της εξακολουθούν να μοχθούν για την καθιέρωση τους στη νέα κοινότητα. Τα παιδιά τους, απαλλαγμένα από την ανασφάλεια της καθημερινότητας και σε καλύτερη οικονομική κατάσταση, είναι αυτά που αρχίζουν να αναρωτιούνται για την χαμένη κληρονομιά.

Η παλιά γλώσσα, κάποτε αιτία ντροπής, αποκτά ξανά το χαρακτήρα πολιτισμικής ταυτότητας και υπερηφάνειας. Αλλά αν η γλώσσα έχει χαθεί, τίποτα δεν θα τη φέρει πίσω.

Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Ποιοι λόγοι οδηγούν μια διάλεκτο στο θάνατο; Απαντήστε λαμβάνοντας υπόψη σας και το άρθρο της Εύας Καραμανώλη.
2. Ένας από τους λόγους εξαφάνισης μιας διαλέκτου είναι η πολιτισμική αφομοίωση. Από ποια στάδια χαρακτηρίζεται η ακολουθία των γεγονότων που επηρεάζουν μια γλώσσα, η οποία διατρέχει κίνδυνο εξαφάνισης;
3. Πότε και γιατί μια διάλεκτος που έχει χαθεί επανέρχεται ως στοιχείο ταυτότητας στη συνείδηση των ανθρώπων;

TIME / phot. William Coupon

Η αξία του διαλόγου

Με όλο που ο διάλογος είναι στον άνθρωπο μια φυσική ανάγκη, της ίδιας ζωτικής σημασίας για το πνεύμα όπως η αναπνοή για το σώμα, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η σύνεση επιβάλλει την οριστική διακοπή, το τέλος του. Τότε αισθανόμαστε ότι έχουμε φτάσει στο απροχώρητο και πρέπει αμέσως ν' αλλάξουμε θέμα ή να αναζητήσουμε άλλο συνομιλητή. Γιατί; – Ολοφάνερα γιατί καταλαβαίνουμε ότι ο τρόπος να συνεννοηθούμε, να συναντηθούμε με τον αντιλέγοντα δεν υπάρχει, και εάν συνεχίσουμε την αντιδικία, ο διάλογος μας θα μετατραπεί σε διένεξη με απρόβλεπτες συνέπειες.

Το φαινόμενο αξίζει μεγαλύτερη διερεύνηση.

Το «διαλέγεσθαι» (κατά μίαν ωραία ανακάλυψη κορυφαίων σοφών της ελληνικής αρχαιότητας) είναι αρχή του σύμπαντος, θεμελιωμένη στη σύσταση του κόσμου, και ταυτόχρονα νόμος του πνεύματος που καθρεφτίζει τη δομή του. Στη Φύση τα εναντία: το πλήρες και το κενό, η κίνηση και η ακινησία, το φως και το σκοτάδι κ.ο.κ. αναζητούνται και έλκονται αμοιβαία για να σμίξουν, και πάλι να διαχωριστούν και να συγκρουστούν. Αυτός ο δυναμικός διχασμός που τείνει προς τη συναίρεση και όταν τη φτάσει την εγκαταλείπει για να συνεχιστεί η δημιουργική διαμάχη, είναι και της δομής του πνεύματος εικόνα. Όταν ψηλαφούμε την επιφάνεια ενός ζητήματος ή όταν προσπαθούμε να εισχωρήσουμε στο βάθος του, «κουβεντιάζουμε» με τον εαυτό μας αναλύοντας ένα-ένα τα ευρήματά μας,

και τότε στεκόμαστε σε μιαν ερμηνεία, τότε την από-
σύρομε για να την αντικαταστήσομε με μιαν άλλη
πιθανότερη, πληρέστερη, ισχυρότερη. Αν μάλιστα η
«κουβέντα» μας γίνεται μ' έναν ομότεχνο που έχει τα
ίδια με μας διαφέροντα και την ίδια επιμονή να φτάσει
στην άκρη του θέματος, ο διάλογος μαζί του είναι
ανεκτίμητος· ανοίγει περισσότερο και φωτίζει το δρόμο
της έρευνας και επισημαίνοντας τις δυσχέρειες μάς
οδηγεί ταχύτερα και ασφαλέστερα στη ζητούμενη λύση,
όπου μόνοι μας θα φτάναμε πολύ αργά ή δεν θα φτά-
ναμε ποτέ.

Έτσι μεθοδεύεται στις επιστήμες η προσπάθεια
της αλήθειας: με τον πολλαπλασιασμό και την ανά-
φλεξη των αποριών, με τη διαρκή ανανέωση του προ-
βλήματος. Αν καλοεξετάσομε τα πράγματα, θα βεβαι-
ωθούμε ότι για το εν εγρηγόρσει πνεύμα δεν υπάρχουν
λύσεις ανέκκλητες,¹ τελικές, παρά μόνο προσωρινές
αναπαύσεις, μικρά διαλείμματα σε μια πορεία που προ-
χωρεί όχι ίσια και ομαλά, αλλά περίπλοκα και ανώ-
μαλα, με «θέσεις» και «αντιθέσεις», «καταφάσεις» και
«αρνήσεις», «παραδοχές» και «απορρίψεις» – προς ένα
ιδεατό τέρμα, απομακρυσμένο όσο το πλησιάζομε, σαν
τις ψευδαισθητικές παραστάσεις των οδοιπόρων της
ερήμου. Λογικά μόνο η κίνηση αυτή η αδιάκοπη, από το
«έτερον» προς το «αυτό», και πάλι από το «αυτό» προς
το «έτερον» είναι παραγωγική. Με τον αντίλογο ο νους
προωθείται προς νέα ευρήματα, ή διασκελίζοντας τα
εμπόδια που του αντιστέκονται, ή διευρύνοντας τις
έννοιές του για να συμπεριλάβει τα στοιχεία που έχουν

¹ανέκκλητος: που δεν μπορεί να ανακληθεί, τελικός

μείνει έξω από την περίμετρο των σχηματισμών του. Αλλά και ψυχολογικά τίποτα δεν ενεργεί διεγερτικά και δεν τροφοδοτεί τη σκέψη όσο η διαφωνία. Όταν ο άλλος δεν προβάλλει διαλεκτικά αντίσταση στη γνώμη που διατυπώνουμε και εύκολα συμφωνεί μαζί μας, δεν κερδίζουμε τίποτα· απεναντίας χάνουμε, γιατί και αν ακόμη βρισκόμαστε στο σωστό δρόμο, βλέπουμε μόνο τη γραμμή που έχουμε χαράξει και δεν παρατηρούμε ούτε δεξιά ούτε αριστερά, οπότε το θήραμα – η «αλήθεια»– μπορεί να κρύβεται κάπου εκεί και μεις ανύποπτοι το προσπερνούμε. Αντίθετα, η αντίρρηση, όταν βρίσκει το στόχο, είναι (έστω και αν προσποιούμαστε ότι δεν της δίνουμε σημασία) κεντρί «διαρκείας», που δεν μας αφήνει να ησυχάσουμε στα αποκτημένα, αλλά μας παρακινεί να τα συμπληρώσουμε και να τα διευκρινίσουμε, ή να τα τροποποιήσουμε και να τα στερεώσουμε – ακόμη και να τα εγκαταλείψουμε, για να απαλλαγεί το πνεύμα μας από τις ιδιοκατασκευάστες δεσμεύσεις του και έτσι να κινηθεί ελεύθερα προς ευτυχέστερες λύσεις.

Οι ωφέλειες λοιπόν του διαλόγου (του γνήσιου διαλόγου που αναπτύσσεται κοχλιωτά με τον προωθητικό ανταγωνισμό θέσης και αντίθεσης) είναι πολλαπλές και αναμφισβήτητες. Και όμως, είπαμε, υπάρχουν περιπτώσεις όπου είναι άχρηστος και επιζήμιος. Ποιες;

Πρώτα, η δυσάρεστη κατάσταση που δημιουργείται όταν αυτός που αντιλέγει δεν βρίσκεται στο ίδιο πνευματικό επίπεδο με μας και (παρά την προσπάθεια ίσως που κάνει να παρακολουθήσει το λογικό ζετύλιγμα των σκέψεων) δεν κατορθώνει να συλλάβει

και να εκτιμήσει σωστά το νόημα των επιχειρημάτων μας, όχι από κακή πρόθεση αλλά από άγνοια ή αγροικία.² Εκθέτομε λ.χ. μια θεωρία της Οικονομικής επιστήμης ότι ο «φρόνιμος» πληθωρισμός, που θερμαίνει με πιστώσεις την παραγωγή αλλά δεν χάνει τον έλεγχο των τιμών, είναι ορθή νομισματική πολιτική. Και διατυπώνομε τις θεωρητικές επιφυλάξεις ή τις ανησυχίες μας από την πρακτική εφαρμογή του συστήματος τούτου στον δικό μας οικονομικοπολιτικό χώρο. Αίφνης αντιλέγει ένας συνδαιτημόνας και η συζήτηση αρχίζει σε τόνο ζωηρό. Δίχως όμως και να προχωρεί, επειδή ο άλλος δεν έχει τον απαιτούμενο πνευματικό οπλισμό να την κάνει, με τις αντιρρήσεις του, παραγωγική ή και απλώς διαφωτιστική. Γίνεται τότε φανερό ότι ο διάλογος είναι ανώφελος, και εάν δεν έχουμε άλλους λόγους να τον συνεχίσουμε (από αβρότητα π.χ. ή από διάθεση σκωπτική –για να «παίξομε» δηλαδή με τον αντίδικο όπως η γάτα με το ποντίκι) το καλύτερο που έχουμε να κάνομε είναι να τον σταματήσομε.

Δεύτερη θα αναφέρω την περίπτωση όπου, ύστερ' από τους πρώτους κιόλας διαξιφισμούς με τον αντιφρονούντα, ανακαλύπτουμε ότι, εξαιτίας της διαφορετικής αγωγής και των ασύμπτωτων φραστικών μας έξεων, με τις ίδιες λέξεις ο καθένας μας εννοεί άλλα πράγματα, και έτσι γεννιέται μοιραία, αναπότρεπτα η αμοιβαία παρεξήγηση των λεγομένων μας.

²αγροικία: έλλειψη καλλιέργειας, μόρφωσης

Προϋπόθεση του διαλόγου είναι η κοινή γλώσσα· χωρίς αυτήν, το κάθε πρόσωπο μονολογεί – ακούει, αλλά δεν καταλαβαίνει το άλλο. Δεν φτάνει όμως να μιλούμε και οι δύο ελληνικά ή αγγλικά, για να συνεννοηθούμε απάνω σε ένα θέμα που απαιτεί σοβαρήν αντιμετώπιση. Πρέπει, μέσα στη γλώσσα που μιλούμε, να έχουμε παραδεχτεί και να μεταχειριζόμαστε σταθερά την ίδια «συμβολική», να δίνουμε δηλαδή στις λέξεις–έννοιες το ίδιο περιεχόμενο και να τις συντάσσουμε γραμματικά–λογικά σύμφωνα με τους ίδιους απαραίτους νόμους. Διαφορετικά, δεν καταλαβαίνει ο ένας τον άλλο και ματαιοπονούμε, εάν επιμένουμε με τη συζήτηση να ανακαλύψουμε πού συμφωνούμε και πού διαφωνούμε. Εάν λ.χ. είμαστε και οι δύο επιστήμονες και πρόκειται, σε ιδιωτικό ή δημόσιο διάλογο, να ξεκαθαρίσουμε τις ιδέες μας απάνω σ' ένα επίμαχο θέμα, όπως είναι η έννοια της φυσικής νομοτέλειας έπειτα από τη θεωρία των Κβάντα, πρέπει να έχουμε και οι δύο εκπαιδευτεί στην ορολογία και στους φραστικούς κανόνες της σύγχρονης Φυσικής και όταν στη συζήτησή μας μεταχειριζόμαστε τα καθιερωμένα στο «Λεξικό» και στη «Γραμματική» της σύμβολα, να εννοούμε και να εκφράζουμε πάντοτε τις ίδιες και οι δύο μας σκέψεις. Εάν κατά την ανάπτυξη των απόψεών μας ανακαλύψουμε (και αυτό δεν συμβαίνει τόσο σπάνια όσο νομίζουμε) ότι του καθενός τη «γλώσσα» οι λέξεις: συνεχές και ασυνέχεια, χρόνος και κίνηση, νόμος και στατιστικός λογισμός, απροσδιοριστία και συμπληρωματικότητα κ.ο.κ. ούτε το ίδιο πράγμα σημαίνουν ούτε συντάσσονται κατά τον ίδιο λογικό κώδικα, επομένως τρόπος να συνεννοηθούμε δεν υπάρχει, πρέπει να διακόψουμε

το γρηγορότερο το διάλογο διαφορετικά θα πέσομε σε πλήρη σύγχυση.

Θα εκθέσω και μια τρίτη ακόμη περίπτωση (περιορίζομαι στις σπουδαιότερες) που είναι η πιο συνηθισμένη στην καθημερινή ζωή. Σ' αυτήν ο διάλογος αρρωσταίνει από αλληπάλληλες παρεμβολές στοιχείων όχι απλώς ξένων, αλλά αυτόχρημα³ εχθρικών προς την ομαλή λειτουργία της διάνοιας, με αποτέλεσμα να χάσει κάθε ίχνος γονιμότητας, ν' αρχίσει να περιστρέφεται χωρίς διέξοδο γύρω από το ίδιο σημείο, και, όπως η βίδα που άνοιξε πολύ μεγάλη τρύπα δεν πιάνει πια και αχρηστεύεται, ή όπως ο τροχός που στριφογυρίζει στην ίδια θέση δεν προχωρεί αλλά ανάβει και φθείρεται, έτσι κι' αυτός αποσυντίθεται σε αυτοεπιαναλαμβανόμενους μονολόγους που μετατρέπουν τη συζήτηση σε ανιαρή λογοκοπία και σε διαμάχη λογικής αυτόκαταστροφής... Τα νοσογόνα στοιχεία είναι εδώ οι προλήψεις και τα πάθη που τρέφονται από μίσση και συμφέροντα και γεννούν (μαζί με τις άλλες, τις αγιάτρευτες συχνά κοινωνικές πληγές) το πείσμα και τη μισαλλοδοξία, τη μικρόνοια και το φανατισμό. Πού και πώς δρουν υπονομεύοντας την πνευματική υγεία του ανθρώπου αυτά τα ψυχικά βακτηρίδια, το ξέρομε από τις διενέξεις μας απάνω σε «φλέγοντα» θέματα της πολιτικής, ακόμα και της θρησκευτικής ζωής. Στους χρόνους μας (όπου θριαμβεύει η σοφιστεία και η υποκρισία) αποκαλούμε αυτή την κονταρομαχία (που δυστυχώς δεν είναι μόνο θεαματική) «μάχη των ιδεολογιών».

³ αυτόχρημα: πράγματι, ακριβώς

Και πολλοί τη βρίσκουν φυσική και αναπόφευκτη, αφού κοντά στις άλλες υπάρχει και μια «αλήθεια προοπτικής» που διαφέρει από κλίμα σε κλίμα, εποχή σε εποχή, τάξη σε τάξη, σύστημα σε σύστημα, ιδιοσυγκρασία σε ιδιοσυγκρασία κ.ο.κ. Σε τέτοιες περιπτώσεις έχουμε –λέγουν– ασύμπτωτες οπτικές γωνίες και δεν είναι δυνατόν να γίνει ζύγισμα σωστό, γιατί λείπουν τα κοινά σταθμά, όπως λ.χ. συμβαίνει όταν εμένα μου αρέσει το πορτοκάλι και σε σας αρέσει το μήλο, εγώ προτιμώ ένα σοβαρό μυθιστόρημα από ένα διασκεδαστικό φιλμ, ενώ εσείς βάζετε πιο ψηλά τον κινηματογράφο από τη λογοτεχνία κτλ. Αλλά εδώ δεν μιλούμε για διαφορές γούστου ή έξεων που ανάμεσα σε ανθρώπους καλής ανατροφής λύνονται συνήθως ειρηνικά, με την αμοιβαία αναγνώριση και ανοχή των προσωπικών παραλλαγών, αλλά για μια βαριάν αρρώστια του διαλόγου ως μέσου πρόσφορου και αποτελεσματικού στην πρόοδο της γνώσης, αρρώστια που παρουσιάζει πολύ «θορυβώδη συμπτώματα», καθώς συνηθίζουν να τα ονομάζουν οι γιατροί. Στην περίπτωση αυτή ο λόγος χάνει τον έλεγχο των πράξεών του, μαίνεται, δεν είναι σε θέση να κάνει πολύπλοκους συσχετισμούς και λεπτές διακρίσεις, αποφαίνεται μονοκόμματα και ανεπιφύλακτα: δύο τα χρώματα «άσπρο» και «μαύρο», «το άσπρο από δω, το μαύρο από κει», «το μαύρο από δω, το άσπρο από κει», και πάντοτε η επωδός του τυφλού πάθους: «όποιος δεν είναι μαζί μας είναι εναντίον μας».

Ο αναγνώστης εύκολα θα βρει τα δικά του παραδείγματα. Εγώ θα του θυμίσω πόσο συχνά στους κοινωνικούς μας κύκλους ηλεκτρίζεται η ατμόσφαιρα, όταν από κάποιον απρόσεχτο συνδαιτημόνα έρχεται

λ.χ. στη μέση το πολύκροτο γλωσσικό μας ζήτημα και στην σκηνή βρίσκεται κάποιος γνωστός πρωταγωνιστής. Οι παρατάξεις σχηματίζονται αμέσως και το πολεμικό μένος ανάβει. Τέτοιες ώρες η στοιχειώδης φρόνηση υπαγορεύει την άμεση διακοπή του διαλόγου, τη γρήγορη μετάβαση σε άλλα θέματα. Ο έξυπνος άνθρωπος βλέποντας τη διαμάχη από τη δική του σκοπιά, φαντάζομαι ότι θα πει τότε μέσα του το απόφθεγμα ενός πασίγνωστου ξένου θεατρικού συγγραφέα: «Όταν λένε ότι το άσπρο είναι μαύρο και το μαύρο άσπρο, είναι πολύ δύσκολο να βρει κανείς την άκρη» (Ευγένιος Ιονέσκο)⁴ –και θα σωπάσει. Τέχνη χρειάζεται για να κάνει κανείς επιδέξια και ευχάριστα ένα διάλογο. Τέχνη επίσης για να τον σταματάει εγκαίρως, όταν γίνεται άγονος και εριστικός. Ο καλός συζητητής κατέχει και τις δύο.

Ε. Π. Παπανούτσος
«Το δίκαιο της πυγμής»

1. Γιατί νομίζετε ότι ο συγγραφέας θεωρεί το διάλογο ζωτική ανάγκη;
2. Πότε οδηγεί ένας διάλογος σε αντιδικία τους διαλεγόμενους;

⁴ Ευγένιος Ιονέσκο (Eugène Ionesco): Γάλλος θεατρικός συγγραφέας του αιώνα μας, ρουμανικής καταγωγής, βασικός εκπρόσωπος του «θεάτρου του παραλόγου».

3. Να απαντήσετε στα εξής:
4. α) Με ποιον τρόπο μεθοδεύεται στις επιστήμες η προσπέλαση της αλήθειας;
β) Πότε γίνεται ανεκτίμητος ο διάλογος και γιατί;
γ) Γιατί η κίνηση από το έτερον προς το «αυτό» είναι παραγωγική;
δ) Γιατί, όταν συμφωνεί ο άλλος, δεν υπάρχει κανένα κέρδος για τη σκέψη;
5. Ποιες προϋποθέσεις θεωρεί ο συγγραφέας απαραίτητες για να αναπτυχθεί ένας εποικοδομητικός διάλογος; Πότε γίνεται άγονος και εριστικός;
6. Να γραφεί ένας σύντομος διάλογος, όπου οι διαλεγόμενοι φτάνουν σε αδιέξοδο. Έπειτα να προσδιοριστούν οι λόγοι που οδήγησαν στο αδιέξοδο αυτό. (Αν χρειάζεται, να δοθούν κάποιες διευκρινίσεις για τα πρόσωπα που διαλέγονται).

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Μονόλογος περί διαλόγου

[...] Όλοι σήμερα μιλάνε για διάλογο, στην κυριολεξία του και μεταφορικά· στο ιδιωτικό και στο δημόσιο επίπεδο κανένας δεν βρίσκεται που να μην τον διεκδικεί και να μην εξαίρει τις αρετές του. Φτάνει έτσι ν' αναρωτιέται ο γεμάτος καλή θέληση αφελής, πώς διάβολο γίνεται σε μίαν εποχήν τόσο παθιασμένη για διάλογο, να συνεννοούνται τόσο λίγο οι άνθρωποι μεταξύ τους. Είναι σα να ξεχνάμε την πασίδηλη¹ ανθρώπινη διπροσωπία: Όποιος διατυμπανίζει την επιθυμία του για διάλογο, δεν θα πει και πως τον επιθυμεί μεταμφιέζει έτσι την εγωλατρική του προσήλωση στον μονόλογο. Προτείνω τον διάλογο μπορεί να σημαίνει: γυρεύω, με πρόσχημα την συνδιάλεξη, ακροατές· έχω πεποίθηση στην ρητορική μου δεινότητα ή στην δικολαβική² μου ευελιξία και δεν μου κατοφθαίνεται να εξασφαλίσω μίαν εύκολη νίκη· σ' αποκαλώ συνομιλητή μου αλλά σε κρατάω κάτω από την απειλή της εξουσίας μου: αν σου βαστάει, πες ό,τι πιστεύεις! Η τελευταία τούτη ποικιλία είναι η πασίγνωστη στο διεθνές επίπεδο «συνεννόηση» όπου ο ένας από του δύο συνομιλητές εκφράζεται από «θέσεως ισχύος», όπως λένε. Ισάριθμες εκδοχές του φαινομένου κακή πίστη Ο σύγχρονος κόσμος δεν κατορθώνει να συνεννοηθεί γιατί κάνει κατάχρηση αυτής της τακτικής. Είναι ένας κακόπιστος κόσμος. [...]

¹ πασίδηλος: ο φανερός σε όλους, ο πολύ γνωστός

² δικολαβικός: που χρησιμοποιεί σοφιστικά επιστημονική βάση

Διάλογος δεν υπάρχει (για να πούμε τ' αυτονόητα) παρά μόνον ανάμεσα σε ίσων δικαιωμάτων συνομιλητές. Όταν ο ένας κρατάει στο χέρι του τον κεραυνό κι ο άλλος βρίσκεται όρθιος, ελάχιστος σαν υπόδικος μπροστά στο βάθρο της εξουσίας, ο διάλογος, κι αν προτείνεται, είναι φενάκη.³ Ο εξουσιαστής, στην χειρότερη περίπτωση, ξεγελάει τον εαυτό του αν νομίζει πως θ' ακούσει την αλήθεια. Η θέση του άλλωστε είναι διπλά ψεύτικη: αν τύχει να βρει αντίκρου του έναν παλαβό, έναν άνθρωπο παράτολμο, που θα του την πει, θα είναι υποχρεωμένος, για λόγους κύρους, να τον κατακεραυνώσει. Στην περίπτωση τούτη, ο ειλικρινής κατάδικάζεται ως αυθάδης. Αν πάλι ο σε μειονεκτική θέση συνομιλητής το γυρίσει, για λόγους άμυνας του, στην πονηρή κολακεία, ο σε πλεονεκτική θέση δεν θα μάθει ποτέ την αλήθεια. Δέσμιος της εξουσίας του, θα χρειαστεί τότε, για να ξέρει πού βρίσκεται –πράγμα αναγκαίο για την ασφάλειά του– να χρησιμοποιεί επαγγελματίες πληροφοριοδότες, ν' ακούει καταδότες, διαβολείς, συκοφάντες, ή, αντίθετα, κόλακες που τον ξεγελάνε, για να του φαίνονται αρεστοί. Όπου δεν υπάρχει φυσικός διάλογος, υπάρχει όργιο κατασκοπίας. [...] Ακόμα και σε καθεστώτα φιλελεύθερα, όταν ιδίως είναι «ισχυρά», ο κυβερνήτης δύσκολα μαθαίνει την αλήθεια για το λαϊκό φρόνημα. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος έχασε τις εκλογές του 1920, ενώ το κομματικό περιβάλλον τον διαβεβαίωνε πως θα τις κερδίσει με τρόπο θριαμβευτικό ύστερα από τόσες εθνικές νίκες. Αυτά στο επίπεδο της εξουσίας. Έχουμε, όμως, και το ανεπίσημο επίπεδο, όχι το ιδιωτικό, αλλά το δημόσιο!

³φενάκη: περούκα, μεταφορικά: απάτη, ψευδαίσθηση

Διάλογος ιδεολογικός, διάλογος διαπραγματευτικός, διάλογος πνευματικός, άλλα ακόμα τέτοια. Καμία εποχή δεν έχει οργανώσει τόσους διάλογους όσους η δική μας. Είναι μια έμμεση ομολογία πόσο δύσκολο το βρίσκει να συνεννοηθεί. Αν εξαιρέσουμε τους ανεγνωρισμένα περιττούς διάλογους, που γίνονται για λόγους διακοσμητικούς, ελαφρούς, αργόσχολους (εννιά στα δέκα συνέδρια, «σεμινάρια» κτλ.), οι άλλοι έχουν σκοπό να προβάλουν πανηγυρικά οι ομιλητές τις ιδεολογικές τους θέσεις, χωρίς καμιά διάθεση να διαφωτιστούν ή να τις ελέγξουν. Διάλογοι διαφημιστικοί δογμάτων, προορισμένοι να πείσουν εκείνους που δεν χρειάζεται να πειστούν, τους οπαδούς τους, σκληραίνουν παρά που απαλύνουν το διάχυτο κλίμα της διαφωνίας. Ο κόσμος μας εμφανίζεται γεμάτος καλή θέληση κι αδυναμία να ομονοήσει. Φτάνει κανένας ν' αναρωτιέται αν πρόκειται για ζήτημα χρόνου, αν δηλαδή βρισκόμαστε ακόμα σ' ανωριμότητα, ή αν αντιμετωπίζουμε έτσι κάποιαν οργανική αδυναμία κι ατέλεια του ανθρώπινου γένους.

Η ζωή εμφανίζεται ως πεδίο διαμάχης. Χωρίς αυτόν της τον αντιθετικό χαρακτήρα, που ορίζει τον συστατικό δυναμισμό της, θα έφτανε στη αυτοαναίρεση. Ο διάλογος είναι μια ειρηνική προστριβή, συμφωνημένα παιχνισιωμένα, περιορισμένα από μερικούς θετούς κανόνες, καθώς μια αθλοπαιδιά. Αν παραβώ τους κανόνες του ποδοσφαίρου, αυτό που θα διεξαχθεί στο γήπεδο δεν θα είναι πια ποδοσφαιρική συνάντηση, θα είναι συμφορμός και συμπλοκή άμορφη, πρωτόγονη, χωρίς το παραισθητικό ενδιαφέρον της αθλοπαιδιάς. Αλλά η αθλοπαιδιά δεν αποβλέπει σε τίποτα πέρα από τον εαυτό της, δεν είναι μέσο, είναι σκοπός. Ο διάλογος εμφανίζεται ως μέσο: Θέλω, με μέσο τον διάλογο, να φτάσω κάπου, σε κάτι που τον υπερβαίνει: σε μια συνεννόηση των ανθρώπων μεταξύ τους, ή, πολύ περισσότερο, στην από κοινού αποκάλυψη κάποιας

αλήθειας. Εδώ είναι που ορθώνεται το αντικειμενικό ερώτημα για την ορθότητα του διαλόγου. Κι εδώ είναι που διαγράφεται η διαφορά του από την διαλεκτική. Η διαλεκτική είναι πρόβαση,⁴ αλλιώς δεν είναι τίποτα. Ο διάλογος, πρώτο στοιχείο της διαλεκτικής στην αρχαία της σημασία, αλλά και μέσο ενανθρωπισμού της στην νεώτερη, ξεχωρίζει την περιοχή της φυσικής διαλεκτικής από της ανθρώπινης. Αν είμαστε μόνον όργανα μιας διαλεκτικής κι όχι φορείς της, τότε το οντολογικό πρόβλημα τίθεται διαφορετικά: Πλαστήκαμε για να συνεννοούμαστε μόνο στο βασικό, στο χαμηλότατο επίπεδο, εκεί όπου η λαλιά είναι κενολογία: Το θέατρο του παραλόγου επιβραβεύεται, γιατί το πρόσεξε αυτό και το υπογράμμισε. Σε κάπως υψηλότερο επίπεδο, ο διάλογος αρχίζει να γίνεται «διάλογος κουφών». Άρα κλήρος μας η μοναξιά. Στο κάπως προηγμένο στάδιο όπου έχουμε φτάσει, ή στο κάπως διδαγμένο από μακριά πείρα, ανακαλύπτουμε, ξαφνικά, αυτή την συγκλονιστική πραγματικότητα. Ως τώρα νομίζαμε πως γεννιόμαστε μόνοι και πεθαίνουμε μόνοι. Όταν λέμε πως συνεννοούμαστε, εννοούμε πως συμπλέουμε πάνω σε χωριστά μονόξυλα, μέσα σ' έναν ωκεανό δίχως όρια. Συνεννοούμαστε αλληλοπαρεξηγούμενοι – αυτός είναι ο καλοπροαίρετος διάλογός μας.

Δεν επιτρέπεται να θεωρήσουμε το αίσθημα τούτο απόληξη. Κανένας μας δεν έχει το δικαίωμα να προεξοφλήσει το μέλλον. Διαλεγόμαστε και θα διαλεγόμαστε επίμονα, ασταμάτητα, γιατί αυτό μας είναι ανάγκη ζωτική, συστατικό μας πάθος. Ο πλησίον δεν είναι μόνο κόλαση, όπως το έχει πει ο Σάρτρ, είναι και

⁴πρόβαση: τρόπος για να προχωρούν τα πράγματα, μέσα από τη σύγκρουση, και την επικράτηση του κάθε φορά ισχυρότερου

Παράδεισος: ο μόνος μας απτός Παράδεισος. Ποιος ποτέ φαντάστηκε τον Παράδεισο σαν ερημιά, δίχως συγκατοίκους; Αρμονική κατανομή φυσικού κι ανθρώπινου στοιχείου ορίζει το παραδεισιακό μας όραμα, κι αυτό δεν είναι τυχαίο: Ξεκινάει από τα βάθη της συλλογικής μνήμης, τότε που η Φύση δεν ήταν καταργημένη από τον άνθρωπο, αλλά εμπυχωμένη από την διακριτική του παρουσία.

Άθλημα που μας έχει προταθεί ο διάλογος, θα εμπνέει πάντοτε κάθε ευγενική προσπάθεια να ξεπεραστεί η φυλάκιση μέσα στον εαυτό μας.

**Άγγελος Τερζάκης
«Κρίση και έλεγχος της εποχής μας»**

- 1. Πώς εξηγεί ο συγγραφέας την αντίφαση ανάμεσα στη διακηρυγμένη θέληση για διάλογο και στην πρακτική αναίρεσή του στις μέρες μας;**
- 2. Ποια είναι η κατευθυντήρια ιδέα της β΄ παραγράφου του κειμένου, ποια η μέθοδος ανάπτυξής της και με ποιο τρόπο κλείνει ο συγγραφέας την παράγραφο;**
- 3. Γιατί οι φορείς της εξουσίας, και μάλιστα της αυταρχικής, αποκόπτονται εύκολα από την αλήθεια;**
- 4. Ποια θέληση δείχνει αλλά και ποια αδυναμία φανερώνει –και γιατί– ο ζήλος της εποχής μας για την οργάνωση δημόσιων διαλόγων, σύμφωνα με την άποψη του συγγραφέα;**

5. Ποιο βασικό χαρακτηριστικό της ζωής, σύμφωνα με το συγγραφέα, θεσμοποιεί ο διάλογος στα πλαίσια της ανθρώπινης κοινωνίας; Από την άποψη αυτή, σε τι διαφέρει από τη διαλεκτική; Γιατί, αν παραμείνει στο επίπεδο της φυσικής διαλεκτικής, πρέπει να παραδεχτούμε πως μοίρα μας είναι η μοναξιά;
6. Πώς βλέπει το μέλλον του διαλόγου ο συγγραφέας κλείνοντας το δοκίμιό του; Αισιόδοξα ή απαισιόδοξα; Συμφωνείτε μαζί του; Αιτιολογήστε την άποψή σας.

Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ

Σάββατο, 20 Ιουνίου 1942

Είναι πολλές μέρες που δεν έχω πια γράψει τίποτα· έπρεπε να σκεφτώ μια για πάντα τι σημαίνει ένα ημερολόγιο. Είναι για μένα ένα εντελώς μοναδικό συναίσθημα να εκφράζω τις σκέψεις μου, όχι μόνο γιατί δεν έχω ακόμα γράψει, αλλά γιατί μου φαίνεται πως αργότερα, ούτε 'γω ούτε οποιοσδήποτε άλλος θα ενδιαφερόταν για τις εκμυστηρεύσεις μιας μαθήτριας δεκατριών χρόνων. Στο κάτω κάτω, δεν έχει και καμιά σπουδαιότητα. Επιθυμώ να γράψω και, πολύ περισσότερο ακόμη, να βυθομετρήσω την καρδιά μου σχετικά με κάθε λογής πράγματα.

«Το χαρτί είναι πιο υπομονετικό από τους ανθρώπους». Αυτό το γνωμικό μου ήρθε στο νου, όταν μια μελαγχολική μέρα, με το κεφάλι στηριγμένο στα χέρια, παιδεύομαι να πάρω απόφαση: να βγω ή να μείνω σπίτι μου. Ναι, πραγματικά, το χαρτί είναι υπομονετικό και, καθώς υποθέτω ότι κανείς δε θα ενδιαφερθεί γι' αυτό το χαρτόδετο τετράδιο που φέρει τον αξιοπρεπή τίτλο «Ημερολόγιο», δεν έχω καμιά πρόθεση να το δώσω ποτέ να διαβαστεί, εκτός αν συναντήσω στη ζωή μου το Φίλο ή τη Φίλη στους οποίους θα το δείξω. Και νά με που έφτασα στο ξεκίνημα, στην ιδέα ν' αρχίσω ένα ημερολόγιο. Το κάνω γιατί δεν έχω μια πραγματική φίλη.

Για να γίνω σαφέστερη, έχω ανάγκη να εξηγηθώ. Κανείς δε θα θελήσει να πιστέψει ότι ένα κορίτσι δεκατριών χρόνων βρίσκεται μόνο στον κόσμο.

Εξάλλου, αυτό δεν είναι εντελώς αληθινό· έχω γονείς που τους αγαπώ πολύ και μια αδελφή δεκάξι χρόνων· έχω τριάντα συμμαθητές και συμμαθήτριες, κι ανάμεσά τους μερικές, ας πούμε, φίλες· έχω θαυμαστές με το τσουβάλι, που με παρακολουθούν με το βλέμμα, ενώ, στην τάξη, εκείνοι που δεν κάθονται σε καλή θέση ώστε να με βλέπουν, προσπαθούν να συλλάβουν την εικόνα μου με τη βοήθεια ενός μικρού καθρέφτη τσέπης. Έχω οικογένεια, αξιαγάπητους θείους και θείες, ευχάριστο σπίτι –όχι δε μου λείπει φαινομενικά τίποτα, εκτός από τη Φίλη. Με τις συμμαθήτριές μου απλώς διασκεδάζω, τίποτε περισσότερο. Δεν καταφέρνω ποτέ να μιλήσω μαζί τους για άλλο πράγμα εκτός από κοινοτοπίες, ακόμη ούτε καν με μια από τις φίλες μου, γιατί μας είναι αδύνατον ν' αποκτήσουμε στενότερη επαφή –εκεί είναι ο κόμπος. Όπως κι αν έχει, βρίσκομαι μπροστά σ' ένα τετελεσμένο γεγονός, κι είναι κρίμα να μην μπορώ να το αγνοήσω.

Αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος που γεννήθηκε αυτό το Ημερολόγιο. Για να πλάσω καλύτερα την εικόνα μιας φίλης που τόσον καιρό περίμενα· δε θέλω να περιοριστώ σε απλά γεγονότα, όπως κάνουν τόσοι άλλοι, αλλά επιθυμώ τούτο το Ημερολόγιο να προσωποποιήσει τη Φίλη. Και τη Φίλη αυτή θα την ονομάσω Κίτυ.

Η Κίτυ αγνοεί ακόμη τα πάντα για μένα. Πρέπει λοιπόν να διηγηθώ με συντομία την ιστορία της ζωής μου. Ο πατέρας μου ήταν κιόλας τριάντα έξι χρονών όταν παντρεύτηκε τη μητέρα μου, που ήταν είκοσι πέντε. Η αδελφή μου Μαργκότ γεννήθηκε το 1926 στη Φραγκφούρτη του Μάιν. Κι εγώ, στις 12 Ιουνίου 1929. Όντας Εβραίοι εκατό τοις εκατό, μεταναστεύσαμε στην Ολλανδία στα 1923, όπου ο πατέρας μου διορίστηκε διευθυντής της Τράβις N.B., μιας εταιρίας συνεταιρικής

της Κόλεν & Σία, στο Άμστερνταμ. Οι δυο εταιρίες στεγάζονταν στον ίδιο κτίριο.

Βέβαια, η ζωή μας δεν ήταν δίχως συγκινήσεις, γιατί τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς μας είχαν μπλεξίματα εξαιτίας των χιτλερικών μέτρων εναντίον των Εβραίων. Ύστερ' από τις διώξεις του 1938, δύο θείοι μου, από την πλευρά της μητέρας μου, έφυγαν κρυφά κι έφτασαν σώοι και ασφαλείς στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η γιαγιά μου, εβδομήντα τριών χρονών τότε, ήρθε να μείνει μαζί μας. Μετά το 1940, οι καλές μας μέρες άρχισαν να παίρνουν γοργά τέλος: πρώτα ο πόλεμος, έπειτα η συνθηκολόγηση και η εισβολή των Γερμανών μάς έφεραν την αθλιότητα. Τα μέτρα εναντίον των Εβραίων παίρνονται το ένα πάνω στ' άλλο. Οι Εβραίοι υποχρεώνονται να φορούν το κίτρινο αστέρι και να παραδώσουν τα ποδήλατά τους. Τους απαγορεύεται ν' ανεβαίνουν στα τραμ και να οδηγούν αυτόκίνητο. Είναι υποχρεωμένοι να κάνουν τις αγορές τους αποκλειστικά σε μαγαζιά σημαδεμένα με την επιγραφή «Εβραϊκό κατάστημα», και μόνο από τις τρεις έως τις πέντε το απόγευμα. Απαγορεύεται στους Εβραίους να βγαίνουν μετά τις οχτώ το βράδυ, ακόμη και στους κήπους τους, ή να βγαίνουν σε φίλους τους. Απαγορεύεται στους Εβραίους να πηγαίνουν στο θέατρο, στον κινηματογράφο ή σε οποιοδήποτε άλλο μέρος ψυχαγωγίας. Απαγορεύεται στους Εβραίους να καταγίνονται με οποιοδήποτε δημόσιο σπορ: απαγορεύεται να πλησιάζουν στην πισίνα, στο γήπεδο του τένις και του χόκεϊ ή σε άλλους τόπους αθλητικών εκδηλώσεων. Απαγορεύεται στους Εβραίους να συναναστρέφονται με χριστιανούς. Οι Εβραίοι είναι υποχρεωμένοι να πηγαίνουν στα εβραϊκά σχολεία, κι ένα σωρό άλλοι τέτοιοι περιορισμοί...

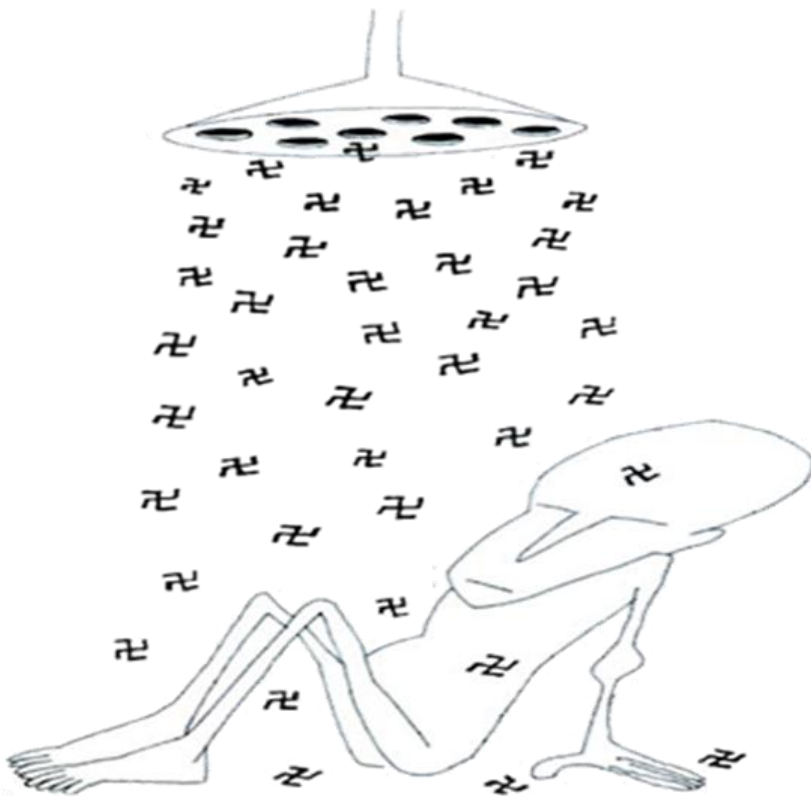
Μην κάνοντας τούτο και μην κάνοντας εκείνο, η ζωή μας συνέχισε να κυλά χωρίς περιεχόμενο. Η Ζόπι μού λέει πάντα: «Δεν τολμώ να κάνω τίποτε από φόβο μήπως κάνω κάτι απαγορευμένο». Η ελευθερία μας έχει περιοριστεί πάρα πολύ· ωστόσο η ζωή είναι ακόμη υποφερτή.

Η γιαγιά πέθανε το Γενάρη του 1942. Κανείς δεν ξέρει πόσο τη σκέφτομαι και πόσο την αγαπώ ακόμη. Ήμουν στο σχολείο Μοντεσόρι από το νηπιαγωγείο, δηλαδή από το 1934. Στην έκτη τάξη είχα δασκάλα τη διευθύντρια, κυρία Κ. Στο τέλος του χρόνου είχαμε σπαρακτικούς αποχαιρετισμούς, κλάψαμε κι οι δύο. Στα 1941 η αδελφή μου Μαργκότ κι εγώ μπήκαμε στο εβραϊκό λύκειο.

Η μικρή μας τετραμελής οικογένεια δεν έχει ακόμη πολλούς λόγους να παραπονιέται, και νά με που έφτασα στη σημερινή ημερομηνία.

Άννα Φρανκ
«Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ»
Απόδοση: Γ. Θωμόπουλος

1. Να σχολιάσετε το ύφος και τη γλώσσα του κειμένου. Ποια εξωτερικά στοιχεία του κειμένου προσδιορίζουν το είδος του; Σε ποιον απευθύνεται η Άννα Φρανκ και για ποιο σκοπό;
2. Το κείμενο αναφέρεται μόνο σε προσωπικά θέματα ή και σε γενικότερα προβλήματα της εποχής, κατά την οποία γράφεται; Νομίζετε ότι προκαλεί το ενδιαφέρον του αναγνώστη, και γιατί;

Η κατάκτηση του ανώφελου

Οι πρώτοι Έλληνες που πάτησαν στην κορυφή του υψηλότερου βουνού της παγωμένης ηπείρου επέστρεψαν μετά τον άθλο τους και μας διηγούνται τις εμπειρίες τους.

Η εξαμελής ελληνική ορειβατική ομάδα –Μιχάλης Τσουκιάς, Νίκος Λύκος, Αλέκος Τσιλογιώργης, Θόδωρος Παπαγιάννης, Χρήστος Λαμπρής και Θεόδωρος Φάτσης– κατανάλωσε έξι εβδομάδες στην αποστολή που είχε στόχο την «κατάκτηση» της υψηλότερης κορυφής στην παγωμένη Ανταρκτική. Την εξέλιξη του εν λόγω παράτολμου οδοιπορικού μπορούσε να παρακολουθήσει οιοσδήποτε χρήστης του Διαδικτύου, εφόσον επισκεπτόταν την ηλεκτρονική διεύθυνση www.lykos.gr. Πιο αναλυτικά, η ελληνική αποστολή πραγματοποίησε περί τις 10 τηλεφωνικές ανταποκρίσεις, ενώ έστειλε και τρία e-mail. Ιδού οι σχετικές απομαγνητοφωνήσεις:

17.11.99

Η δεύτερη ημέρα προετοιμασίας στο πάρκο Torres del Payne

(Απομαγνητοφώνηση της πρώτης τηλεφωνικής ανταπόκρισης στη 1.16 μ.μ., ώρα Ελλάδας)

Καλημέρα από την ελληνική αποστολή στην Ανταρκτική. Είμαστε στη μακρινή Παταγωνία, στο ορεινό συγκρότημα του Torres del Payne. Περπατάμε

τη δεύτερη ημέρα πεζοπορίας, είναι το πρόγραμμα εξοικείωσης και προπόνησης. Ο καιρός είναι ομιχλώδης με δυνατούς ανέμους και βροχή, αλλά είμαστε όλοι πολύ καλά, σε πολύ καλή ψυχική κατάσταση και συνεχίζουμε το πρόγραμμά μας όπως είχε προγραμματισθεί. Σας χαιρετούμε. Είμαστε όλοι καλά.

30.11.99

Άφιξη στην Ανταρκτική

(Απομαγνητοφώνηση της τρίτης τηλεφωνικής ανταπόκρισης στη 1.59 μ.μ., ώρα Ελλάδας)

Φθάσαμε σήμερα το πρωί στις 6.30 π.μ. τελικά στην Ανταρκτική. Οι πρώτες εικόνες από το αεροπλάνο ήταν φαντασμαγορικές. Είχες την αίσθηση ότι προσεγγίζεις και θα προσγειωθείς σε κάποιον άλλο πλανήτη! Τελικά είναι ένας άλλος πλανήτης. Ο ορίζοντας είναι μια απέραντη θάλασσα πάγου και χιονιού. Οι συνθήκες εδώ είναι -10 βαθμοί Κελσίου, με εκπληκτική ηλιοφάνεια και μηδέν ταχύτητα ανέμου, που σημαίνει ότι, όταν κινείται κανείς, μπορεί να είναι σχεδόν γυμνός! Είναι μια θαυμάσια ημέρα, είμαστε όλοι πολύ καλά και σε λίγη ώρα αναχωρούμε με το... (Η ομιλία διεκόπη σε αυτό το σημείο. Εν τούτοις η ομάδα θα αναχωρούσε με το ειδικά διαμορφωμένο αεροπλάνο που θα τη μετέφερε στους πρόποδες του Vinson Massif).

2.12.99

Η αποστολή φθάνει στην Κατασκήνωση II του βουνού Vinson

(Απομαγνητοφώνηση της τέταρτης τηλεφωνικής ανταπόκρισης στη 1.54 π.μ., ώρα Ελλάδας)

Καλημέρα από την ελληνική ομάδα στην Ανταρκτική, 8.00 μ.μ. (τοπική ώρα). Έχουμε φθάσει στην Κατασκήνωση II, στο βουνό Vinson, σε υψόμετρο 3.180 μ., και μετά από οκτώ ώρες «συνεχούς» προσπάθειας – συνεχούς προσπάθειας, για να μη διαμαρτύρεται και ο Νίκος– ετοιμάζουμε λίγο νερό και θα συνεχίσουμε. Θα φύγουμε πάλι κάτω στην κατασκήνωσή μας μετά, θέλουμε άλλες έξι ώρες περίπου. Θα είναι μια μεγάλη ημέρα, γύρω στις 14 ώρες, με αρκετό φορτίο και έλκηθρα, αλλά ο καιρός είναι καταπληκτικός, το θέαμα υπέροχο και μας αποζημιώνει. Και ελπίζουμε ότι θα διατηρηθεί ο καιρός ούτως ώστε να μας επιτρέψει μέσα στις επόμενες τρεις-τέσσερις ημέρες να κάνουμε κορυφή. Σας χαιρετούμε!

6.12.99

Δεύτερη ημέρα καθήλωσης

(Απομαγνητοφώνηση της έκτης τηλεφωνικής ανταπόκρισης στη 1.47 π.μ., ώρα Ελλάδας)

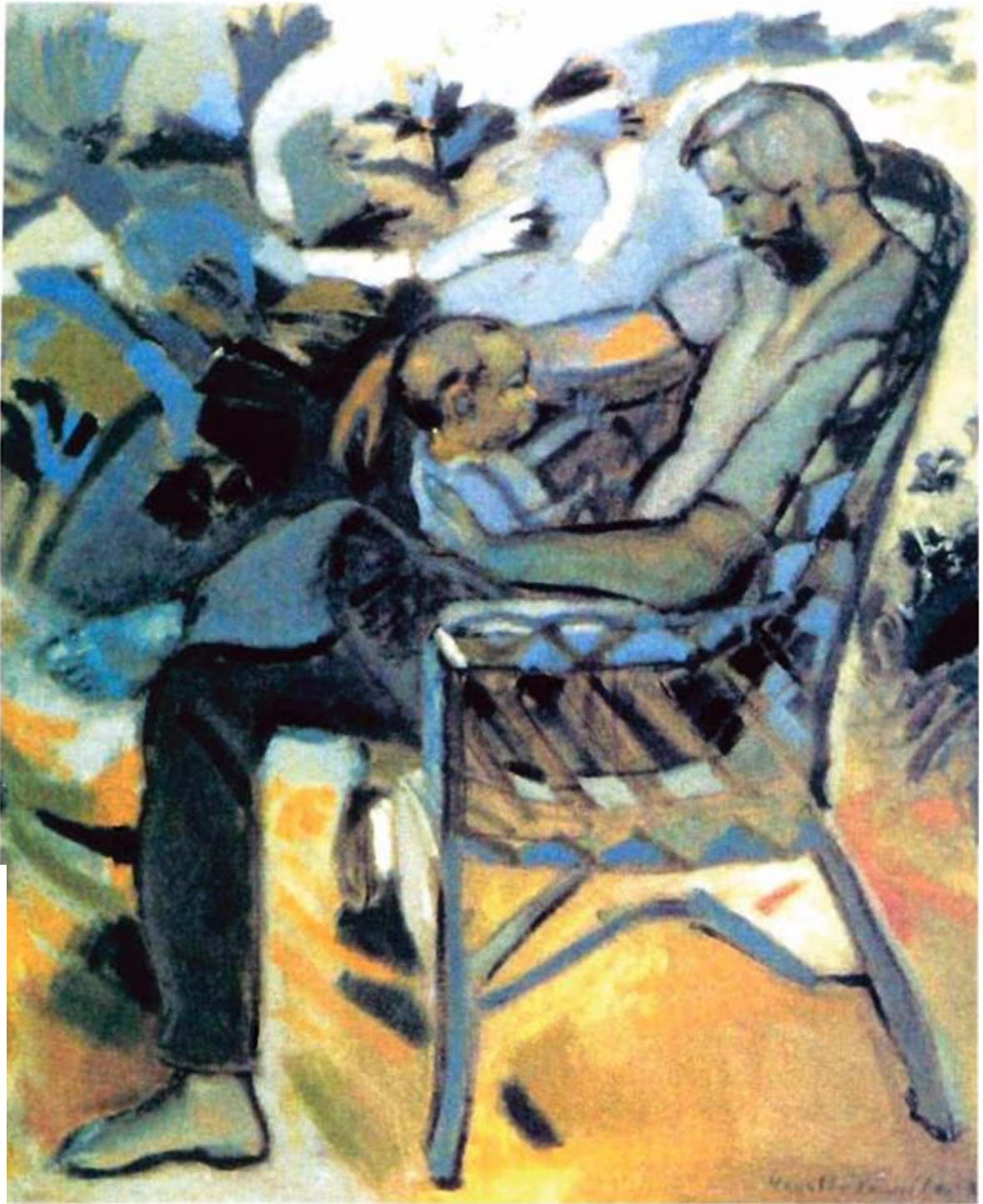
Καλημέρα από την Ανταρκτική. Είμαστε ακόμη στην Κατασκήνωση II, κλεισμένοι από μια σφοδρή θύελλα,

πράγμα κατ' αρχήν περίεργο για την περιοχή, ακόμη και για ανθρώπους που έχουν περάσει εδώ πέντε και έξι χρόνια... Καταφέραμε να κάνουμε μια ανάβαση στην Κατασκήνωση III και να αφήσουμε ένα φορτίο τρόφιμα. Η επιστροφή ήταν λίγο εντυπωσιακή μέσα σε δυνατούς ανέμους και συνεχή χιονόπτωση. Ευτυχώς γυρίσαμε χωρίς κανένα πρόβλημα και τώρα περιμένουμε να βελτιωθεί λίγο ο καιρός για να ανεβούμε ξανά στην Κατασκήνωση III και να περιμένουμε πια εκεί για την κορυφή. Το βαρόμετρο έχει πέσει σχεδόν 20 mbar, 10mbar τις τελευταίες 10 ώρες –1 mbar την ώρα–, άνεμοι ευτυχώς δεν πνέουν και έτσι περιμένουμε να δούμε πώς θα εξελιχθεί ο καιρός.

Δυστυχώς τα ίδια προβλήματα υπάρχουν και στην αεροπορική βάση που φθάσαμε, με συνεχή χιονόπτωση και ανέμους. Το αποτέλεσμα είναι ότι δεν μπορούν να έχουν πρόγνωση καιρού μέσω δορυφόρου και έτσι δεν ξέρουμε τι ακριβώς θα γίνει... Χαιρετούμε.

Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Να σχολιάσετε το ύφος και τη γλώσσα των κειμένων. Μπορείτε να προσδιορίσετε γιατί πρόκειται για απομαγνητοφωνημένο κείμενο;
2. Να σχολιάσετε την έκταση των τηλεφωνικών ανταποκρίσεων σε σχέση με την επικοινωνιακή ανάγκη που θέλουν να καλύψουν.
3. Να μετασχηματίσετε τις τηλεφωνικές ανταποκρίσεις: α) σε επιστολή προς οικεία πρόσωπα, β) σε ημερολόγιο.

Marjukka Paulina

Διάλογος δύο γενεών

Είσαι νέος...

Ένας γέρος

Τα ήθη των νέων

Τα ήθη των γερόντων

Για τους νέους

Στο παιδί μου

Διάλογος δύο γενεών: Προσπάθεια για κάποια
συνεννόηση

Ο Τζον Γκλεν και οι συμμορίες των ανηλίκων

Σχετικά με την τρίτη ηλικία

Προς τους νέους

Παραινέσεις ενός πατέρα του καιρού μας

Έρωτας: η τραχιά μαθητεία

Είσαι νέος...

Είσαι νέος –το ξέρω– και δεν υπάρχει τίποτε.
Λαοί, έθνη, ελευθερίες, τίποτε.
Όμως είσαι. Και την ώρα που
Φεύγεις με το 'να πόδι σου έρχεσαι με τ' άλλο
Ερωτοφωτόσχιστος
Περνάς θέλεις – δε θέλεις
Αυλητής φυτών και συναγείρεις¹ τα είδωλα
Εναντίον μας. Όσο η φωνή σου αντέχει.

Πώς της παρθένας το τζιτζίκι όταν το πιάνεις
Πάλλονται κάτω απ' το δέρμα σου οι μυώνες
Ή τα ζώα που πίνουν κι ύστερα κοιτούν
Πώς σβήνουν την αθλιότητα: ίδια εσύ
Παραλαμβάνεις απ' τους Δίες τον κεραυνό
Και ο κόσμος σου υπακούει. Εμπρός λοιπόν
Από σένα η άνοιξη εξαρτάται. Τάχυνε την αστραπή

Πιάσε το ΠΡΕΠΕΙ από το ιώτα και γδάρε το ίσαμε το πι.

Οδυσσέας Ελύτης
«μικρός ναυτίλος»

Με ποια χαρακτηριστικά παρουσιάζει το νέο ο ποιητής
και σε τι τον προτρέπει; Πιστεύετε ότι ο γέρος του Κ. Π.
Καβάφη (στο ποίημα που ακολουθεί) έζησε σύμφωνα
με την προτροπή του Οδ. Ελύτη, όταν ήταν νέος;

¹ συναγείρω: συγκεντρώνω, ξεσηκώνω

Ένας γέρος

Στου καφενείου του βοερού το μέσα μέρος
σκυμένος στο τραπέζι κάθεται ένας γέρος·
με μίαν εφημερίδα εμπρός του, χωρίς συντροφιά.

Και μες στων άθλιων γηρατειών την καταφρόνια
σκέπτεται πόσο λίγο χάρηκε τα χρόνια
που είχε και δύναμι, και λόγο, κ' εμορφιά.

Ξέρει που γέρασε πολύ· το νοιώθει, το κυττάζει.
Κ' εν τούτοις ο καιρός που ήταν νέος μοιάζει
σαν χθες. Τι διάστημα μικρό, τι διάστημα μικρό.

Και συλλογιέται η Φρόνησις πως το εγέλα·
και πως την εμπιστεύονταν πάντα –τι τρέλλα!–
την ψεύτρα που έλεγε· «Αύριο. Έχεις πολύν καιρό».

Θυμάται ορμές που βάσταγε· κα πόση
χαρά θυσίαζε. Την άμυαλή του γνώσι
καθ' ευκαιρία χαμένη τώρα την εμπαίζει.

...Μα απ' το πολύ να σκέπτεται και να θυμάται
ο γέρος εξαλίσθηκε. Κι αποκοιμάται
στου καφενείου ακουμπισμένος το τραπέζι.

Κ. Π. Καβάφης
«Ποιήματα»

1. Τώρα που κάνει τον απολογισμό της ζωής, τι αποκομίζει ο γέρος του Καβάφη;
2. Η φρόνηση θεωρείται συνήθως χαρακτηριστικό των γηρατειών. Εκφράζεται η ίδια άποψη και στο ποίημα ή όχι;

Τα ήθη των νέων

[...]Οι νέοι αισθάνονται σφοδρές επιθυμίες και μπορούν να εκπληρώσουν εκείνο που επιθυμούν. Από τις επιθυμίες πάλι που σχετίζονται με το σώμα αισθάνονται κυρίως τις ερωτικές και δεν μπορούν να κυριαρχήσουν επάνω τους. Είναι ευμετάβλητοι και γρήγορα χορταίνονται με κείνα που επιθύμησαν, και γι' αυτό, ενώ δοκιμάζουν σφοδρές επιθυμίες, πολύ γρήγορα αδιαφορούν. Επειδή η θέλησή τους, ενώ είναι έντονη δεν είναι ταυτόχρονα και μεγάλη – όπως συμβαίνει στον άρρωστο με την πείνα και με τη δίψα. Έχουν ροπή προς την οργή, παραφέρονται εύκολα και ακολουθούν εκείνο που αποφάσισαν πάνω στο θυμό τους, χωρίς να μπορούν να συγκρατηθούν. Και τούτο, επειδή από εγωισμό δεν δέχονται την περιφρόνηση και αγανακτούν όταν νομίζουν πως αδικούνται. Αγαπούν τις τιμές κι ακόμα πιο πολύ τη νίκη, επειδή τα νιάτα θέλουν να υπερέχουν και η νίκη είναι ένα είδος υπεροχής. Αγαπούν αυτά τα δύο πιο πολύ παρά το χρήμα ή –καλύτερα– δεν τους ενδιαφέρει το χρήμα ολότελα, επειδή ακόμα δεν έχουν δοκιμάσει τι θα πει φτώχεια κι αυτό εκφράζει το γνωστό απόφθεγμα του Πιπτακού για τον Αμφιάραο.

«Μα εσύ δεν είχες ακόμα δοκιμάσει τον έρωτα προς το χρήμα, πώς λοιπόν τα χέρια σου ήταν έτοιμα να αρπάξουν;».

Οι νέοι δεν έχουν κακές διαθέσεις. Είναι μάλλον καλοί, επειδή δεν είδαν ακόμη πολλά παραδείγματα διεφθαρμένων ανθρώπων. Είναι ευκολόπιστοι, επειδή ακόμα δεν τους έχουν εξαπατήσει συχνά. Είναι γεμάτοι ελπίδες, κι αυτό συμβαίνει επειδή η φύση τούς έχει

προικίσει με κάποιο είδος θέρμης, σαν εκείνη που νιώθουν αυτοί που έχουνε πει πολύ κρασί. Αλλά η ιδιότητά τους αυτή οφείλεται και στο ότι δεν έχουν δοκιμάσει πολλές αποτυχίες. Ζούνε κυρίως με την ελπίδα, επειδή η ελπίδα αφορά το μέλλον ενώ η ανάμνηση είναι παρελθόν. Και για τους νέους το μέλλον. Αλήθεια, στην αρχή της ύπαρξης δεν μπορεί να υπάρξει καμιά ανάμνηση, ενώ όλες οι ελπίδες επιτρέπονται. Και γι' αυτό το λόγο εύκολα εξαπατώνται, επειδή και εύκολα σχηματίζουν ελπίδες. Και επειδή ρέπουν προς την οργή και προς την ελπίδα, είναι γενναίοι επειδή η μια ιδιότητά τους συντελεί στο να μη φοβούνται, ενώ η άλλη τους δίνει θάρρος. Αλήθεια, κανένας δεν φοβάται όταν είναι θυμωμένος, ενώ η ελπίδα της επιτυχίας μας κάνει θαρραλέους. Είναι ντροπαλοί, επειδή ξέρουν μόνο εκείνα που έχουν διδαχθεί σύμφωνα με τους νόμους και δεν υποθέτουν πως υπάρχουν κι άλλα ευχάριστα πράγμα-τα. Είναι μεγαλόψυχοι, επειδή δεν τους ταπείνωσε ακόμα ο αγώνας της ζωής, ούτε δοκίμασαν ανάγκες. Εξάλλου όποιος πιστεύει πως είναι άξιος μεγάλων πραγμάτων είναι και μεγαλόψυχος. Αυτό όμως το πιστεύουν όσοι έχουν πολλές ελπίδες. Προτιμούν να κάνουν ό,τι τους φαίνεται ωραίο παρά ό,τι τους συμφέρει, επειδή οι πράξεις τους υπαγορεύονται πιο πολύ από την καρδιά παρά από τον ψυχρό υπολογισμό· κι ενώ αυτός λογαριάζει το συμφέρον, η αρετή λογαριάζει το ωραίο. Οι νέοι αγαπούν τους φίλους τους και τους συντρόφους τους πιο πολύ, παρά όσοι βρίσκονται σε μεγαλύτερη ηλικία, και τούτο, επειδή νιώθουν μεγάλη ευχαρίστηση να ζουν μαζί με τους άλλους και ακόμα δεν έχουν αρχίσει να σχηματίζουν κρίσεις με βάση το συμφέρον τους για κανένα πράγμα, λοιπόν ούτε και για τους φίλους τους. Όλα τα σφάλματά τους προ-έρχονται από την υπερβολή, επειδή οι νέοι δεν τηρούν το λόγο του Χίλωνα (μηδέν

άγαν). Αλήθεια, υπερβάλλουν σε όλα. Αγαπούν υπερβολικά, μισούν υπερβολικά και το ίδιο συμβαίνει και για όλες τις πράξεις τους. Πιστεύουν πως ξέρουν τα πάντα κι ανακατεύονται στα πάντα και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο είναι υπερβολικοί. Αν συμβεί να διαπράξουν κάποιο αδίκημα, αυτό οφείλεται στην αυθάδεια και όχι σε κακία. Αισθάνονται εύκολα οίκτο, επειδή θεωρούν όλους τους ανθρώπους απλούς και ενάρκτους. Αλήθεια, κρίνουν τους άλλους με τη δική τους αθωότητα και γι' αυτό πιστεύουν ότι, κάτι που παθαίνει κάποιος άλλος, δεν αξίζει να το πάθει. Αγαπούν τα γέλια και γι' αυτό τους αρέσουν τα πειράγματα, όπου με ευγένεια στρέφονται κατά των άλλων.[...]

Αριστοτέλης, «Ρητορική»
Μετάφραση: Ηλίας Ηλιού

1. Ποια χαρακτηριστικά αποδίδει ο Αριστοτέλης στους νέους και με ποια επιχειρήματα τα αιτιολογεί; Συμφωνείτε με τις παρατηρήσεις του;
2. Να επιλέξετε δυο χαρακτηριστικά των νέων –από αυτά που τους αποδίδει ο Αριστοτέλης– και να τα αναπτύξετε με αιτιολόγηση
3. Πώς κρίνετε τη στάση του Αριστοτέλη απέναντι στους νέους; Είναι επιεικής μαζί τους ή επικριτικός;
4. Οι νέοι είναι ευκολόπιστοι. Πώς εκδηλώνεται αυτό το χαρακτηριστικό τους και πού μπορεί να οδηγήσει;

Τα ήθη των γερόντων

[...]Οι γεροντότεροι κι όσοι έχουν περάσει πια την ανδρική ηλικία έχουν σχεδόν τον αντίθετο χαρακτήρα. Αλήθεια, επειδή έχουν ζήσει πολλά χρόνια, επειδή έχουν εξαπατηθεί πολλές φορές, επειδή οι ίδιοι έχουν κάνει πολλά σφάλματα κι επειδή οι περισσότερες πράξεις των ανθρώπων είναι κακές, δεν είναι βέβαιοι για τίποτε, κι όχι μονά-χα δεν κάνουν υπερβολές αλλά και ενεργούν πάντοτε λιγότερο από ό,τι πρέπει. Πάντοτε λένε ότι νομίζουν, όχι ότι ξέρουν καλά. Κι όταν τα λεγόμενά τους προκαλούν αντιρρήσεις, προσθέτουν πάντοτε «ίσως», «μπορεί». Εκφράζονται για όλα τα πράγματα μ' αυτό τον τρόπο και με κανένα δεν εκφράζονται με βεβαιότητα. Έχουν κακό χαρακτήρα, επειδή το να υποπτεύεται κανείς για κάθε τι δείχνει κακό χαρακτήρα. Και είναι καχύποπτοι, δεν πιστεύουν κανέναν και δεν πιστεύουν γιατί έχουν πείρα. Για τον ίδιο λόγο ούτε σφοδρά αγαπούν ούτε σφοδρά μισούν, αλλά σύμφωνα με το λόγο του Βία αγαπούν σαν να επρόκειτο την άλλη μέρα να μισήσουν και μισούν σαν να επρόκειτο την άλλη μέρα να αγαπήσουν. Είναι μικρόψυχοι, επειδή τους έχει ταπεινώσει ο αγώνας της ζωής, γιατί, αλήθεια, οι επιθυμίες τους δεν στρέφονται προς τίποτα το μεγάλο και το ανώτερο, αλλά βλέπουν μόνο πώς θα το οικονομήσουν. Είναι φιλοχρήματοι από τη μια, γιατί έχουν ανάγκη από το χρήμα, κι από την άλλη, γιατί έχουν δοκιμάσει πόσο δύσκολο είναι να τ' αποκτήσει κανείς και πόσο εύκολο να το χάσει. Είναι δειλοί και όλα τούς φοβίζουν, επειδή βρίσκονται σε

ψυχική κατάσταση εντελώς αντίθετη από εκείνη που έχουν οι νέοι. Αλήθεια, είναι ολότελα ψυχροί, ενώ εκείνοι (νέοι) καθώς έχουμε πει, είναι θερμοί. Γι' αυτό τα γερατειά δημιουργούν διάθεση για δειλία, επειδή και κείνος που φοβάται παγώνει.

Αγαπούν υπερβολικά τη ζωή τους και μάλιστα όσο βλέπουν ότι ζυγώνει το τέλος τους. Κι αυτό, επειδή η επιθυμία αναφέρεται πάντοτε σε κείνο που δεν έχουμε και κυρίως επιθυμούμε ό,τι μας λείπει. Αγαπούν το εαυτό τους πιο πολύ από ό,τι πρέπει –και αυτό είναι ένα είδος μικροψυχίας. Η ζωή τους κανονίζεται σύμφωνα με το συμφέρον τους κι όχι σύμφωνα με κείνο που είναι λεβέντικο. Κι αυτό συμβαίνει πιο πολύ απ' ό,τι πρέπει, ακριβώς εξαιτίας της φιλαυτίας τους.

Αλήθεια, το συμφέρον είναι καλό για μας τους ίδιους, ενώ το ωραίο είναι αυτό το ίδιο καλό. Δεν είναι ντροπαλοί, αλλά μάλλον ξεδιάντροποι κι αυτό συμβαίνει επειδή, καθώς αποβλέπουν στο συμφέρον τους και όχι στο ωραίο, δεν ενδιαφέρονται για τη γνώμη των άλλων. Η πείρα τους τους δίδαξε να μην τρέφουν ελπίδες, επειδή τα περισσότερα πράγματα που συμβαίνουν στον κόσμο είναι δυσάρεστα και η έκβασή τους είναι προς το χειρότερο. Αλλά και η δειλία τους είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους δεν τρέφουν ελπίδες. Ζουν πιο πολύ με την ανάμνηση παρά με την ελπίδα, επειδή η πολλή ζωή τους έχει περάσει πια και δεν τους μένει παρά λίγη, και η ελπίδα στρέφεται προς το μέλλον, ενώ η ανάμνηση προς τα περασμένα. Αυτή είναι και η αιτία της φλυαρίας τους. Αλήθεια, συνεχώς διηγούνται όσα τους έχουν συμβεί, επειδή βρίσκουν ηδονή στην ανάμνησή τους. Ο θυμός τους είναι έντονος όχι όμως και μεγάλος.. Από τις επιθυμίες τους, άλλες

τούς έχουν ολότελα εγκαταλείψει κι άλλες είναι πολύ αδύνατες, κι έτσι, είτε δεν εκδηλώνουν καμιά επιθυμία, είτε κι αν την εκδηλώσουν, δεν είναι σε θέση να την πραγματοποιήσουν. Έτσι επιδιώκουν μόνο ό,τι μπορεί να τους φέρει κέρδος. Και γι' αυτό, όσοι έχουν φτάσει σ' αυτή την ηλικία φαίνονται εγκρατείς. Επειδή οι επιθυμίες τούς έχουν εγκαταλείψει κι έχουν υποδουλωθεί μόνο στο κέρδος. Τη ζωή τους ρυθμίζει ο υπολογισμός πιο πολύ παρά το αίσθημα. Ο υπολογισμός όμως οδηγεί στο συμφέρον, ενώ το αίσθημα στην αρετή. Αν συμβεί να διαπράξουν κάποιο αδίκημα, αυτό οφείλεται στον κακό τους χαρακτήρα και όχι σε αυθάδεια. Και οι γέροι επίσης αισθάνονται οίκτο, όχι όμως για την ίδια αιτία που τον αισθάνονται οι νέοι. Αλήθεια, οι νέοι δοκιμάζουν αυτό το αίσθημα από ανθρωπισμό, από αδυναμία. Αυτό, αλήθεια, συντελεί στο να νομίζουν πως από τη μια στιγμή στην άλλη πρόκειται να τους συμβεί κάτι κακό κι η ψυχική τους κατάσταση, καθώς είπαμε, είναι κείνη που τους κάνει να δοκιμάζουν οίκτο και γι' αυτό συνεχώς γκρινιάζουν και δεν τους αρέσουν ούτε τα αστεία ούτε τα γέλια. Επειδή ο γκρινιάρης είναι το αντίθετο του εύθυμου ανθρώπου».[...]

Αριστοτέλης, «Ρητορική»
Μετάφραση: Ηλίας Ηλιού

- 1. Ο Αριστοτέλης σχολιάζει τον τρόπο, με τον οποίο βιώνουν οι γεροντότεροι την αγάπη, και προσδιορίζει το περιεχόμενο της. Συμφωνείτε με τις απόψεις του; Μπορείτε και εσείς να προσδιορίσετε το περιεχόμενο του συναισθήματος σύμφωνα με την προσωπική σας αντίληψη;**
- 2. Να αντιπαραθέσετε τα χαρακτηριστικά των νέων και των γέρων όπως δίνονται στα δυο αποσπάσματα του Αριστοτέλη. Πού αναζητά ο συγγραφέας τις αιτίες τους; Συμφωνείτε με τις απόψεις του;**
- 3. Να ξεχωρίσετε τους θετικούς από τους αρνητικούς χαρακτηρισμούς που αναφέρει ο Αριστοτέλης: Ποιοι υπερέχουν; Ποια είναι η στάση του απέναντι στους γεροντότερους;**

Για τους νέους

[...]Είναι καιρός που μια μεγάλη μερίδα από τους πιο τίμιους και άξιους ανθρώπους αισθάνονται υπόλογοι απέναντι στους νέους. Ένα βαθύτατο «πλέγμα ενοχής» καθορίζει τη στάση τους και τη σκέψη τους απέναντι στη νέα γενιά με την ορμητική αγνότητα και την επαναστατική ειλικρίνεια. Απέναντι στη μακάρια ικανοποίηση του «κατεστημένου» που μυκτηρίζει¹ την ασυδοσία και την ασέβεια των νέων, στέκονται οι άνθρωποι αυτοί με «συντριβή και ταπεινοσύνη», με την πιο σκληρή διάθεση αυτοκριτικής, έτοιμοι να υπερθεματίσουν² στα «κατηγορώ» της νέας γενιάς, πρόθυμοι να δικαιολογήσουν και να δικαιώσουν κάθε πράξη της, κάθε λόγο της, κάθε παρεκτροπή της, ακόμη και πράξεις που μπορεί να είναι εγκληματικές. Για όλα αυτά είμαστε υπεύθυνοι εμείς, λένε, οι νέοι αντιδρούν, με όποιο τρόπο μπορούν, σε μια κοινωνία που δεν τους πρόσφερε παρά την υποκρισία και την απάτη, τη βία και τον πόλεμο, τη θεοποίηση του άνομου συμφέροντος. Φοβούμαι πως και οι κατήγοροι και οι συνήγοροι των νέων αντικρίζουν με πολλή ευκολία το πρόβλημα και κατορθώνουν να απαλλαγούν απ' αυτό χωρίς μεγάλο κόπο. Είτε ρίξουμε την ευθύνη στους νους είτε τους απαλλάξουμε ολότελα από κάθε ευθύνη, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο: δεν αισθανόμαστε την ανάγκη να τους αντιμετωπίσουμε και να τους βοηθήσουμε. Όταν εκμηδενίσουμε τον ένα από τους δύο παράγοντες, τους νέους ή τους ώριμους, παύει να υπάρχει πρόβλημα

¹ μυκτηρίζω: χλευάζω, ειρωνεύομαι

² υπερθεματίζω: πλειοδοτώ, υπερβάλλω σε επαίνους

συνεργασίας των δύο, συναγωνισμού ή όπως αλλιώς θέλουμε να το ονομάσουμε. Αυτό σημαίνει φυγομαχία και αδιαφορία για τους νέους και όχι ενδιαφέρον και κατανόηση, έστω και αν η στάση αυτών που τους δικαιώνουν απόλυτα ξεκινά από αληθινή αγάπη προς αυτούς.

Πρώτα-πρώτα το σχήμα «νέος – ώριμος» είναι παραπλανητικό. Ύστερα είναι αμφίβολο αν μπορούμε να συλλάβουμε με πληρότητα, ακρίβεια και διαύγεια τη στάση των νέων, τα αιτήματά τους και τις αντιδράσεις τους. Είμαι σχεδόν βέβαιος πως σ' αυτό το σημείο δεν μπορούν να μας βοηθήσουν ούτε οι ίδιοι οι νέοι, που αναζητούν τον κόσμο και τον εαυτό τους, όντας γεμάτοι ερωτηματικά και απορίες. Ένα είναι βέβαιο ο νέος άνθρωπος είναι έτοιμος να ριχτεί στη ζωή με τόλμη και ειλικρίνεια, με γενναιότητα και καθαρές προθέσεις. Συχνά φανταζόμαστε πως οι νέοι είναι ρομαντικοί, ονειροπαρμένοι, απροσγείωτοι. Αν δεν κάνω λάθος, η κρίση οφείλεται σε δική μας παρεξήγηση, σε κακή εκτίμηση των εκδηλώσεών τους. Οι νέοι έχουν, νομίζω, ένα δικό τους ρεαλισμό, κάποτε ωμό και επικίνδυνο, πάντοτε όμως αδιάβρωτο από τις καταχθόνιες διεργασίες της κοινωνικής γεωλογίας.

Οδεύουν ωστόσο με γρήγορο βηματισμό στο δρόμο που θα τους οδηγήσει στην κοινωνία των «ώριμων», στο χώρο όπου ο ανθρώπινος πολιτισμός έχει δημιουργήσει τα θαυμάσια τέρατα που μας συντηρούν και μας πανικοβάλλουν. Η απόλυτη άρνηση του ανθρώπινου πολιτισμού και η επιστροφή στη «φυσική» ζωή αποτελεί απλοϊκή, εύκολη και αππραγματοποίητη λύση. Ακόμα και οι «χίπυς», στην πιο ακραία περίπτωση, εγκαταλείποντας την ανθρώπινη κοινωνία έπαιρναν μαζί τους πολλές από τις καταχτήσεις της,

περιορίζομαι να αναφέρω μια μονά-χα: την κιθάρα. Είτε το θέλουμε είτε όχι είμαστε υποχρεωμένοι να ζήσουμε – και θα είναι υποχρεωμένα και τα παιδιά μας και τα παιδιά των παιδιών μας να ζήσουν σ' αυτό τον κόσμο, που τον συγκροτούν και τα μηχανικά και τα ανθρώπινα «τέρατα», με όλες τις αρετές και τις κακίες τους. Τίποτε δε θα κερδίσουν αυτά τα παιδιά από τη δική μας εμπειρία μέσα στον κόσμο, όπου θα ζήσουν;

Προτού δώσω εγώ την απόκριση την έχουν δώσει, τη δίνουν κάθε μέρα οι ίδιοι οι νέοι, που διαβάζουν άπληστα, που πηγαίνουν στο θέατρο, που παρακολουθούν ομιλίες. Τι αναζητούν στα βιβλία και στα θεάματα και στα ακροάματα οι νέοι, αν όχι την εμπειρία των παλαιότερων, που τους αναγνωρίζουν τη σοφία και τη γνώση της πλουσιότερης εμπειρίας; Αυτή τη γνώση μπορούν να τους τη μεταδώσουν όχι μονάχα οι τεχνίτες και οι σοφοί, αλλά ο καθένας από μας, ο πατέρας, ο φίλος, ο δάσκαλος, με μια προϋπόθεση, καίρια και αποφασιστική: την ειλικρίνεια. Αν ανοίξουμε στα παιδιά την καρδιά μας και τους αποκαλύψουμε γυμνή την αλήθεια για όσα γνωρίσαμε στη ζωή, τις χαρές και τις πίκρες μας, τις κατακτήσεις μας και τις απογοητεύσεις μας, τα όνειρά μας και τα επιτεύγματά μας, τα χτυπήματα και τις πληγές, αλλά και τις πονηριές μας και τις ατιμίες μας, τις αδυναμίες και τις μικρότητες· έναν από-λογισμό τίμιο και θαρραλέο, όπου χωρίς καμιά λογοκρισία να έχουν αναγραφεί και οι αρετές και οι κακίες μας και τα φωτεινά και τα σκοτεινά σημεία της δράσης μας.

Μια τέτοια εικόνα μπορούμε να δώσουμε όλοι· όμως οι τεχνίτες του λόγου έχουν την ικανότητα, και την υποχρέωση, να μεταφέρουν στους νέους συμπυκνω-

μένες και ανάγλυφες τις εμπειρίες μας όλες, και των απλών ανθρώπων και των σοφών και των ισχυρών και των αδύναμων και των βασανισμένων και των ευτυχισμένων. Πέρα από τις φιλολογικές και καλλιτεχνικές αναζητήσεις, τις νόμιμες και τις πλαστές, ο λογοτέχνης οφείλει να ανασυνθέσει με αυταπάρνηση και ειλικρίνεια τη μορφή του κόσμου που γνώρισε. Αν με την έμφυτη ικανότητα και την άσκηση κατορθώσει να δώσει στους νέους τα αληθινά προβλήματα που αντιμετώπισε η δική του η γενιά, απογυμνωμένα από τις συμβατικές επικαλύψεις και τα εφήμερα πυροτεχνήματα, τις προσδοκίες της δικής του νιότης, τους αγώνες της, τα χτυπήματα, τα κέρδη και τις ζημίες, αν αποκαλύψει τα αληθινά τραύματα και τα γνήσια εύσημα της δικής του γενιάς, αν προχωρώντας εκμυστηρευθεί χωρίς συνειδητή ή ασυνείδητη υποκρισία τα σημερινά του όνειρα ή τη σημερινή του απελπισία, αν κατορθώσει να δείξει στους νέους πως δεν είναι μόνον αυτοί που χάνουν ό,τι αγαπούν, που αναγκάζονται να συμβιώσουν με όσα μισούν, που στέκονται αδέκαστοι και καθαροί, που ξαγρυπνούν για τους καημούς των διπλανών τους, που πονούν για τα αδικοσκοτωμένα παλικάρια των ανόσιων πολέμων· αν δίπλα σ' όλα τούτα τους πει απερίφραστα και θαρραλέα πως η πείρα τού αποκάλυψε την απλή και γι' αυτό πολύτιμη αλήθεια του σολωμικού στίχου «δεν τόλπιζα νάν' η ζωή μέγα καλό και πρώτο!»³ Αν τους μεταδώσει κάτι τέτοιο, και ο ίδιος θα πρέπει να αισθάνεται ικανοποιημένος για την προσφορά του,

³ Από τον «Πόρφυρα» του Δ. Σολωμού

αλλά προπάντων οι νέοι κάτι θα έχουν κερδίσει από μας τους «ώριμους». Ίσως να τους γλυτώσουμε από άσκοπες και βασανιστικές περιπλανήσεις στους χώρους, όπου πληγώσαμε και μεις τα νιάτα μας και όπου έχουν απομείνει πολλοί από τους πιο εκλεκτούς συντρόφους μας.

Μανόλης Ανδρόνικος
«Παιδεία ή Υπνοπαιδεία»

1. Σε ποιες κατηγορίες χωρίζει τους ώριμους ανθρώπους ο συγγραφέας όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στους νέους; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της κάθε στάσης και ποιο το κοινό τους στοιχείο; Γιατί θεωρεί και τις δύο στάσεις ανεπαρκείς απέναντι στα προβλήματα των νέων ανθρώπων;
2. Ποια στάση θεωρεί ο συγγραφέας ως την πιο ενδεδειγμένη απέναντι στους νέους; Με ποιες προϋποθέσεις μπορεί να υλοποιηθεί η στάση αυτή;
3. Σε ποιους ανθρώπους –και γιατί– ο συγγραφέας διακρίνει μια ιδιαίτερη ικανότητα, άρα και ευθύνη, να προσφέρουν βοήθεια στους νέους;
4. «Ίσως τους γλυτώσουμε... πιο εκλεκτούς συντρόφους μας». Πιστεύετε πως η εμπειρία των μεγαλύτερων αποτελεί εφαλτήριο για να οργανώσουν οι νέοι τη ζωή τους ή χρειάζεται να περιπλανηθούν οι ίδιοι μόνοι τους μέχρι να φθάσουν στην ωριμότητά τους (με ό,τι συνεπάγεται αυτή η περιπλάνηση);

Στο παιδί μου

Στο παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα
παραμύθια
Και του μιλούσανε για Δράκους και για το
πιστό σκυλί
Για τα ταξίδια της Πεντάμορφης και για τον
άγριο λύκο
Μα στο παιδί δεν άρεσαν ποτέ τα
παραμύθια
Τώρα, τα βράδια, κάθομαι και του μιλώ
Λέω το σκύλο σκύλο, το λύκο λύκο, το
σκοτάδι σκοτάδι,
Του δείχνω με το χέρι τους κακούς, του
μαθαίνω
Ονόματα σαν προσευχές, του τραγουδώ
τους νεκρούς μας.
Α, φτάνει πια! Πρέπει να λέμε την αλήθεια
στα παιδιά.

Μανόλης Αναγνωστάκης
«Τα ποιήματα 1941-71»

1. Να σχολιάσετε τον τελευταίο στίχο με βάση την ανάπτυξη που προηγείται. Υιοθετείτε ή όχι την άποψη του ποιητή;
2. Να συγκρίνετε την άποψη του Μ. Αναγνωστάκη με την αντίστοιχη του Μ. Ανδρόνικου («Για τους νέους»). Γιατί η αλήθεια αποτελεί τη μοναδική «γλώσσα» επικοινωνίας με τους νέους;

Virginia Francs Starrett

Διάλογος δύο γενεών:

Προσπάθεια για κάποια συνεννόηση

Όχι, δεν μας καταλαβαίνετε, δεν μπορείτε να μας καταλάβετε σεις οι άνθρωποι του χτες που πέρασε οριστικά, και μιας κοινωνίας που έπαψε να υπάρχει...», μου γράφει επώνυμα ένας (καθώς φαίνεται) στοχαστικός και ευαίσθητος νέος, γεμάτος πίκρα και απογοήτευση, οργή και απελπισία „σε μια πολυσέλιδη επιστολή, που ο δραματικός τόνος της με εντυπωσίασε. Θα προσπαθήσω να δώσω την απάντηση απ' αυτήν εδώ τη θέση, για να τη διαβάσουν και άλλοι συνομήλικοι του. Ιδού πρώτα μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

«...Όταν διαβάζω μελέτες και άρθρα σας για υψηλά και ευγενή θέματα, τα λεγόμενα πνευματικά, προφανώς για να διακρίνονται από τα άλλα, τα ευτελή, της καθημερινής ζωής, σας φαντάζομαι να κάθεστε άνετα στο γραφείο σας, ήσυχος και ευτυχής που μπορείτε να βρίσκεστε μακριά από την πεζή πραγματικότητα του μόχθου και της βιοπάλης και να βλέπετε τα ανθρώπινα από απόσταση. Με τέτοιους όρους πώς είναι δυνατόν να καταλάβετε τους νέους αυτής της δεινής ώρας, που από τα πρώτα τους βήματα βρίσκονται περικυκλωμένοι από αλλεπάλληλα τείχη και μάταια παλεύουν να ανακαλύψουν κάποια διέξοδο σωτηρίας; Εσείς αξιωθήκατε να ζήσετε τα νιάτα σας σ' ένα φιλόξενο κόσμο: εύκολες οι σχέσεις σας με τους οικείους (δεν σας χώριζαν βαθιές διαφορές στις σκέψεις και στις εκτιμήσεις)· εύκολες οι σπουδές σας (όποιος ήθελε να σπουδάσει έβρισκε ανοιχτή την πόρτα του πανεπιστημίου· πηγαίνετε να την ανοίξετε τώρα!)· εύκολη, στην ανάγκη, μια θεσούλα στο Δημόσιο (μικρός ο μισθός, αλλά σύνταξη εξασφαλισμένη)· εύκολος και ο γάμος (μπορούσατε να υπολογίζετε σε μια σύντροφο της ζωής, που θα είχε για σας στοργή ή τουλάχιστον ανοχή έως τα γεράματά σας). Σήμερα όλα έγιναν δύσκολα, μαρτυρικά δύσκολα: και η συνεννόηση με το σπίτι (χάσμα μεγάλο ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά)· και οι σπουδές (ύστερα από το πάγκοινο γυμνάσιο στενεύει πολύ ο δρόμος· πολλοί οι κλητοί, λίγοι οι εκλεκτοί) και ο βιοπορισμός (ασφυκτικός ο συνωστισμός σε κάθε επάγγελμα)· και ο ευοίωνος γάμος (απείρως περισσότερα είναι σήμερα τα διαζύγια, οι πλάγιοι δεσμοί, οι συμβατικές συμβιώσεις από τις ευτυχείς ενώσεις).

Θα είχατε βέβαια και σεις τα προβλήματά σας αλλά τώρα τα έχετε λύσει. Πώς λοιπόν μπορείτε να μπείτε στη θέση μας και να αντιληφθείτε την πλήξη, τη δυσφορία, την εξέγερσή μας. Δεν έχουμε τα ίδια αισθήματα, δεν κάνουμε τις ίδιες σκέψεις, δεν μιλούμε την ίδια γλώσσα...»

«Η γενεά σας μάς κατηγορεί πως δεν παίρνουμε τίποτα στα σοβαρά. Πως δεν προσέχουμε, δεν τιμούμε, δεν σεβόμαστε τίποτα: ούτε θεσμούς, ούτε αρχές, ούτε καθιερωμένα πρόσωπα. Πως για όλα και για όλους δείχνουμε αδιαφορία, και συχνά περιφρόνηση. Σκοτωνόμαστε να μπούμε στο πανεπιστήμιο, και ύστερα μόνος στόχος μας γίνεται το «χαρτί»: δεν θέλουμε να κοπιάσουμε για να κατακτήσουμε μια επιστήμη, ο νους μας είναι στη διασκέδαση, στον έρωτα, την πολιτική. Πως έχουμε γίνει πνεύματα αντιλογίας, αδύνατη μαζί μας η λογική συζήτηση· όπλα μας το δόγμα, ο δόλιος συλλογισμός, η σοφιστεία, τακτική μας η αναίδεια, ο σαρκασμός, το σκάνδαλο. Πως και η πολιτική μας κινητοποίηση δεν γίνεται με περίσκεψη και αίσθημα ευθύνης, αλλά επιπόλαια και επιθετικά, με ανεδαφικά και κραυγαλέα συνθήματα. Αυτά και άλλα πολλά μας κατηγορεί η γενεά σας. Μεροληπτικά όμως και άδικα. Γιατί και ο στοιχειωδώς ευσυνείδητος παρατηρητής ξέρει πολύ καλά ότι οι επικρίσεις αυτές στηρίζονται σε αυθαίρετες γενικεύσεις. Αν μερικές εκατοντάδες οκνηρών και φωνασκούντων νέων έχουν (από τυφλές παρορμήσεις ή σύγχυση ιδεών) παραστρατήσει, κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι ο μεγάλος αριθμός μας έχει με το παραπάνω πάρει στα σοβαρά τη ζωή και κάτω από εξαιρετικά σκληρές συνθήκες παλεύει να ανοίξει το δρόμο προς ένα άλλο

μέλλον σκοτεινό και αβέβαιο. Αλλά και γι' αυτούς ακόμα τους λίγους που βλέπετε να εκτροχιάζονται, σκεφτήκατε ποτέ τι εξηγεί (όχι τι δικαιολογεί) τις αταξίες τους; Επιτρέψατέ μου, επειδή βρίσκομαι πολύ κοντά τους, να σας εισαγάγω στην ψυχολογία τους. Είναι το κενό που φεύγοντας αφήνει πίσω η γενεά σας. Σεις οι ίδιοι ξεθεμελιώσατε με τα έργα σας το οικοδόμημα που στέγαζε τις υποτιθέμενες «αξίες» σας, και όταν τούτο κατέρρευσε, φάνηκε στη θέση του ένα φοβερό ανατριχιαστικό κενό. Γενήκαμε –λέτε– αμφισβητίες, ανατροπείς, εικονοκλάστες. Ποιες είναι οι «αλήθειες» που αμφισβητούμε, οι «θεσμοί» που ονειδίζουμε, οι «εικόνες» που σπάζουμε; Αφήσατε σεις τίποτα όρθιο, για να το γκρεμίσουμε εμείς; Όρθιο στη συνείδηση, στην εκτίμηση, στην ευλάβειά μας, όχι όρθιο με υποστηρίγματα τις εκκλήσεις του άμβωνα, τις απειλές του νόμου, το κνούτο¹ της αστυνομίας; Είχατε, αλίμονο, παραμιλήσει για την εγκράτεια και ευκοσμία, για ανθρώπινα δικαιώματα και δημοκρατικήν ισότητα, για αλληλεγγύη των λαών και παγκόσμια ειρήνη.

Τώρα που τα έργα έδειξαν πόσο φουσκωμένα και παραπειστικά ήταν τα λόγια σας, η απογοήτευση οδήγησε στην αποκήρυξή σας. Απευθύνατε ποτέ στον εαυτό σας το ερώτημα: ποιος φταίει για την εξέγερση των νέων εναντίον σας;... Πώς να σας το πούμε κύριε Π; Είμαστε εξαιτίας σας δυστυχείς, ενώ εσείς είστε (ή υπήρξατε) ευτυχείς. Τα έχετε όλα, δεν έχουμε τίποτα. Και γι' αυτό δεν σας συγχωρούμε...».

¹ κνούτο: μαστίγιο

Αυτά ο επιστολογράφος μου. Του απαντώ εδώ.

– Σε συγχαίρω, νέε μου, για το θάρρος και την παρηρησία σου. Δεν μου κατοφάνεται καθόλου να ακούω επικρίσεις για την υποκρισία και τις απερισκεψίες, για τις ανακολουθίες, τις προδοσίες της γενιάς μου, ιδίως όταν διατυπώνονται από νέους ανθρώπους που έχουν οξύ και αυστηρό κριτήριο στις εκτιμήσεις τους. Ακόμα και όταν αναφέρονται στην προσωπική μου ενοχή. Ανήκουμε όλοι στον «καιρό» μας· όπως μετέχουμε στα αγαθά του, έτσι υπέχουμε και τις ευθύνες του. Πρέπει όμως να είμαστε δίκαιοι στον επιμερισμό αυτών των ευθυνών. Και εδώ φοβούμαι ότι θα διαφωνήσω μαζί σου. Ας πάρω τα θέματα με τη σειρά.

Δεν μπορούμε –λες– εμείς οι ηλικιωμένοι να σας καταλάβουμε, γιατί ζήσαμε σ' ένα φιλόξενο κόσμο και σήμερα είμαστε (ή υπήρξαμε) ευτυχείς. Ρώτησες ποτέ τον πατέρα σου ή τον παππού σου να σου πουν πώς πέρασαν τα νιάτα τους; Όσοι ήρθαμε στον κόσμο τις πρώτες δεκαετίες τούτου του αιώνα ζήσαμε τα καλύτερα χρόνια μας μέσα σε πολέμους, αποκλεισμούς, επαναστάσεις, ξενική κατοχή, εμφύλιες ρήξεις· μικρές παρενθέσεις ήταν οι μέρες της ηρεμίας. Εσύ γεννήθηκες (όπως υποθέτω) μετά το 1950. Από τότε ο τόπος μας έχει «ειρήνη». Ξέρεις τι σημαίνει η λεξούλα «ειρήνη»; Μόνο όποιος γνώρισε τον πόλεμο, όποιος τσακίστηκε σε μακρές πορείες στο χιόνι και στο λιοπύρι και πλάγιασε στις λάσπες πεινασμένος, ψειριασμένος, πληγωμένος, όποιος δεν πρόφτασε να στήσει σπίτι και δουλειά, γιατί μόλις τελείωνε η μια πολεμική περιπέτεια τον καλούσαν για την άλλη, ή μόλις έληγε μια πολιτική ανωμαλία ερχότανε με τις πιέσεις και τις διώξεις της η άλλη – αυτός ξέρει τι θα πει ειρήνη. Εσύ τη χάρηκες και

τη χαίρεσαι τώρα, ενώ εμείς την καλογνωρίσαμε μόνο στα όνειρα και στις λαχτάρες μας.

Όσο για τις άλλες μας ευωχίες, τις χαρές της νιότης, ρώτησε και θα μάθεις την έκταση της «ευτυχίας» μας. Κάθε λογής περιορισμοί, οικονομικοί και ηθολογικοί, στένευαν όλο και περισσότερο τα περιθώρια της ψυχαγωγίας. Οι παραδοσιακές «υποχρεώσεις» μάς έκαναν να σοβαρευτούμε πριν από την ώρα μας· [...]

Μα δυσκολεύεστε, τυραννιέστε να προχωρήσετε στις σπουδές σας και έπειτα να σταδιοδρομήσετε σ' ένα επάγγελμα. Σωστά. Αναλογίζεστε όμως ποιο ήταν το αντίστοιχο καθεστώς στα δικά μας χρόνια; Στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας οι πύλες του πανεπιστημίου ήταν ανοιχτές· πόσοι όμως από μας είχαν τα οικονομικά μέσα να σπουδάσουν ή να συμπληρώσουν τη μόρφωσή τους στο εξωτερικό; Το βιοτικό επίπεδο ήταν στη φτωχό – Ελλάδα της εποχής εκείνης τόσο χαμηλό, που λίγοι είχαν αυτό το προνόμιο. Και ακόμη λιγότεροι ήταν οι τυχεροί που κατόρθωσαν γρήγορα να βρουν κάτω από τον ήλιο μοίρα. Οι ευκαιρίες ήταν ασύγκριτα λιγότερες από σήμερα που Κράτος και Τράπεζες απορροφούν μυριάδες υπαλλήλων, Βιομηχανία και Επιχειρήσεις άλλους τόσους επιστήμονες.

Αν πιστέψουμε όσους γνωρίζουν τα πράγματα, οι δυσχέρειες στο βιοπορισμό οφείλονται στη σημερινή Ελλάδα όχι στην ισχνή ζήτηση αλλά στην κακά επιμερισμένη προσφορά υπηρεσιών. Ευπρόσβλητη από την αστυφιλική νόσο η νεολαία μας τρέπεται κατά μάζες προς τα επαγγέλματα του «άσπρου κολλάρου», ενώ οι άλλοι πόροι της εθνικής οικονομίας μας στερούνται από ανθρώπους πρόθυμους και ικανούς να τους αξιοποιήσουν. – Να μιλήσουμε και για το γάμο; Στα δικά

μας χρόνια η οικογένεια ήταν βαρύς ζυγός. Η γυναίκα δεν είχε αυθυπαρξία και όποιος προστάτευε άγαμες αδελφές ήταν καταδικασμένος να σηκώνει αγόγγυστα τα βάρη της οικογένειας έως ότου κατά καλή τύχη (ή με μεγάλες οικονομικές θυσίες: προίκα κτλ.) αραιώσει ο σπιτικός πληθυσμός. Δεν πιστεύω να ζηλεύετε σήμερα αυτή την αιχμαλωσία. Εργαζόμενη η νέα γυναίκα καθορίζει με δικές της επιλογές και ευθύνες το μέλλον της και (σε μεγάλη κλίμακα) ο νέος άντρας έχει λευθερωθεί από αλλότρια βάρη. Υπάρχουν βέβαια και τα αρνητικά στοιχεία αυτών των προνομίων από την κρίση και τις πρωτοβουλίες σας εξαρτάται να πολλαπλασιάσετε τα θετικά.

Προχωρώ. Εξεγείρεσαι (δικαίως) όταν ακούς τους ανθρώπους του λεγόμενου «κατεστημένου» να ονειδίζουν τη σημερινή νεολαία με αφορμή τις σκηνές που δημιουργούν μερικοί φυγόπονοι και ταραξίες. Και πολύ ορθά παρατηρείς ότι γενικεύσεις αυτού του είδους είναι ανεπίτρεπτες: Αν ασχημονούν μερικοί δεν είναι κατάκριτέοι «όλοι». Μήπως και συ πέφτεις στο ίδιο λάθος, όταν από λίγα δυσμενή παραδείγματα καταδικάζεις όλους τους ηλικιωμένους με την κατηγορία ότι αντιπαθούν και διασύρουν τη γενεά σας; Δεν ξέρω πόσες και ποιες περιπτώσεις έχεις στο νου σου. Κατά τη δική μου αντίληψη πολύ λίγοι «φτασμένοι» άνθρωποι, ιδιότροποι και κοντόφθαλμοι, δεν βλέπουν στους σημερινούς νέους παρά μόνο αναίδεια και διαφθορά. Θα ομολογήσεις όμως ότι όχι λίγοι είναι οι συνομήλικοί σου που δεν τηρούν και αυτούς ακόμη τους στοιχειώδεις τύπους της ευπρέπειας και σκανδαλίζουν με τη συμπεριφορά τους την Κοινή Γνώμη. Πιστεύω ότι εμείς υπήρξαμε στην ηλικία σας (όχι ίσως νοημονέστεροι ή

τυχερότεροι, πάντως κοσμιότεροι από σας. Και η κοσμιότητα, όσο κι αν τη λένε μερικοί φαρισαϊσμό, βαραίνει πολύ στις κοινωνικές σχέσεις.

Θα σου μιλήσω με ειλικρίνεια. Θα ήμουν απελπισμένος αν έβλεπα στο γράμμα σου ότι είσαι ευχαριστημένος με τις συνθήκες της ζωής σου. Η στέρηση, η θλίψη, η οργή είναι ανέκαθεν οι κινητήριες δυνάμεις στη σκέψη, στα αισθήματα, στη βούληση των ανθρώπων.

Ο υποχωρητικός και ικανοποιημένος, ο διαλλακτικός και ευκολοσυμβίβαστος, αυτός που τα βρίσκει όλα γύρω του «καλά λίαν» ή σκύβει το κεφάλι και συνθηκολογεί με τη μοίρα του, δεν έχει φτερά στο πνεύμα ούτε φλόγα στην καρδιά – έχει γεράσει. Ο νέος δεν καταθέτει ποτέ την εντολή που του έχει δοθεί: να ανανεώσει τις μορφές της ζωής, να επιχειρήσει εκείνα που οι προκάτοχοι του δεν καταπιάστηκαν ή τα άφησαν ατελείωτα. Αν παραιτηθεί και αποσυρθεί, ο κόσμος θα γίνει φτωχότερος· από το βιβλίο του μέλλοντος θα λείψει μια σελίδα, και ποιος ξέρει; μπορεί να ήταν η καλύτερη. Εμείς που βρισκόμαστε κοντά στην έξοδο, ξοφλήσαμε –άλλος πιο λίγο άλλος πιο πολύ– το χρέος που μας έλαχε με τον κλήρο που τραβήξαμε. Η σειρά σας τώρα. Ευχή μας είναι ν' αξιωθείτε να σας εκτιμήσουν οι νεώτεροι σας για τις αστοχίες και τις παραλείψεις σας, όπως κάνετε σεις σήμερα σε μας, γιατί αυτή η επίθεση δίνει την ελπίδα ότι η ζωή δεν θα μείνει εκεί που έφτασε, αλλά θα προχωρήσει.

Αν μου επιτρέπεις να σου δώσω κλείνοντας την απάντησή μου μια συμβουλή, θα σου έλεγα να προσέξεις:

Πρώτα ότι ο αγώνας ο καλός, ο τίμιος και δημιουργικός, κάνει αξιοβίωτη τη ζωή. Στη θέση του

καρτεσιανού cogito ergo sum² βάλε συ το «αγωνίζομαι άρα υπάρχω».

Και έπειτα ότι δεν ξεκινάς από το μηδέν. Ο κόσμος υφίσταται πολύ πριν από την ώρα που πρωτάνοιξες τα μάτια σου. Έχει πίσω του μακράν ιστορία. Πάρε τη θέση σου στη γραμμή.

Ε. Π. Παπανούτσος
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Ποια παράπονα και ποιες αιτιάσεις διατυπώνει ο νεαρός επιστολογράφος στον Ε. Π. Παπανούτσο; Ποιον τρόπο ανάπτυξης επιλέγει και τι πετυχαίνει;
2. Να γράψετε ένα διάγραμμα, στο οποίο να αντιπαραθέτετε τις απόψεις και την επιχειρηματολογία των δυο ομιλητών.

² Cogito ergo sum: Σκέπτομαι άρα υπάρχω

3. Στο κείμενο αντιπαρατίθενται οι απόψεις ενός νέου ανθρώπου και ενός ώριμου συγγραφέα.

α) Να παρατηρήσετε το ύφος του καθενός και τον τρόπο ανάπτυξης του λόγου του.

β) Να αναζητήσετε στον αντίλογο του συγγραφέα τα στοιχεία εκείνα που ταιριάζουν στην ηλικία και το ρόλο του.

γ) Να αξιολογήσετε το λόγο των δύο ομιλητών σε σχέση με την ηλικία τους και το σκοπό, για τον οποίο διατυπώθηκε.

Ο Τζον Γκλεν¹ και οι συμμορίες ανηλίκων

Το σημαντικότερο στο ταξίδι του Τζον Γκλεν στο Διάστημα δεν είναι η προώθηση της γηριατρικής επιστήμης. Ούτε το μάρκετινγκ για τη χρηματοδότηση των νέων σχεδίων της ΝΑΣΑ. Αυτές μπορεί να ήταν οι προθέσεις των οργανωτών. Αλλιώς όμως βουλεύονται οι άνθρωποι και αλλιώς τους βγαίνουν τα πράγματα. Για να ξαναγίνουν δημοφιλή τα ταξίδια στο Διάστημα χρειαζόταν κάτι τι το θεαματικό, κάτι τι που θα δημιουργούσε γεγονός. Και αν, όπως ισχυρίζονται όλοι οι θεωρητικοί του μεταμοντερνισμού, η μόνη πραγματικότητα είναι η εικονική, χρειαζόταν κάτι που θα εγγραφεί σε αυτή την πραγματικότητα. Ένα τηλεοπτικό γεγονός πλανητικών διαστάσεων. Να το λοιπόν.

Αλλά η ανάγνωση αυτής της πραγματικότητας διαφεύγει από την αρμοδιότητα των δημιουργών της. Επομένως, αν η πρόσληψη του ταξιδιού ήταν σημαντικότερη από το ίδιο το ταξίδι, το σημαντικότερο της πρόσληψης ήταν η ανασηματοδότηση της γεροντικής ηλικίας. Ο συνταξιούχος με το ολίγον ντεμοντέ κοστούμει, ο δυσκίνητος κύριος με τα γκρίζα, έδωσε τη θέση του στην ευκίνητη, χαμογελαστή και με αθλητική φόρμα φιγούρα (fitness είναι η μαγική λέξη) του 77άρη Τζον Γκλεν. Το μήνυμα είναι σαφές. Αυτό που αποτελούσε άλλοτε το στερεότυπο της γεροντικής ηλικίας δεν υπάρχει πια, μπορεί να μην υπάρχει πια, δεν χρειάζεται να υπάρχει πλέον, είναι στο χέρι όλων (όλων;) να μην ισχύει. Ένα πρότυπο για τη γεροντική ηλικία, στο οποίο όλα τα χαρακτηριστικά του επιθετικού

¹ Τζον Γκλεν: αστροναύτης, γεροισιαστής

προσδιορισμού εξαφανίζονται και επομένως η ίδια η έννοια της γεροντικότητας. Δεν υπάρχουν γέροι!

Πρόκειται για μια ανάγνωση που δεν είναι ούτε αυθαίρετη ούτε ξαφνική. Για να διαβασθεί έτσι το μήνυμα έχει προηγηθεί η αποστήθιση του αλφάβητου του υγιεινισμού, η εμπέδωση του λόγου για το σώμα. Η υγεία του σώματος δεν είναι μια απλή και αυτονόητη έννοια. Ούτε παραπέμπει απλά σε αυτό που λέει. Είναι στυλ ζωής, συμπεριφορές, ιδεολογία, εκτεταμένος τομέας της οικονομίας, τρόπος αναδιανομής του κοινωνικού πλούτου, αξιολογικός κοινωνικός χάρτης. Παλαιότερα, αν και όλες οι θρησκείες είχαν στόχο το σώμα, η διαχείρισή του αποσκοπούσε στη σωτηρία της ψυχής. Το σώμα ήταν φυλακή. Το περιφρονημένο σαρκίο. Στην εποχή πάλι των εθνικών κινημάτων και ως τον ευγονισμό ο στόχος ήταν εκτός του σώματος. Τα γερά παιδιά θα γίνονταν καλοί στρατιώτες. Ωραίοι πεσόντες. Ο σύγχρονος υγιεινισμός όμως θέτει το σώμα στο κέντρο του ενδιαφέροντος, το κάνει αυτοσκοπό, από αυτό εκπορεύεται ο τρόπος του βίου, ακόμη και η σωστή συμπεριφορά στην κοινωνία της αγοράς, η ηθική της εργασίας. Πότε άλλοτε στα δελτία ειδήσεων περιλαμβάνονταν σταθερά και αδιαλείπτως οι εξελίξεις από το μέτωπο της εργαστηριακής ιατρικής; Πότε υπήρχε τόσο σφιχτοδεμένη αλληλοδιαπλοκή ανάμεσα στη βιομηχανία της υγείας, στις ασφαλιστικές εταιρείες, στις επιχειρήσεις και στις επαγγελματικές σταδιοδρομίες; [...]

Αλλά ο στόχος και η μορφή του ενδιαφέροντος για το σώμα ήταν ως τώρα οι νεανικές ηλικίες. Ωραίοι νέοι, άνδρες και γυναίκες, είναι οι μορφές που κατακλύζουν το οπτικό μας πεδίο μέσα από κάθε είδους διαφημίσεις. Γιγαντιαία νεανικά σώματα πάνω από τους αυτοκινητοδρόμους και τις πλατείες που επιβάλλουν έναν κανόνα και ανεπαίσθητα ηλικιακούς αποκλεισμούς με

ψυχολογικές συνέπειες: είτε αγώνας να συγκρατήσεις την ηλικιακή φορά είτε συναίσθημα ότι έχεις διαβεί το κατώφλι ανεπιστρεπτί, ως παραίτηση. Και ιδού που κατεβαίνει από τους ουρανούς ο Τζον Γκλεν για να ανατρέψει αυτή την εικόνα. Δεν υπάρχουν γηρατειά. Το θέαμα του ευδιάθετου 77άρη που πηδάει από το διαστημόπλοιο κουνιστός και λυγιστός αποτελεί μια εικόνα μετάβασης. Μετάβασης από μια αντίληψη σε άλλη. Αλλά και μετάβασης από το ένα θεσμοθετημένο πλαίσιο λόγων και πρακτικών (του σώματος και του υγιεινισμού) σε ένα άλλο: στους θεσμικούς λόγους και στις πρακτικές της διάκρισης των ηλικιών. Γιατί οι ηλικίες αποτελούν και αυτές «κατασκευές». Πέρα δηλαδή από το βιολογικό κύκλο, που άλλωστε επιταχύνεται ή επιβραδύνεται διά μέσου των ιστορικών κοινωνικών πρακτικών, οι ηλικίες ορίζονται από τα στερεότυπα, τις αντιλήψεις, τους θεσμούς που τις επιβάλλουν. Και εδώ ακριβώς βρίσκεται η σημασία του γεγονότος που συζητάμε: στην ανασηματοδότηση αυτής της (γεροντικής) ηλικίας. Αφού πέρασε από τη σεβάσμια φάση της, στις παραδοσιακές κοινωνίες, στην περιφρονημένη, στην εποχή του μοτερνισμού, χάνει πλέον τα ιδιαίτερα σημάδια που τη χώριζαν από τις άλλες ηλικίες. Ευκινησία, περιπέτεια, σεξουαλική δραστηριότητα (Viagra!), αθλητικό στιλ.

Και οι συμμορίες των ανηλίκων τι σχέση έχουν;

Πρόκειται ακριβώς για μια συμμετρική ανασηματοδότηση της παιδικής ηλικίας. Τα παιδιά δεν ήταν πάντοτε παιδιά. Έγιναν παιδιά μέσα από τις κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβολές. Αυτή η διαδικασία ήταν ένα από τα προσφιλέστερα θέματα των ιστορικών την περασμένη δεκαετία. Η ανακάλυψη της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας, η τοποθέτηση του παιδιού στο κέντρο της οικογενειακής ζωής, η δημιουργία θεσμών όπου το παιδί θα ανατρεφόταν ως παιδί, ξεχωριστά

από την υπόλοιπη κοινωνία, ήταν υπόθεση του περασμένου αιώνα στις ανεπτυγμένες χώρες. Δημιούργησε μια εποχή παιδικής ηλικίας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και στερεότυπα, η οποία φαίνεται πως με την εκπνοή του αιώνα μας λήγει ή πάντως αλλάζει.

Πρώτα πρώτα οι διαχωρισμοί δεν άντεξαν στην εισβολή της εικονικής πραγματικότητας. Ο μεγάλος συλλογικός παιδαγωγός, η τηλεόραση, δεν διακρίνει ηλικίες. Το σκανδαλώδες μήλο της γνώσης το γεύονται τα παιδιά μαζί με τη φρουτόκρεμα. Τα παιδικά παιχνίδια δεν μιμούνται τον κόσμο των μεγάλων όπως τα παιδικά σπαθιά μιμούνται τα πραγματικά. Τον αντιγράφουν με ακρίβεια σε μικρότερες διαστάσεις. Η Μπάρμπι, η Σίντι και τα εξαρτήματά τους δεν μοιάζουν με τις παιδικές κούκλες. Είναι ο κόσμος των μεγάλων σε σμίκρυνση. Ακριβώς όπως ο εξεικονισμός των παιδιών στην προμοντέρνα τέχνη: μεγάλοι σε μικρογραφία. Από κοντά και οι πρόωρες υπευθυνότητες. Αν ένα από τα μεσοαστικά στερεότυπα της παιδικής ηλικίας ήταν η ανεμελιά, τώρα ο χρόνος των παιδιών συμπιέζεται από της σταδιοδρομίας τους. Παράλληλα και η πρόωρη ένδειξη της κοινωνικής απόρριψης και του αποκλεισμού. Αν λοιπόν όλοι πασχίζουν να κάνουν τα παιδιά να συμπεριφερθούν ως μεγάλοι, τότε γιατί εκπλήσσει αν τα παιδιά μιμούνται τους μεγάλους σε όλη την κλίμακα των δραστηριοτήτων τους, από τις ληστείες και τις δολοφονίες ως τους βιασμούς;

Να λοιπόν η σχέση ανάμεσα στον Τζον Γκλεν και στις συμμορίες ανηλίκων. Αν και αξιολογικά βρίσκονται στους αντίθετους πόλους, αν και η μία εικόνα εκπέμπει αισιοδοξία και η άλλη απαισιοδοξία, ωστόσο ανήκουν και οι δύο στις ενδείξεις της ανασηματοδότησης των ηλικιών στα δύο άκρα του κύκλου της ζωής. Αν οι ηλικίες είναι κοινωνικές κατασκευές μιας εποχής, με το πέρασμα των εποχών αλλάζουν τόσο οι ίδιες όσο και η

κατανομή τους στον κύκλο ζωής. Έτσι κι αλλιώς στην εποχή μας δεν ήταν μόνο οι ηλικίες που υπέστησαν αυτές τις αλλαγές. Τα φύλα, ως κοινωνικά φύλα, ως κατασκευές ανδρικής και γυναικείας ταυτότητας, δεν υπέστησαν αυτές τις ανασηματοδοτήσεις και τις αλλαγές; Ο αυστηρός διαχωρισμός των στερεοτύπων που επέβαλε η μοντέρνα εποχή δεν έδωσε τη θέση του στις υβριδικές² ταυτότητες που μας περιβάλλουν; Παρόμοιους μεταμορφισμούς δεν υπέστησαν και οι εθνικές ταυτότητες; Γιατί να μας εκπλήσσουν επομένως οι μεταμορφισμοί στις ηλικιακές ταυτότητες;

Αντώνης Λιάκος
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Ποιο ήταν το σημαντικότερο στοιχείο, κατά την άποψη του συγγραφέα, στο διαστημικό ταξίδι του παλαίμαχου αστροναύτη; Με ποια επιχειρήματα στηρίζει την άποψή του;
2. Ποιες αλλαγές στις κοινωνικές αντιλήψεις λειτούργησαν ως προϋποθέσεις για την ανασηματοδότηση τόσο της γεροντικής όσο και της παιδικής ηλικίας; Ποιο περιεχόμενο προσλαμβάνουν οι νέες σηματοδοτήσεις και σε ποιο γενικότερο πλαίσιο κινούνται;
- 3.

²υβριδικός: νόθος (αποτέλεσμα διασταύρωσης μεταξύ ποικιλιών δύο φύλων του ιδίου είδους ή δύο διαφορετικών ειδών· μτφ.: αποτέλεσμα νοθογενές

Σχετικά με την τρίτη ηλικία

Τι μας λέει η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (Π.Ο.Υ.)

Είναι χαρακτηριστικό ότι η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας στο πρόγραμμά της για την υγεία των ηλικιωμένων δίνει έμφαση στην ανάγκη να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην κοινωνική ένταξη – στην κοινωνική συμμετοχή των ηλικιωμένων. Πέρα από τις παραδοσιακές ιατρικές φροντίδες, τονίζει το πρόγραμμα, ο τομέας υγείας εμπλέκεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο βελτίωσης της ποιότητας ζωής με κοινωνικές παρεμβάσεις όπως κατοικία, δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, ψυχαγωγία κ.ά. Το δέσιμο αυτό των κοινωνικών και ιατρικών φροντίδων είναι η έκφραση της γενικής παραδοχής ότι το γήρας είναι πρώτα ένα κοινωνικό φαινόμενο και μετά ένα βιολογικό. Αυτό σημαίνει ότι σε έναν αυθαίρετο χρόνο, άσχετο με την κατάσταση υγείας του και τις ικανότητές του, το άτομο ξεκόβει από την Κοινωνική Συμμετοχή, περιθωριοποιείται και είναι αυτό το γεγονός, η περιθωριοποίηση και η αδράνεια, που επιδρά καθοριστικά στην επιτάχυνση των φαινομένων του γήρατος.

Δεν είναι ο ίδιος δρόμος που οδηγεί όλους στην Κοινωνική Συμμετοχή.

Οι ηλικιωμένοι δεν αποτελούν μία ομάδα πληθυσμού με ομοιογένεια. Η κλίμακα των ηλικιών είναι πολύ πλατιά. Περισσότερο από μία γενιά χωρίζει τον πρόσφατα συνταξιούχο από τον 80 χρόνων και άνω. Εάν αναρωτηθούμε τι δένει το γήρας με τις προηγούμενες φάσεις της ζωής, διαπιστώνουμε ότι δεν πρόκειται για μία καινούρια ηλικία, αλλά για μία κατάληξη άμεσα επηρεαζόμενη από τα κοινωνικά δεδομένα. Κι αυτό,

γιατί οι ευκαιρίες να παραμείνουν κοινωνικά ενταγμένοι περνώντας στη σύνταξη, είναι σε συνάρτηση με τα αγαθά που συσσωρεύσαν από τις προηγούμενες ηλικίες. Έτσι η σύνταξη ταυτίζεται συχνά με «ελεύθερο χρόνο» και ψυχαγωγία αυτών που κατείχαν μια προνομιούχο θέση στο σύστημα της παραγωγής, ενώ συχνά χαρακτηρίζεται «κοινωνικός θάνατος» αυτών που ανήκουν σε χαμηλές οικονομικές τάξεις.

Τι σημαίνει Κοινωνική Συμμετοχή

- 1. Πρώτα απ' όλα να παραμείνουμε στο φυσικό μας περίγυρο, που δεν είναι άλλο από το σπίτι μας, τη γειτονιά μας. Αντίθετη αρνητική έννοια αποτελεί η ζωή στο ίδρυμα με άμεση συνέπεια την πρόωρη γήρανση του ατόμου.**
- 2. Ένα άλλο στοιχείο της Κοινωνικής Συμμετοχής είναι η επικοινωνία. Να συνεχίσουμε να είμαστε ενταγμένοι στον ιστό της κοινωνικής ζωής. Αντίθετη αρνητική έννοια είναι η απομόνωση. Και υπάρχουν γεγονότα, που χαρακτηρίζουν την ηλικία αυτή, όπως η συνταξιοδότηση, η αποχώρηση των παιδιών από το σπίτι, η χηρεία, που στην εποχή μας μπορούν να γίνουν ιδιαίτερα απειλητικά και να ξεκόψουν το άτομο από την κοινωνική ζωή.**
- 3. Τρίτο στοιχείο είναι να παραμείνουμε ζωντανό κύτταρο μέσα στην κοινωνική ζωή της Κοινότητας. Ζώντας μέσα στο κοινοτικό μας περιβάλλον με επικοινωνία μαζί του, έχουμε θετικές προϋποθέσεις για να ξυπνήσουν μέσα μας οι δημιουργικές μας ικανότητες, που θα μας καθιστούν ζωντανά και ενεργά κύτταρα της κοινότητας.**

Συντελεστές παραμονής

Οι έρευνες, δικές μας και ξένες, τονίζουν τρεις παράγοντες, τρεις συντελεστές, ιδιαίτερα θετικούς, για ένα ομαλό πέρασμα στη συνταξιοδότηση και γενικότερα ευνοϊκούς για την Κοινωνική Συμμετοχή. Οι συντελεστές αυτοί είναι:

1. ένα κάποιο μορφωτικό επίπεδο
2. η δημιουργική εργασία στη φάση της παραγωγικής ηλικίας και
3. η σχετική οικονομική άνεση

Ειδικά για την παιδεία πρέπει να πούμε ότι είναι αυτή που διαγράφει τον πιο καθοριστικό ρόλο για να τους κρατήσουμε μέσα στην κοινωνική ζωή, ζωντανούς και ενεργούς. Βέβαια δεν εννοούμε την παιδεία σαν μία γνώση κλειστή, που μαθαίνεται μόνο σε μία ηλικία μαθητική-εφηβική και μετά ξεχνιέται. Αλλά εννοούμε την Παιδεία που είναι συνεχής, ουσιαστική, καθημερινή. Που είναι πρακτική και ζωντανή. Μια Παιδεία για κάθε ηλικία.

Ομάδες πληθυσμού που διαθέτουν στο ελάχιστο τους

τρεις αυτούς παράγοντες είναι:

α) οι συνταξιούχοι ανειδίκευτοι εργάτες

β) οι πολύ ηλικιωμένες γυναίκες

Το πέρασμα στη σύνταξη του ανειδίκευτου εργάτη είναι πολύ πιο δύσκολο από τα άλλα επαγγέλματα, α) Μικρή σύνταξη, β) Έλλειψη δημιουργικής εργασίας κατά τη διάρκεια της παραγωγικής ηλικίας και γ) Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Είναι από αυτές τις ομάδες πληθυσμού, που έχει περισσότερο ανάγκη στήριξης.

Το ίδιο και η πολύ ηλικιωμένη γυναίκα. Πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, ελάχιστοι οικονομικοί πόροι και πολύ ψηλά ρεκόρ μεταξύ αυτών που διαβιούν μόνοι τους.

Ε. Γεωργιάδης
Απόσπασμα από ανακοίνωση στο Α΄ Πανελλαδικό
Συνέδριο στελεχών ανοιχτής προστασίας
ηλικιωμένων με θέμα:
«Κοινωνική συμμετοχή ηλικιωμένων»

Αφού αναπτύξετε τεκμηριωμένα τις απόψεις σας αναφορικά με τη θέση ότι το γήρας είναι πρωταρχικά ένα κοινωνικό και μετά ένα βιολογικό φαινόμενο, (μελετήστε σχετικά και το άρθρο του Αντώνη Λιάκου που προηγείται), να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα:

- α) Ποιες είναι οι ανάγκες και τα προβλήματα των ηλικιωμένων;**
- β) Ποιες λύσεις προτείνει ο συγγραφέας για την αντιμετώπιση τους και, ιδιαίτερα, για ποιες ομάδες των ηλικιωμένων;**
- γ) Τι θα προτείνατε επιπλέον για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της τρίτης ηλικίας;**

Προς τους νέους

Είναι πολλοί οι λόγοι, παιδιά, που με παρορμούν να σας συμβουλευσω όσα θεωρώ καταλληλότετα κι έχω πεποίθηση πως θα σας ωφελήσουν, αν τ' αποδεχτήτε και τ' ακολουθήσετε. Τόσο η ώριμη ηλικία που έχω και η τριβή και συνήθεια με πολλά γεγονότα, όσο και το ότι έζησα ο ίδιος σε μεγάλο βαθμό κι επήρα μαθήματα κι απ' τις δυο όψεις της ζωής, που οι δυσκολίες και μεταβολές της μορφώνουν πολύ τον καθένα, έχουν συντελέσει στο να είμαι έμπειρος γνώστης των ζητημάτων του ανθρώπινου βίου κι επομένως να μπορώ ακριβώς να δείχνω στους νιόβγαλτους της ζωής τον πιο ορθό κι ασφαλή δρόμο. Εξάλλου εξαιτίας της συγγενείας μας συμβαίνει να είμαι μετά τους γονείς σας ο πιο κοντινός σας, ώστε μήτ' εγώ να σας αγαπώ λιγότερο κάπως απ' τους πατέρες σας, αλλά μήτε κι εσείς, νομίζω, εκτός αν πέφτω έξω για τη γνώμη σας, ν' αναζητάτε τους γονείς σας ενόσω επικοινωνείτε μαζί μου. [...]

Κι επειδή ακριβώς με την αρετή σ' αυτήν εδώ τη ζωή πρέπει να επιτύχουμε να φτάσουμε στην άλλη, για την οποία αρετή πολλά εγκωμιαστικά έχουν γραμμένα οι ποιητές και οι πεζογράφοι κι ακόμα πιο πολλά οι ηθικοί φιλόσοφοι, αυτού του είδους τα κείμενα πρέπει κυρίως να προσέχουμε. Γιατί δεν είναι μικρή η ωφέλεια να γίνει η αρετή εξοικείωση και συνήθεια στην ψυχή των νέων, επειδή ακριβώς είναι φυσικό να διατηρούνται ζωηρά κι ανεξάλειπτα τα διδάγματα και οι εντυπώσεις της νεανικής ηλικίας, που, γιατί οι ψυχές τους είναι τρυφερές κι εύπλαστες, χαράζονται στο βάθος τους. Άλλωστε τι άλλο μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα

έβαλε στο νου του ο Ησίοδος προκειμένου να στιχουργήσει τα γνωστά του ποιήματα, που όλοι τα τραγουδούν, παρά το να προτρέπουν τους νέους στο δρόμο της αρετής; Μας λέει λοιπόν στα ποιήματα του ο Ησίοδος ότι στην αρχή είναι ανώμαλος και δυσκολοπερπάτητος κι όλος ιδρώτα ασταμάτητο και πόνο ο ανηφορικός δρόμος που οδηγεί στην αρετή. Γι' αυτό ακριβώς δεν μπορεί οποιοσδήποτε ούτε να πλησιάσει και να βαδίσει το δρόμο της αρετής, εξαιτίας του ότι είναι ανηφορικός κι απότομος, ούτε πάλι, κι αν άρχισε να τον βαδίζει, μπορεί εύκολα να φτάσει στο τέρμα του. Μα όταν κανείς φτάσει στο ψηλό του τέρμα, μπορεί από κει να βλέπη πόσο πια είναι ομαλός κι ωραίος, αλλά και πόσο άνετος κι ευκολοπερπάτητος και πιο όμορφος κι ευχάριστος απ' το δρόμο που οδηγεί στην κακία, τον οποίο ο ίδιος ποιητής μάς λέει πως μπορεί κανείς να τον βαδίσει μονομιάς ολόκληρον, επειδή είναι κοντινός. Εγώ λοιπόν νομίζω πως αυτά τα λέει όπως στην πραγματικότητα συμβαίνουν ο Ησίοδος όχι γι' άλλο λόγο, παρά για να μας προτρέπη ν' ακολουθούμε την αρετή και να μας φιλοτιμή και παρακινή όλους να γίνουμε αγαθοί κι ενάρετοι κι έτσι να μην αποστατήσουμε κι απομακρυνθούμε απ' τον τελικό σκοπό της ασκήσεως της αρετής παραλύοντας κι αποκάμοντας από κούραση και δειλία. Φυσικά, αν και κάποιος άλλος συγγραφέας με παρόμοια λόγια μ' αυτά του Ησίοδου εγκωμιάζει την αρετή, επειδή κι αυτού τα λόγια μας οδηγούν στον ίδιο σκοπό και δρόμο, πρέπει να τ' ασπαζόμαστε και να τα επιδοκιμάζουμε.

Εξάλλου κι εγώ άκουσα κάποιον ειδικό και ικανότατο ποιητικό ερμηνευτή να λέη πως ολόκληρο το ποιητικό έργο του Ομήρου είναι ένα εγκώμιο της αρετής

κι όλοι του οι στίχοι σ' αυτόν το σκοπό αποβλέπουν κι οδηγούν, εκτός από μερικά περιττά κι ακατάλληλα τμήματα. Προπάντων μάλιστα συμβαίνει αυτό στους στίχους που παρουσιάζει το στρατηγό των Κεφαλληνίων Οδυσσέα ναυαγοσωσμένο και γυμνό και με μόνη την εμφάνισή του να εμπνέη πρώτα το σεβασμό στη βασιλοπούλα Ναυσικά, χωρίς να αισθάνεται δυσκολία και ντροπή, που εμφανιζόταν γυμνός, γιατί ακριβώς ο ποιητής τον παρουσιάζει να έχει λαμπρό ένδυμα την αρετή και όχι τα ρούχα. Μα κι έπειτα στους υπολοίπους Φαίακες τόσο πολύ προκάλεσε το σεβασμό και το θαυμασμό τους, μέχρι το σημείο να εγκαταλείψουν την τρυφηλή ζωή τους κι εκείνον τον ξένο να προσέχουν και να ποθούν να τον μιμηθούν όλοι και κανείς μεταξύ τους τότε να μην επιθυμή τίποτε άλλο απ' το να μπορούσε να ήταν ο Οδυσσέας, έστω και ναυαγοσωσμένος. Γιατί μέσα σ' αυτούς τους στίχους, όπως έλεγε ο ερμηνευτής της σκέψεως του ποιητή, σχεδόν φωνάζει ο Όμηρος και λέει: την αρετή πρέπει να φροντίζετε να καλλιεργήτε, άνθρωποι, η οποία και μέσα στο ναυάγιο του συντροφεύει τον Οδυσσέα και κολυμπά μαζί του κι όταν βγαίνει στη στεριά, παρ' όλο που είναι γυμνός, τον παρουσιάζει ανώτερο απ' τους ευτυχισμένους Φαίακες[...]

Μέγας Βασίλειος
«Προς τους νέους για την επωφελή μελέτη των
ελληνικών κειμένων»
Μετάφραση: Βασίλειος Μπιλαλής

1. Γιατί θεωρεί ο Μέγας Βασίλειος τον εαυτό του άξιο δάσκαλο των νέων; Θεωρείτε τους λόγους που επικαλείται ουσιαστικούς για να εμπιστευτεί ο νέος τους μεγαλύτερους και να δεχθεί τις συμβουλές τους;
2. Ο Μέγας Βασίλειος παραπέμπει στον Ησίοδο και τον Όμηρο για να αποδείξει τη δύναμη της αρετής. Ποιον τρόπο πειθούς επιλέγει; Λαμβάνοντας υπόψη τη φύση των νέων, θεωρείτε τον τρόπο αυτό αποτελεσματικό;

Παρινέσεις ενός πατέρα του καιρού μας

Αγαπημένο μου παιδί,

Ξαφνικά αντρώθηκες, στο σώμα, αν όχι ακόμα στο χαρακτήρα. Ψήλωσες, μέστωσες, η φυσιογνωμία σου στερεώθηκε κι είσαι γεμάτος από μια δύναμη καινούρια, που δεν ξέρεις τι να την κάμεις. Οι κινήσεις σου έχουνε χάρη και λυγεράδα, αλλά και μια σιγουριά που τους έλειπε πριν από λίγο καιρό, όταν είσουν ακόμα ένας ντροπαλός, αδέξιος μαθητής που δεν κατάφερνε να βολέψει τα χέρια και τα πόδια του. Το πρόσωπο σου έφεξε και σοβάρεψε· η ματιά σου πήρε κάποιο βάθος. Σου συμβαίνει κάτι απίστευτο, που μοιάζει με θαύμα, σαν εκείνα τα μαγεμένα πρωινά, στις ακρογιαλιές του Αιγαίου, όπου νομίζει κανείς πως ο κόσμος, άδολος και ολόδροσος, ξαναρχίζει: κοντεύεις να γίνεις είκοσι χρονώ.

Παρατήρησες, άραγε, κι εσύ, ότι η σχέση μας άλλαξε, ανεπαίσθητα, τον τελευταίο καιρό; Θυμάσαι τους μεγάλους χειμωνιάτικους περιπάτους μας στον Υμηττό, στην Πεντέλη· τις καλοκαιρινές περιπλανήσεις μας στα νησιά· τις πολύωρες συντροφικές μας κουβέντες, τα ατέλειωτα ερωτήματά σου, που μου ξανάρχονται τώρα στο νου, ανακατωμένα με μια γεύση από θυμάρι, από

αρμύρα, από τρελούς ανέμους. Ήθελες, αμέσως, να μάθεις το κάθετί, κυρίως από μένα. Μονάχα οι δικές μου πληροφορίες είταν έγκυρες, μονάχα οι δικές μου απόψεις σε απασχολούσαν τόσο πολύ. Διψούσες για τα λόγια μου, για την πείρα μου, για την υποθετική σοφία μου. Με ρωτούσες ολοένα για θέματα της ιστορίας ή της πολιτικής, για ιδεολογίες, για βιβλία και για τέχνη, για γνωστούς ανθρώπους, για πράγματα που είδα πριν γεννηθείς, για το μυστήριο της ζωής. Λαχταρούσες να σου πω τι είναι πνεύμα και τι είναι ύλη, τι είναι η γυναίκα και τι ο έρωτας, αν υπάρχει η Αλήθεια και ποιος ο λόγος που βρίσκεται ο άνθρωπος στη γη. Πάσχιζα να σου δώσω απαντήσεις καθαρές και τρόμαζα, αληθινά, με την ευθύνη μου, καθώς προσπαθούσα να υπερνικήσω μια τάση προς την αμφιβολία που με κατέχει, πάντα, εμπρός στα μεγάλα θέματα. Μα έπρεπε να λέω τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη· δεν είχες καμιά διάθεση να παραδεχτείς πνευματικούς ενδοιασμούς. Ίσια-ίσια, άρπαζες αμέσως ό,τι πήγαινα, κομπιάζοντας, να διατυπώσω, και υπερθεματίζες.¹ έδινες στις διστακτικές μου γνώμες έναν τόνο χαρούμενης εφηβικής αδιαλλαξίας.

Τώρα, μου φαίνεται πως δεν έχεις πια το ίδιο κέφι να βρεθούμε μόνοι οι δυο μας και να τα πούμε με τις ώρες. Ίσως δεν το καλοσκεφτήκες ακόμα αλλά νομίζω πως, όταν δοθεί μια τέτοια ευκαιρία, τείνεις συχνά να βρεις μια πρόφαση για να την αποφύγεις. Το ύφος σου απέναντι μου έγινε, καθαρά και ξάστερα, κριτικό. Γυρεύεις τα όριά μου και, φυσικά, αρχίζει να τα ξεχωρίζεις. Με κρίνεις, με συγκρίνεις, με τοποθετείς, σιγά-σιγά, στη θέση που μου ταιριάζει.

¹ υπερθεματίζω: υπερβάλλω σε διαβεβαιώσεις, επαίνους

Ανακάλυψες κάτι που δεν το είχες φανταστεί·ότι υπάρχουν άνθρωποι καλύτεροι, σοφότεροι, σπουδαιότεροι από μένα. Συζητάς ζωηρά τις γνώμες μου· συχνά τις αντικρούεις. Αμφισβητείς τις πληροφορίες που σου δίνω. Ναι, πράγματι, πολλά και ποικίλα είναι αυτά που δεν κατέχω. Μάλιστα, κάμποσα καινούρια της ζωής, της τέχνης ή και της επιστήμης ακόμα, προφταίνεις και τα αρπάζεις εσύ στον αέρα, με τη δροσερή διαίσθηση της γενεάς σου, προτού καταφέρω να τα συλλάβω εγώ.

Ώρες-ώρες, θα έλεγα, πως σου αρέσει να προσδίδεις στη συζήτησή μας τον τόνο μιας αντιδικίας των γενεών. Λες «εμείς» κι «εσείς», σα να πρόκειται για δυο κόσμους ριζικά διαφορετικούς, ανάμεσα στους οποίους δεν είναι πιθανό να υπάρχει συνέχεια και βαθύτερη συνεννόηση ή σύμπτωση στις ιδέες και τα γούστα. Αν αναφέρω ένα συγγραφέα που αγαπώ, η αυθόρμητη τάση σου είναι να μου τον ξετινάξεις. Τα βιβλία, στα οποία επίστεψα περισσότερο, σου φαίνονται ξεπερασμένα και μάλλον περιττά. Απορείς, ειλικρινά, πώς γίνεται ακόμα τόσοσ λόγος γι' αυτά. Οι καλλιτεχνικοί ρυθμοί που με συγκινούν σου δίνουν μια εντύπωση σαν αχρηστευμένες, σκονισμένες διακοσμήσεις του λεγόμενου «παλιού καλού καιρού». Καμιά φορά, κουβεντιάζοντας μαζί σου, αισθάνομαι πως η άποψή μου λογίζεται στραβή μόνο και μόνο επειδή προέρχεται από μένα και πως, αν είχα πει το αντίθετο, πάλι άδικο θα είχα.

Παρατηρώ ακόμη –αυτό συνηθέστατα– ότι ορισμένες κοινότοπες, ανώδυνες συμβουλές μου –να, σα να πούμε «Κάνει ψύχρα, πάρε το πανωφόρι σου» ή «Μην πίνεις νερό ιδρωμένος» –σ' ερεθίζουν απροσδόκητα, σου προκαλούν εκδηλώσεις φανεράς ανυπομονησίας και δυσαρέσκειας. [...]

Σε λίγο καιρό, το μεγάλο πρόβλημά σου θα είναι τούτο: πώς θα τα καταφέρεις να σταθείς γερά στα πόδια σου, να νιώσεις πως δεν έχεις πια την ανάγκη κανενός, πως είσαι κύριος των τυχών σου. Θα πρέπει να διαμορφώσεις μια ζωή που θα είναι δική σου και όχι εξάρτημα της δικής μου· να μη σου χρειάζεται να σε στηρίζω· να αισθανθείς ότι είσαι εσύ με τα σωστά σου, χειραφετημένος, αδέσμευτος, εσύ, τα έργα σου κι η ζωή σου –και στη μαγική αυτή λέξη «ζωή» σ' αφήνω να δώσεις όποιο περιεχόμενο είσαι ικανός να δημιουργήσεις. Τότε, καλό μου παιδί, η παρουσία μου δε θα είναι πια βάρος στην ψυχή σου.

Ναι, η ζωή, ο έρωτας, η ευτυχία, η δράση, είναι, όπως ο άνθρωπος της τέχνης δημιουργεί ένα έργο ζωντανό και ωραίο. Πρέπει να κινηθούν οι δημιουργικές σου δυνάμεις και πρέπει, ακόμα, να τις κατευθύνεις. Αλίμονο σου αν σταθείς παθητικός εμπρός στον κόσμο σου και περιμένεις να σου δοθεί αυτός. Αν δε θέλεις να σε πάρει από κάτω, θα βαλθείς να τον πλάσεις εσύ. [...]

Να είσαι γνήσιος, αληθινός, ακέραιος, ίσιος, σε ό,τι αισθάνεσαι, λες και πράττεις, στον έρωτα, στη φιλία, στην κοινωνική σου δράση –απέναντι σε φίλους και εχθρούς και, πρώτα-πρώτα, απέναντι στον εαυτό σου. Να βαθμολογείς τους ανθρώπους ανάλογα με την ειλικρίνειά τους. Να περιφρονείς ό,τι είναι υποκρισία, κρυψίνοια, διπροσωπία, πανουργία –να τα μισήσεις όλα αυτά και να τα απορρίψεις μια και καλή. Να μην παίζεις με τη ζωή, τα αισθήματα, την πίστη ενός άλλου ανθρώπου· να μην καταδέχεσαι να απατήσεις. Να νιώθεις πως, απατώντας κλέβοντας στο παιχνίδι της ζωής, θίγεις κυρίως εσένα, ρίχνεις την προσωπικότητά σου και δεν είσαι ικανός να εκτιμήσεις τον εαυτό σου.

Να σέβεσαι τον άλλον, να προσπαθείς να τον κατά- λάβεις· να τον βοηθάς, αν αυτό περνά από το χέρι σου. Συχνά, η ζωή μας έχει ν' αντιμετωπίσει δύσκολα διλήμματα που, μονάχα με πολλή αμοιβαία κατανόηση και βοήθεια, μπορούμε να τα λύσουμε και να τα ξεπεράσουμε. Να μην απαρνιέσαι τα δικαιώματά σου στη ζωή, μα να μην ξεχνάς και τα δικαιώματα του άλλου που βρέθηκε μπλεγμένος μαζί σου. Θα δεις με τον καιρό, ότι πάντα έχουν κι οι δικές σου πράξεις κάποια ψυχολογική δικαίωση. Κι ακόμα, θα σου έλεγα να μη διστάζεις ποτέ να παραδέχεσαι εκ των προτέρων ότι κάθε άνθρωπος που σου τυχαίνει στο δρόμο σου είναι τίμιος και ειλικρινής σαν κι εσένα, εκτός μονάχα αν σου δοθούν συγκεκριμένες αποδείξεις για το αντίθετο. Να εμπιστεύεσαι, να είσαι γενναιόδωρος στα αισθήματά σου, να μη λυπάσαι να χαρίζεις το περίσσεμα της καρδιάς σου σ' όποιον το χρειάζεται. Αν σε γελάσουν, αν σε απογοητεύσουν, φύγε και προσπάθησε να μην το συλλογίζεσαι πια. Γύρισε το φύλο, ξανάρχισε από την αρχή. Ποτέ μην απελπίζεσαι. Ο κόσμος είναι μεγάλος, η ζωή αστείρευτη κι ο άνθρωπος, κατά βάθος, καλός.

Τα ίδια θα σου έλεγα και για την εργασία σου. Να είσαι ειλικρινής και ίσιος σε κάθε δουλειά που θα ανα- λάβεις, να την τιμάς πρώτα-πρώτα εσύ ο ίδιος, να πα- σχίζεις να την κάνεις σωστά και όσο μπορείς καλύτερα, με φροντίδα και με μερά κι. Προπαντός, να μην προφα- σιστείς ποτέ, με τα έργα σου, πως είσαι αλλιώςτικός – δυνατότερος, σοφότερος, πιο σημαντικός ή πιο αξια- γάπητος– από αυτό που ξέρεις μέσα σου ότι είσαι στ' αλήθεια. Να είσαι αυτό που είσαι· τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο. Αυτό που είσαι – αυτό που είναι κάθε ακέραιος άνθρωπος κάτω από τον ήλιο– δεν είναι

αξιοκαταφρόνητο αν εκδηλωθεί με αγάπη και ευσυνειδησία. Είναι αρκετό για να γεμίσεις μια ζωή, να της δώσεις ένα νόημα, έναν προορισμό. Ενώ, με τα τεχνάσματα, δε θα καταφέρεις σπουδαία πράγματα, και, ό,τι καλό κι αληθινό έχεις μέσα σου, θα το χαλάσεις. Η δουλειά σου θα ηχήσει ψεύτικα κι εκείνοι που ξέρουν θα το καταλάβουν αμέσως. Μπορεί, εξωτερικά, να επιτύχεις. Δεν είναι δα λίγοι αυτοί που σταδιοδρομούν, τριγύρω μας, με τις κατεργαριές, και κερδίζουν όχι μόνο χρήματα, μα και τίτλους περισπούδαστους, αξιώματα λαμπερά, τιμητικές διακρίσεις, προβαδίσματα και όλων των ειδών τις ψευτοδόξες. Δε θα σου είναι αδύνατο, αν ριχτείς με τα μούτρα, να τα καταφέρεις καλύτερα από πολλούς. τούτο θα είναι το χειρότερο. Μα δε θα έχεις πείσει εκείνους που θα ήθελες περισσότερο να κερδίσεις. Ούτε, βέβαια, τον ίδιο τον εαυτό σου και τούτο θα είναι χειρότερο.

Καλύτερα να σου λείπουν τέτοιες επιτυχίες, παιδί μου. Άκουσέ με· ένας άξιος μαραγκός που κατέχει καλά τη δουλειά του και πιστεύει σ' αυτήν είναι πολύ πιο ολοκληρωμένος και αξιοσέβαστος άνθρωπος από έναν κουφό πρύτανη ή έναν κακό πρωθυπουργό.

Παρασύρθηκα όμως από τα λόγια μου και μου φαίνεται πως ξανάρχισα να συμβουλεύω. Φοβούμαι πάλι καμιάν αντίδρασή σου. Σου το 'πα και πριν δε ζητώ να σου επιβάλω έτοιμες απόψεις για τον κόσμο, αλλά μονάχα να σε βοηθήσω να ξεκινήσεις.

Ύστερα, τράβα το δρόμο σου και σβήσε με, σιγά σιγά, από τους λογισμούς σου, καθώς το θέλει η ζωή.

Γιώργος Θεοτοκάς
«Πολιτικά κείμενα»

1. Ποια διαφορά διακρίνει ο πατέρας στη στάση του γιου απέναντί του τώρα, που τελειώνει η εφηβεία του, σε σχέση με τη στάση που είχε στην αρχή της εφηβείας του; Πού αποδίδει τη διαφορά αυτή;
2. Πότε πιστεύει ο πατέρας ότι θα ομαλοποιηθούν οι σχέσεις του με το γιο του; Αν καταφέρει ο δεύτερος να επιτύχει τι;
3. Ποιες είναι οι συμβουλές που δίνει ο πατέρας στο γιο του και ποιους τομείς της ζωής αφορούν κυρίως; Να τις αξιολογήσετε, αφού βάλετε τον εαυτό σας στη θέση του γιου.

ΣΤΑΜΑΤΑ ΝΑ ΒΡΙΖΕΙΣ ΑΚΟΥΩ ΤΙ ΛΕΣ

Έρωτας: η τραχιά μαθητεία

[...] Γόνιμος είναι κι ο έρωτας: επειδή κι ο έρωτας είναι δύσκολος. Έρωτας του ανθρώπου για τον άνθρωπο: ίσως αυτό νάναι το δυσκολότερο απ' όσα μας έταξεν η μοίρα, το πιο απόμακρο, η τελευταία δοκιμασία, το έργο που όλα τ' άλλα δεν είναι παρά προετοιμασία και προπαρασκευή του. Γι' αυτό κι οι νέοι – που είναι «αρχάριοι» στο κάθε τι– **δ ε ν ξ έ ρ ο υ ν** ακόμα ν' αγαπούν: πρέπει να διδαχτούν τον έρωτα. Με όλο τους το είναι, με όλες τους τις δυνάμεις συμμαζεμένες γύρω στην ερημική φοβισμένη καρδιά τους, που οι χτύποι της ψηλώνουν ολοένα, πρέπει να μάθουν να αγαπούν. Ο καιρός όμως της μαθητείας είναι πάντα καιρός μακρόχρονου «εγκλεισμού». Έτσι είναι, για πολύν καιρό, κι ο έρωτας: μοναξιά, ολοένα και πιο έντονη και πιο βαθιά μόνωση. Έρωτας δε θα πει ν' ανοίγεσαι ευθύς, να δίνεσαι, να ενώνεσαι με κάποιον Άλλον (τι θα ήταν, άλλωστε, η ένωση δύο όντων ακαθόριστων ακόμα, ατέλειωτων, ανοργάνωτων;)· είναι μια σπάνια ευκαιρία για να ωριμάσεις, ν' αποχτήσεις μιαν υπόσταση δική σου, να γίνεις εσύ ένας ολόκληρος Κόσμος, για χάρη κάποιου άλλου, αγαπημένου προσώπου· είναι μια υψηλή, ακράτητη αξίωση, που σε χρίζει εκλεκτό της και σε σπρώχνει προς τ' απέραντα πλάτη. Μόνο έτσι θα πρεπε να μεταχειρίζονται οι νέοι τον έρωτά τους: σαν ένα καθήκον που τους υποχρεώνει να εργάζονται αδιάκοπα στο μέσα τους κόσμο («ν' ακροάζονται και να σφυροκοπάνε νύχτα – μέρα»). Δεν είναι ακόμα ώριμοι για το δόσιμο του εαυτού τους, για την εγκατάλειψη και το σβήσιμο τους μέσα σ' ένα άλλο άτομο, για οποιοδήποτε τρόπο Ένωσης. (Πρέπει, πρώτα, και για πολύν πολύν καιρό, να μαζεύουν και να θησαυρίζουν ολοένα). Η Ένωση αυτή, το δόσιμο αυτό, είναι το στερνό σκαλο-

πάτι ίσως η ανθρώπινη ζωή να μη μπορεί ακόμη να το χωρέσει.

Εδώ όμως λαθεύουν οι νέοι τόσο συχνά και τόσο βαριά: ορμάνε ακράτητοι ο ένας προς τον άλλον, όταν τους αγγίζει η αγάπη (είναι στη φύση τους να μη μπορούν να περιμένουν), σκορπίζονται εδώ κι εκεί, ενώ η ψυχή τους είναι γεμάτη ακεφιά, ακαταστασία και ταραχή... Τι μπορεί όμως να βγει από αυτό; Τι μπορεί να κάνει η ζωή τούτο το μπερδεμένο σωρό των μισοσπασμένων υλικών, που α υ τ ο ί τα ονομάζουν «ένωσή» τους και πολύ θα θέλαν να τα ονομάσουν «ευτυχία» τους; Και τι τους μέλλεται το αύριο; Καθένας τους αφανίζεται για χάρη του άλλου και αφανίζει σύγκαιρα τον άλλον κι άλλους πολλούς ακόμα, που ίσως να ρχόντουσαν κατόπι. Χάνει το νόημα της απεραντοσύνης, χάνει όλες του τις δυνατότητες· ανταλλάζει το «πήγαιν' – έλα» των σιωπηλών, γεμάτων υποσχέσεις, πραγμάτων, με ένα στείρο ανακάτεμα, απ' όπου δε μπορεί να βγει άλλο τίποτα πάρα σιχασιά, απογοήτευση και φτώχια. Δεν του μένει παρά να γυρέψει σωτηρία σε μιαν απ' τις άπειρες συμβατικές καταστάσεις που είναι παντού στημένες, σα δημόσια καταφύγια, γύρω απ' αυτόν τον επικίνδυνο δρόμο. Καμιά περιοχή της ανθρώπινης υπόστασης δεν είναι τόσο πολύ γεμάτη από συμβατικότητες, όσο τούτη εδώ: Σωσίβια, βάρκες και ναυαγοσωστικά είναι στη διάθεσή του, κάθε είδους βοήθεια που η κοινωνία έχει επινοήσει για τούτο το σκοπό. Για τους ανθρώπους, ο έρωτας δεν είναι παρά μια απόλαυση, τον κατάντησαν λοιπόν κάτι εύκολο και φτηνό, ακίνδυνο και σίγουρο, όμοιο με τις απολαύσεις των δρόμων.

Αλήθεια, πόσοι και πόσοι νέοι στάθηκαν ανίκανοι να βρουν το σωστό δρόμο της αγάπης, για πόσους τα σύνορα του έρωτα σταματάνε στο εύκολο, βιαστικό δόσιμο του εαυτού τους! (οι περισσότεροι, άλλωστε, δε

θα προχωρήσουν –σίγουρα– πιο πέρα από κει). Νιώθουν, πολλοί, να λυγίζουν κατ' απ' το βάρος αυτού του λάθους και πασχίζουν να κάνουν βιώσιμη και γόνιμη, με το δικό τους προσωπικό τρόπο, την κατάσταση αυτή όπου βρέθηκαν ριγμένοι. Η φύση τους τούς λέει πως τα προβλήματα του έρωτα –λιγότερο από άλλα, που είναι το ίδιο σημαντικά– δε μπορούν να λυθούν σύμφωνα με τούτον ή εκείνον το γενικό κανόνα που εφαρμόζεται σ' όλες τις περιπτώσεις· νιώθουν πως τα προβλήματα αυτά –άμεσα προβλήματα ανθρώπου προς άνθρωπο– χρειάζονται, για κάθε περίπτωση, καινούργια, ιδιαίτερη, αποκλειστικά προσωπική απάντηση. Πώς όμως αυτοί –μια και μπερδεύτηκαν πια έτσι αναμεταξύ τους που δεν ξεχωρίζουν ο ένας απ' τον άλλον, μια και δεν έχουν τίποτα Δικό τους –πώς θα μπορούσαν να βρουν μέσα τους κάποια έξοδο, για να ξεφύγουν απ' την άβυσσο όπου έχει βουλιάξει η μοναξιά τους;

Έρημοι κι αβοήθητοι, πορεύονται στα τυφλά κι ο ένας κι ο άλλος. Σκορπάνε τις καλύτερες δυνάμεις τους για να γλυτώσουν από συμβατικότητες όπως ο γάμος, και πέφτουν σ' άλλες συμβατικές λύσεις, λιγότερο χτυπητές, το ίδιο όμως θανάσιμες. Επειδή μονάχα για συμβατικότητες είναι άξιοι. Ό,τι βγαίνει απ' αυτές τις βιαστικές κι ανυπόμονες, θολές και ταραγμένες ενώσεις, είναι πάντα συμβατικό. Κάθε σχέση που είναι καρπός αυτής της πλάνης, έχει κάτι το συμβατικό, ακόμα κι αν είναι ασυνήθιστη (ή, όπως λέει ο κόσμος, ανήθικη). Κι ο χωρισμός ακόμα θα ήταν μια συμβατική χειρονομία, μια απρόσωπη τυχαία απόφαση, αδύναμη και άκαρπη.

Στο δρόμο του Έρωτα (όπως και στο δρόμο του Θανάτου, που είναι δύσκολος κι αυτός) δε θα βρεις –άμα τον αντικρύξεις σοβαρά– κανένα φως, καμιάν απόκριση, ούτε σημάδι, ούτε χαραγμένο δρόμο, για να

σε βοηθήσουν. Και για τα δύο τούτα καθήκοντα, που κρατάμε κρυμμένα μέσα μας και τα παραδίνουμε στους άλλους χωρίς να φωτίσουμε το μυστικό τους, δεν υπάρχουν γενικοί κανόνες. Όσο όμως πιο πολύ αποζητάμε τη μοναξιά στη ζωή μας, τόσο περισσότερο ζυγώνουμε το μεγάλο νόημα του έρωτα και του θανάτου. Οι απαιτήσεις, που τραχύς και δύσκολος ο έρωτας έχει απ' τη ζωή μας σ' όλη της την πορεία, είναι πάρα πολύ βαριές, κι εμείς, στα πρώτα μας βήματα, είμαστε πολύ αδύναμοι μπροστά τους. Αν όμως σταθούμε καρτερικοί και δεχτούμε τον έρωτα αυτόν σαν τραχιά μαθητεία – αντίς να χανόμαστε σ' όλα εκείνα τα εύκολα και κούφια παιχνίδια, που επινόησε ο άνθρωπος για να μην αντικρύζει κατάματα τη βαθύτατη σοβαρότητα της ζωής – ίσως τότε, κείνοι που θάρθουν καιρό έπειτ' από εμάς, να νιώσουν μια κάποια πρόοδο κι ένα ξαλάφρωμα· και θάταν σημαντικό τούτο.

Ράϊνερ Μαρία Ρίλκε
«Γράμματα σ' ένα νέο ποιητή»
Μετάφραση: Μάριος Πλωρίτης

1. Ο έρωτας είναι μακρόχρονη μαθητεία. Τι προσφέρει αυτή στην ολοκλήρωση του ατόμου;
2. Τι κινδυνεύει να χάσει ο νέος άνθρωπος, όταν ρίχνεται βιαστικά στις απολαύσεις του έρωτα;
3. Με ποιον τρόπο συμβουλεύει ο Ρίλκε το νέο ποιητή να βιώσει τη μεγάλη αλήθεια του έρωτα;

Γ. Τσαρούχης

Η ψυχαγωγία, νόμιμο δικαίωμα και δείκτης πολιτισμού

Η νόθη και η γνήσια ψυχαγωγία

Το πρόβλημα του ελεύθερου χρόνου και η επίλυσή του

Ελεύθερος χρόνος και ποιότητα ζωής

Έλληνες, ο πιο ξενύχτης λαός στην

Ευρωπαϊκή Κοινότητα

Η ψυχαγωγία, νόμιμο δικαίωμα και δείκτης πολιτισμού

Η ψυχαγωγία έχει τη θέση της, θέση γενικά παραδεκτή, νόμιμη μέσα στη ζωή μας. Αφού του θνητού η μοίρα είναι να βρέχει κάθε του έργο με τον ιδρώτα του προσώπου του, και επειδή αυτός ακριβώς ο κλήρος του έλαχε (είτε ως τίμημα ακριβό της ελευθερίας του, είτε ως αναπόφευκτη συνέπεια της δυσαναλογίας¹ που υπάρχει ανάμεσα στις επιδιώξεις και στις δυνάμεις του), δικαίωμά του θεώρησε ο άνθρωπος να κλέβει χρόνο από τη σκληρή θητεία του βιοπορισμού² και να τον αφιερώνει στη διασκέδαση, για να ελαφρώνει κάπως το φορτίο της ζωής και να ξεχνάει, για λίγο έστω, τα δεινά της. Το δικαίωμα τούτο το έχει αναγνωρίσει, με τους άγραφους και τους γραφτούς νόμους της, η κοινωνία.

¹δυσαναλογία: έλλειψη αναλογίας ανάμεσα σε δυο ή περισσότερα πράγματα ή καταστάσεις

²βιοπορισμός: η εξασφάλιση των υλικών μέσων επιβίωσης μέσω της εργασίας

Όσο και να ψάξομε σε τόπους άγριους και σε χρόνους αρχαίους, δεν θα βρούμε κοινότητα ανθρώπων που δεν έχει παραδεχτεί και θεσμοθετήσει την ομαδική διασκέδαση, τις παρενθέσεις της ξεκούρασης και της χαράς μέσα στο αφόρητα κάποτε μονότονο κείμενο του ατομικού και του συλλογικού βίου. Όλες οι κοινωνίες, από τις πιο πρωτογενείς έως τις πιο εξελιγμένες, επινοούν και καθιερώνουν, σε συνάρτηση με τις θρησκευτικές τελετές και τις πολιτικές συγκεντρώσεις, ευκαιρίες για να ξεσπάει ανεμπόδιστα και να ικανοποιείται η ανάγκη του πλήθους για ψυχαγωγία. Τρία θέματα δεσπάζουν πάντοτε στα διαφέροντα της μάζας και στις φροντίδες των αρχηγών τους: ο χορτασμός, ο πόλεμος, και η διασκέδαση. Απόκλιση από τη γραμμή αυτή δεν θα βρει κανείς ούτε στους οικονομικά και πνευματικά πιο ανεπτυγμένους λαούς των χρόνων μας· μόνο που, στη δική τους περίπτωση, το πρόγραμμα πλουτίζεται και διαφοροποιείται για να περιλάβει το κάθε κεφάλαιο πολλές υποδιαιρέσεις.

Αν όχι ο βεβαιότερος, ασφαλώς όμως ο παραστατικότερος δείκτης πολιτισμού μιας κοινότητας ανθρώπων είναι ο τρόπος της ψυχαγωγίας της. Λαοί με ένστικτα ανημέρωτα και χαμηλό επίπεδο μόρφωσης διασκεδάζουν βάνουσα· αντίθετα όσοι ημέρωσαν τα ήθη τους και καλλιέργησαν το πνεύμα τους αγαπούν ευγενείς μορφές και λεπτά μέσα ψυχαγωγίας. Ο ίδιος κανόνας ισχύει και για τον χαρακτηρισμό των ατόμων: «πες μου πώς διασκεδάζεις να σου ειπώ ποιος είσαι». Ο αβρός³ στους τρόπους και πνευματικά προικισμένος άνθρωπος είναι και στην ψυχαγωγία του εκλεκτικός και διακριτικός ο βάρβαρος και άξεστος αγαπάει τις διασκεδάσεις που τον αποκτηνώνουν. [...]

³αβρός: ευγενικός, λεπτός

...Υπογράμμισα ήδη ότι λαοί και πολιτισμοί χαρακτηρίζονται ακόμη και από τους τρόπους ψυχαγωγίας που έχουν επινοήσει και καθιερώσει στους χώρους της ατομικής και της συλλογικής ζωής. Πολύ ορθά λοιπόν ιστορικοί και ανθρωπολόγοι μελετούν τις διασκεδάσεις και τις παιδιές⁴ τους. Δεν είναι λ.χ. άσχετο προς τον χαρακτήρα των αρχαίων Ελλήνων και προς τον τύπο του πολιτισμού που δημιούργησαν, το γεγονός ότι από τους ομηρικούς χρόνους έως το δείλι της ιστορικής τους ζωής είχαν θεσμοθετήσει μαζί με τα αθλητικά και ποιοτικά αγωνίσματα, και στις πανηγύρεις τους επευφημούσαν με τον ίδιο ενθουσιασμό τους νικητές των αγώνων του στίβου και του θεάτρου. Εξίσου χαρακτηριστικός για τον αρχαίο ελληνικό βίο και πολιτισμό είναι ο θεσμός του «συμποσίου» που κατάκτησε την αθανασία μέσα στην ποιοτική φιλοσοφία του Πλάτωνα. Ήταν και αυτός ένας τυπικά ελληνικός τρόπος γνήσιας ψυχαγωγίας: Ύστερ' από τις κοπιαστικές ή τις οχληρές⁵ για τον «ελεύθερο» άνθρωπο της εποχής ασχολίες της ημέρας, ένας όμιλος φίλων συγκεντρώνεται το βράδυ γύρω από το τραπέζι ενός φιλόξενου οικοδεσπότη με μια οποιαδήποτε αφορμή (όπως μέσα στο πλατωνικό «Συμπόσιο» είναι η νίκη του Αγάθωνα στον δραματικό αγώνα) και με τόνο άλλοτε σοβαρό και άλλοτε εύθυμο συζητεί «φλέγοντα» θέματα της αισθηματικής, της ηθικής ή της πολιτικής ζωής. Ο «διάλογος» με την ανταλλαγή των σκέψεων, τους διαξιφισμούς και τα φαιδρολογήματά⁶ του δημιουργεί την «καλή συντροφιά»,

⁴παιδιά: χαριεντισμός, αστεϊσμός

⁵οχληρός: ενοχλητικός

⁶φαιδρολόγημα: αστεϊσμός

όπου καθένας από τους συνδαιτυμόνες⁷ αναζητώντας και βρίσκοντας τον «άλλο» που θα τον συμπληρώσει – όχι όπως ο συνεταίρος στο επάγγελμα ή το άλλο φύλο στον έρωτα, αλλά όπως ο ομοεθνής, ο ομόγλωσσος, ο ομόσπουδος, ο φίλος, που νιώθει κι' αυτός την ίδια ανάγκη: να βγει από τη μοναξιά του και να επικοινωνήσει μ' εκείνον που θα τον προσέξει και θα τον καταλάβει– δεν είναι πια μόνος, απεναντίας έχει το αίσθημα ότι απλώθηκε και ενώθηκε με τους ομοίους του. Αποτέλεσμα: δυναμώνει μέσα του ο τόνος της ζωής, υψώνεται η ψυχική του θερμοκρασία, ευγενίζεται η ύπαρξή του.

Είναι άραγε ανεξήγητη η βαθειά διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στο ελληνικό και στο ρωμαϊκό συμπόσιο; Όπως τη θέση του ελληνικού μαρμάρου και της λιτής γραμμής επήρε στη Ρώμη το τούβλο και ο όγκος, έτσι και το συμπόσιο έχασε την ευγενή ευθυμία του και έγινε όργιο ακρασίας.⁸ Τα οικοδομήματα μέσα στον ρωμαϊκό γεωγραφικό και ιστορικό χώρο απόκτησαν μέγεθος, αλλά τα υλικά φτήνηναν και το ποιόν της κατασκευής έπεσε. Παράλληλα το ανθρώπινο μέτρο, και μαζί η ανθρώπινη ευπρέπεια, έπαψαν να είναι ο κανόνας μέσα στη χλιδή και στη διαφθορά των αρχοντικών μεγάρων. Και έτσι η λάμψη του στοχασμού και του αστεϊσμού η λεπτότητα δεν εβρήκαν στη Ρώμη έδαφος πρόσφορο για να μεταφυτευτούν και να ευδοκιμήσουν. Ψυχαγωγία έγινε η πολυφαγία, η πολυποσία, η ακολασία.

Ε. Π. Παπανούτσος
«Πρακτική φιλοσοφία»

⁷συνδαιτυμόνας: ομοτράπεζος

⁸ακρασία: έλλειψη εγκράτειας, αδυναμία

1. Πώς χαρακτηρίζει τη θέση της ψυχαγωγίας στη ζωή των ανθρώπων ο συγγραφέας; Με ποια επιχειρήματα στηρίζει τους χαρακτηρισμούς του;
2. Με ποιον τρόπο επιχειρηματολογίας τεκμηριώνει ο συγγραφέας την άποψή του ότι οι τρόποι ψυχαγωγίας ενός λαού αποτελούν δείκτη του πολιτισμού του;
3. Με ποιον τρόπο αναπτύσσεται η τελευταία παράγραφος του κειμένου;

Η νόθη και η γνήσια ψυχαγωγία

[...] Η νόθη ψυχαγωγία είναι απόπειρα φυγής, επιθυμία απόδρασης από τον κλοιό μιας ζωής που μόνο πληγές μας δίνει και απογοητεύσεις ή που μας έγινε αφόρητη από το αθεράπευτο κενό της. Απόπειρα φυγής, όχι φυγή· επιθυμία απόδρασης, όχι απόδραση. Γιατί σε λίγο ξαναγυρίζομε στην αρένα βαρύτερα πληγωμένοι, βρισκόμαστε και πάλι στο πηγάδι μας με μεγαλύτερο άγχος – η απελευθέρωση ήταν ψεύδος, τραγική αυταπάτη. Πίσω λοιπόν από τη νόθη ψυχαγωγία υπάρχει πανικός και μωρία¹ όταν μαυρίσει από την απελπισία ή ρημάξει μέσα στην ανία η ψυχή μας, μας πιάνει τρόμος, και τρέχομε να αναπληρώσομε αυτό που μας λείπει με μια συγκίνηση (ας είναι και αγωνία), με μια διέγερση (ας είναι και αλλοτρίωση του προσώπου μας), με μια εξαντλητική ηδονή (ας φέρνει και την αποκτήνωση) – με κάτι τέλος πάντων που έστω και προσωρινά θα δώσει άλλη τροπή στη ζωή μας. Εκείνο που μας τρομάζει περισσότερο είναι η ερημιά της ψυχής, το εσωτερικό άδειασμα.

¹μωρία: ανοησία

Και ριχνόμαστε σ' εκείνους τους τρόπους της ψυχαγωγίας και ελπίζουμε ότι θα μας βοηθήσουν να ξεφύγομε – από τι; Ολοφάνερα από τον «εαυτό μας». Αυτός μας έχει γίνει ανυπόφορος και, επειδή μας πονεί ή μας αηδιάζει η παρουσία του, επιχειρούμε να αποδράσομε «σκοτώνοντας» το χρόνο που μας πολεμάει ή έχει περιφρονήσει την ψυχή μας. Κάθε ευκαιρία φυγής είναι τότε ευπρόσδεκτη, ακόμη κι' αν υπονομεύει την υγεία ή μας ντροπιάζει. Και όταν μας παρουσιαστεί (η κοινωνία έχει και για τούτο προνοήσει με τις λέσχες, τα καπηλειά, τα καταγώγια) τρέχομε να επωφεληθούμε. Αστόχαστα, αφού στο τέρμα του δρόμου μάς περιμένει ήσυχος ο εχθρός που θέλομε να του ξεφύγομε... [...]

Αντίθετα προς τη νόθη η γνήσια ψυχαγωγία ως ανάγκη γεννιέται από τη δύναμη και τη χαρά της ζωής, και εκείνο που προσφέρει είναι να συντηρεί και να ανα-νεώνει τη δύναμη και τη χαρά της ζωής. Αυτήν ακριβώς που φθείρει και αφανίζει η νόθη. Δεν νομίζω ότι χρειάζονται αποδείξεις για να βεβαιωθεί κανείς ότι άλλο πράγμα είναι να ρίχνεσαι στο ξεφάντωμα από αμηχανία και άγχος, για να «διασκεδάσεις» την κατάθλιψη και την ανία που σε ρημάζει, και άλλο (εντελώς άλλο και στις προθέσεις και στα αποτελέσματα) να διασκεδάσεις από περίσσεια δυνάμεων και ευφρόσυνη² διάθεση, για να κρατείς υψηλά την εσωτερική σου θερμοκρασία και να απολαβαίνεις την ακμή του σώματος και τη χαρά της ψυχής. Στην πρώτη περίπτωση, όπως είπαμε, η ψυχαγωγία είναι απόπειρα φυγής, αναζήτηση σωτηρίας από το αδιέξοδο που αντί να δώσει ανακούφιση από το άλγος³ και την πλήξη,

²ευφρόσυνος:χαρμόσυνος

³άλγος:πόνος

κάνει τη ζωή πιο δύσκολη, ζοφερή⁴ και αρρωστημένη. Στη δεύτερη, είναι ακτινοβολία και θρίαμβος σωματικής και ψυχικής ευφορίας, άξια επιβράβευση εκείνων που ευδοκιμούν στο σκληρόν αγώνα της ζωής με την περισκεψη, το θάρρος, το τάλαντο τους – και για τούτο προσφέρει ό,τι υπόσχεται: δύναμη και χαρά μεγαλύτερη. Εάν βρίσκεσαι σε συμφωνία με τον εαυτό σου (τις διαθέσεις, τις ικανότητες, τα όνειρά σου)· εάν με τους συνανθρώπους ζεις αρμονικά προσπαθώντας με καλή προαίρεση⁵ να γεφυρώνεις τα χάσματα και ν' αποφεύγεις την τριβή στις σχέσεις σου μαζί τους· εάν εργάζεσαι έντιμα και δημιουργικά και είσαι ικανοποιημένος από την αναγνώριση των αποδόσεων σου· εάν στην αισθηματική σου ζωή αξιώθηκες να γνωρίσεις την τρυφερότητα και τη στοργή· εάν προπάντων έχεις πεισθεί ότι ο δρόμος του βίου δεν είναι ποτέ ομαλός και γίνεται βατός μόνο από κείνους που μπορούν να δέχονται τις αποτυχίες με χαμόγελο και τους πόνους με εγκαρτέρηση – τότε θα είσαι πάντα δυνατός και χαρούμενος, και αυτή τη δύναμη και τη χαρά σου θα την ξαναβρίσκεις πολλαπλάσια όταν θα διαθέτεις τον ελεύθερο χρόνο σου σε σύστοιχους⁶ προς το ψυχικό κλίμα και το πνευματικό σου επίπεδο τρόπους ψυχαγωγίας. Ούτε καταπονημένος και ταπεινωμένος, ούτε αηδιασμένος από τον εαυτό σου θα βγαίνεις από τους τόπους των διασκεδάσεων – με την πικρή γεύση που δίνει ο ανώφελος

⁴ζοφερός: που εμπνέει φόβο, ανησυχία, θλίψη και μελαγχολία

⁵προαίρεση: πρόθεση που οδηγεί σε συγκεκριμένες προτιμήσεις και επιλογές

⁶σύστοιχος: ομοειδής

κάματος, η αποστροφή και η μεταμέλεια. Ο Spinoza⁷ έχει λαμπρά αποδείξει στα θεωρήματα της δικής του Γεωμετρίας δύο ταυτότητες που επαληθεύονται διαρκώς από την καθημερινή πείρα: Ένταση της ζωής, ευφορία ψυχική ίσον δύναμη, ίσον χαρά. Χαλάρωση της ζωής, ψυχική αφορία ίσον αδυναμία, ίσον θλίψη. Η θέση της νόθης ψυχαγωγίας είναι στο κεφάλαιο της δεύτερης ταυτότητας· της γνήσιας, στο κεφάλαιο της πρώτης. Ποιας η δωρεά είναι η ευθυμία των Αρχαίων, περιττεύει –νομίζω– και να το υπαινιχθούμε.

Ε.Π. Παπανούτσος
«Πρακτική Φιλοσοφία»

1. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις και ποια τα κριτήρια για να χαρακτηρίσετε την ψυχαγωγία νόθη ή γνήσια, σύμφωνα με το κείμενο;
 2. Εάν επιχειρούσατε να διαιρέσετε τη δεύτερη μεγάλη παράγραφο σε δύο, σε ποιο σημείο θα κάνατε το διαχωρισμό και γιατί;
 3. Πιστεύετε ότι υπάρχουν τρόποι ψυχαγωγίας που αντικειμενικά εντάσσονται στις μορφές της νόθης και της γνήσιας ψυχαγωγίας;
- Τεκμηριώστε την απάντησή σας τόσο στο υλικό του δοκιμίου, όσο και στην προσωπική σας αντίληψη. Επιπλέον, χρησιμοποιήστε παραδείγματα για να κάνετε κατανοητή την άποψή σας.
4. Ποιες είναι, κατά την άποψή σας, οι ενέργειες ή οι απασχολήσεις με τις οποίες πρέπει να γεμίζει κανείς τον ελεύθερο χρόνο του;

⁷Μπαρούχ Σπινόζα (Barouh Spinoza. 1632 - 1677): Ολλανδός φιλόσοφος εβραϊκής καταγωγής, υπέρμαχος της ελευθερίας της σκέψης και του πανθεισμού

Το πρόβλημα του ελεύθερου χρόνου και η επίλυσή του

[...] Υπολογίζεται ότι η καλπάζουσα τεχνική πρόοδος με τη βοήθεια της «κυβερνητικής» δεν θ' αργήσει να επιτρέψει στις ευημερούσες χώρες την καθιέρωση των 40 ωρών εργασίας την εβδομάδα (με δύο ολόκληρες ημέρες ανάπαυσης), και σε λίγο των 32 ωρών (με τρεις ολόκληρες ημέρες ανάπαυσης) για όλους ανεξαιρέτα τους εργαζόμενους. Αντί όμως να εορτάσουν το γεγονός, οι κοινωνιολόγοι μας τρέμουν για τις συνέπειες που μπορεί να έχει, στην ατομική και στη συλλογική ζωή, ένας τόσο μακρός χρόνος αργίας. Πώς θα το χρησιμοποιήσει άραγε ο άνθρωπος του μέλλοντος; Τι θα κάνει; Θα κοιμάται περισσότερο; θα γυμνάζεται περισσότερο; θα διασκεδάζει περισσότερο; Και πώς θα διασκεδάζει; Θα πίνει και θα χαρτοπαίζει, θα χορεύει και θα ακολασταίνει¹ τις μακρές ώρες του Σαββάτου; Ή θα τρέχει ξέφρενος² με το αυτοκίνητο του σε δάση και βουνά, δήθεν για περίπατο, αλλά πραγματικά για να γυρίσει στο σπίτι του τσακισμένος από την κούραση και να βρει αμέσως τον ύπνο που θα έχει αρχίσει να του γίνεται δύσκολος; Τότε όμως μήπως θα είναι συμφερώτερο, και για τον ίδιο και τον πολιτισμό της χώρας του, να μη μένει καθόλου αργός παρά να εργάζεται και τις έξι μέρες της εβδομάδας αναπαυόμενος μόνο την έβδομη κατά το παράδειγμα του Υψίστου;

¹ακολασταίνω: ασελγώ, οργιάζω

²ξέφρενος: που γίνεται με υπερβολικά γρήγορο ρυθμό, έξαλλος

Τη λύση, κατά τη γνώμη μου, θα δώσει στο πρόβλημα μόνο η μεγαλύτερη μόρφωση του λαού σε συνδυασμό με τη δικαιότερη οργάνωση της κοινωνίας. Εάν μορφωθεί αληθινά ο άνθρωπος, θα φωτισθεί το πνεύμα και θα λεπτυνθεί η ευαισθησία του, και έτσι θα αποκτήσει μέτρα αυστηρότερα για να κρίνει και τους άλλους και τον εαυτό του· και εάν οργανωθεί με δικαιοσύνη η κοινωνία όπου ζει, θα σεβαστεί και θα τιμήσει και τους άλλους και τον εαυτό του. Τότε δεν θα έχουμε λόγο ν' ανησυχήσουμε για το πώς θα διαθέσει το χρόνο της αργίας του, όσο μακρός κι' αν είναι· ας τον αφήσουμε ελεύθερο και εκείνος ασφαλώς θα τον καλύψει με ευχαρίστηση και σωφροσύνη. Εάν όμως μείνει άξεστος και αγροίκος, εκτεθειμένος στην πλεονεξία και στην περιφρόνηση εκείνων που θα τον κυβερνούν με τους ψυχρούς ηλεκτρονικούς εγκεφάλους των, η μακρά ανάπαυση, με τις ευκαιρίες που θα του προσφέρει, θα τον εκβαρβαρώσει, και θα γίνει δυστυχέστερος βυθίζοντας μαζί του στην εξαθλίωση και όλους τους άλλους.

Ε. Π. Παπανούτσος
«Πρακτική Φιλοσοφία»

1. Ποιο πρόβλημα που σχετίζεται με την αύξηση του ελεύθερου χρόνου αντιμετωπίζουν οι κοινωνιολόγοι;
2. Τι προτείνει ο συγγραφέας για την επίλυση αυτού του προβλήματος; Συμφωνείτε με την πρότασή του; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.

Ελεύθερος χρόνος και ποιότητα ζωής

Κάνουμε νομίζω ένα σοβαρό λάθος προσέγγισης όταν εξετάζουμε τον ελεύθερο χρόνο –απ' οποιαδήποτε άποψη– ανεξάρτητα από τη θεμελιακή σχέση, που είναι η σχέση του ανθρώπου με την εργασία του. Σε τελευταία ανάλυση αντιμετωπίζουμε τον ελεύθερο χρόνο σαν αντίβαρο σε κατά βάση αρνητικές και αλλοτριωτικές συνθήκες εργασίας, όπου η αναζήτηση μηχανισμών αντιρρόπων¹ και διαφυγής διαδραματίζουν αναγκαστικά τον πρωτεύοντα και καθοριστικό ρόλο. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία, κατά τη γνώμη μου, ότι η τοποθέτηση αυτή –συνειδητή ή υποσυνείδητη αδιάφορο– είναι όχι μόνο λαθεμένη, αλλά βαθύτατα παγιδευτική. Ο άνθρωπος είναι μια πολυδιάστατη, αλλά οπωσδήποτε ενιαία οντότητα και ακριβώς γι' αυτό δεν διαμερισματοποιείται και η λειτουργία των οποιωνδήποτε υποκαταστάτων δεν μπορεί να εξισορροπήσει τις καταστροφικές –σωματικές, πνευματικές ψυχικές– συνέπειες, που προκαλούνται στον κυρίως τομέα πράξης και αυτοπραγμάτωσης, δηλαδή στην εργασία. Η απουσία νοήματος και καταξίωσης στην εργασία δεν μπορεί παρά –ακόμα και στην περίπτωση μιας από πολιτιστική άποψη «σωστής» διάρθρωσης του ελεύθερου χρόνου– να υποθηκεύει αρνητικά τον χρόνο αυτό. Και τον υποθηκεύει αρνητικά, γιατί ο αλλοτριωμένος στην εργασία του άνθρωπος και στις καλύτερες ακόμα περιπτώσεις επιχειρεί μια αντιστάθμιση, δεν επιλέγει χρήσεις χρόνου ανάλογα με τις πραγματικές του ανάγκες τελείωσης και ολοκλήρωσης της προσωπικότητάς του. Αυτό καθαυτό το γεγονός ότι ο άνθρωπος επιφυλάσσει για τον ελεύθερο χρόνο του ό,τι

¹ αντίρροπος: που έρχεται σε αντίθεση με κάτι άλλο

θεωρεί ότι πραγματικά τον εκφράζει ή πιστεύει ότι συνιστά θετική δραστηριότητα αποτελεί μια αρνητική επιβάρυνση. Βεβαίως η εργασία ποτέ δεν ήταν απαλλαγμένη από την πίεση της ανάγκης επιβίωσης, επομένως από ένα χαρακτήρα καταναγκασμού χρησιμοθηρικής² επιδίωξης και σκοπιμότητας, όμως και ποτέ δεν είχε επιχειρηθεί η λειτουργική της αποκοπή από το ειδικό βάρος που έχει σαν το κατ' εξοχήν πεδίο καταξίωσης της ανθρώπινης ύπαρξης, όπως επιχειρείται στην εποχή μας.

[...] Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση ότι στην εποχή μας αυτή έχει επέλθει μια ψυχολογική διχοτόμηση ανάμεσα στο χώρο παραγωγή – εργασία και στον χώρο κατανάλωση – ελεύθερος χρόνος. Μια ψυχολογική διχοτόμηση, που ενώ αφαιρεί από το χώρο της εργασίας το αίτημα της θετικής καταξιωτικής λειτουργίας του ελεύθερου ανθρώπου, αφήνει τον μη δεσμευμένο από την εργασία χρόνο έκθετο στη χυδαιοποιητική επενέργεια ενός ασυγκράτητου καταναλωτισμού. Ο πολωτικός αυτός μηχανισμός δεν αφήνει τελικά καμιά περιοχή γνήσιας ανάπτυξης και έκφρασης της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Η εργασία στην τεχνοκρατική εποχή μας όχι μόνο απαιτεί μια απόλυτη εξειδίκευση, που μερικοποιεί την ανθρώπινη δραστηριότητα, αλλά και αντιμετωπίζεται καθαρά χρησιμοθηρικά, δηλαδή σαν απλό μέσο εξασφάλισης εισοδήματος. Ο ελεύθερος χρόνος από το άλλο μέρος έχει κυριαρχηθεί από τη λεγόμενη «βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου», που μεταβάλλει τον άνθρωπο σε απλό παθητικό και άκριτο δέκτη «απολαύσεων».

²χρησιμοθηρικός: που αναφέρεται στην επιδίωξη αυτού που μας είναι χρήσιμο και ικανοποιεί τις υλικές μας ανάγκες

Η εξαίρεση στη διαδικασία αυτή είναι οι άνθρωποι εκείνοι που «αξιοποιούν» τον ελεύθερο χρόνο τους με ποιοτικές επιλογές ανώτερης τάξης. Πρόκειται όμως αληθινά για εξαίρεση; Ναι, στον βαθμό που οι άνθρωποι της κατηγορίας αυτής δεν γίνονται λεία των εκχυδαϊστικών μηχανισμών της βιομηχανίας του ελεύθερου χρόνου, όχι όμως ως προς τη βασική διαδικασία. Η αντιμετώπιση της κουλτούρας σαν ένα είδος «χόμπυ» υψηλής στάθμης γεννάει τον κοσμοπολίτη «κουλτουριάρη», τους αυτοηδονιζόμενους υπερόπτες ενός περιορισμένου κοινού και των κλειστών κύκλων, όχι πνευματικά, πολιτικά και πολιτιστικά υπεύθυνο άτομο, που βρίσκεται σε μια σχέση συνειδητής πρόκλησης και απάντησης με τις πολιτιστικές ρίζες και την πολιτιστική πραγματικότητα του λαού που ανήκει. Ουσιαστική πολιτιστική προσφορά επιβάλλει μια ολοκληρωτική ένταξη που ακριβώς προϋποθέτει την άρση της ψυχολογικής διχοτόμησης, τουλάχιστο στο προσωπικό επίπεδο, ανάμεσα στην εργασία, που εισπράττεται απαξιωτικά,³ και τον ελεύθερο χρόνο, που λειτουργεί σαν πεδίο ψυχοπνευματικής εκτόνωσης.

Με τις εισαγωγικές αυτές παρατηρήσεις, μπορεί πλέον να απαντηθεί το ερώτημα, σχετικά με τον τρόπο αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου από τον σύγχρονο Έλληνα κατά τρόπο όχι υπεραπλουστευτικό, όπως συνήθως συμβαίνει. Ασφαλώς υπάρχουν στην Ελλάδα οι ιδιομορφίες της υποανάπτυξης, αλλά κατά βάση λειτουργούν και εδώ τα στοιχεία, που προαναφέρθηκαν και που – τουλάχιστον στη δυτική περιοχή – εμφανίζουν μια παγκοσμιότητα.

³απαξιωτικά: (επίρ.) για κάτι που απορρίπτεται ως έχον μικρή ή καθόλου αξία

Ιδιομορφικό ελληνικό στοιχείο είναι χωρίς αμφιβολία ένας πολύ υψηλότερος βαθμός ανασφάλειας σε σύγκριση με άλλες προηγμένες χώρες του κόσμου. Ο υψηλότερος αυτός βαθμός ανασφάλειας σε συνδυασμό με μια απότομη έξαρση του καταναλωτισμού, που εμφανίζεται σ' όλες τις χώρες, οι οποίες έχουν βγει πρόσφατα από το στάδιο της υπανάπτυξης και της στέρησης, οδηγεί το μέσο αστικοποιημένο Έλληνα σε αναζήτηση μιας πρόσθετης απασχόλησης, που ουσιαστικά ελαχιστοποιεί τον ελεύθερο χρόνο για πολύ μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Ένα δεύτερο ελληνικό ιδιομορφικό χαρακτηριστικό είναι ότι το απότομο πέρασμα από παραδοσιακά κοινωνικά μορφώματα στη σύγχρονη κοινωνία της «αφθονίας» έχει προκαλέσει μια τρομακτική αξιολογική σύγχυση, με αποτέλεσμα ό,τι είναι «μοντέρνο», οσοδήποτε βάνουσο και χυδαίο, να θεωρείται και ποιοτικά ανώτερο. Σ' αυτό ακριβώς οφείλεται το γεγονός ότι το βάρος της «ετεροκατεύθυνσης» –βασικά η επιρροή της διαφήμισης– είναι τόσο συνθλιπτικό στη χώρα μας, το οποίο τελικά σημαίνει ότι ο μέσος σύγχρονος Έλληνας διαμορφώνει τα πρότυπα ζωής του –και φυσικά του ελεύθερου χρόνου του– σύμφωνα με τα συμφέροντα των προαγωγών του επιδεικτικού καταναλωτισμού. Ένα τρίτο ιδιομορφικό ελληνικό χαρακτηριστικό είναι η απουσία γνήσιας αστικής κουλτούρας, γνήσιας παράδοσης πόλης, που μειώνει ακόμη περισσότερο τις αντιστάσεις στην εισβολή της κατευθυνόμενης ακρισίας,⁴ η οποία στηρίζεται στην παθητικοποίηση του μέσου ατόμου. Τέλος πρέπει να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα, περισσότερο ίσως από χώρες ανάλογης στάθμης

⁴ακρισία: επιπολαιότητα, απερισκεψία, αδυναμία να κρίνει κανείς σωστά, έλλειψη σωστής κρίσης

υπάρχει παραδοσιακά μεγάλο χάσμα ανάμεσα στην ιντελιγκέντσια⁵ και τις πλατιές μάζες, πράγμα, που οδηγεί στην ουδετεροποίηση και την αλειτουργικότητα των απαραίτητων μορφωτικών ενδιαμέσων, που είναι αναγκαίοι για την καλλιέργεια και την προώθηση μιας άλλης, ουσιαστικά και όχι καταναλωτικά, ανώτερης ποιότητας ζωής. Αν σ' αυτά προστεθούν οι απανθρωποποιητικές συνθήκες κατοικίας, κυκλοφορίας και περιβάλλοντος, που έχουν δημιουργηθεί κυρίως στις μεγάλες ελληνικές πόλεις είναι φανερό ότι ο καθημερινός ελεύθερος χρόνος, ο οποίος και είναι εκείνος που βασικά ζυγίζει, είναι πολύ αρνητικότερα βαρυμένος σε σύγκριση ακόμα και με άλλες χώρες του κόσμου αντιστοίχου ή αναλόγου επιπέδου ανάπτυξης.

Ο ελεύθερος χρόνος σήμερα είναι μεγαλύτερος από ό,τι στο παρελθόν, το ερώτημα όμως για τον τρόπο διαμόρφωσης του σε συσχετισμό πάντοτε με την εργασία παραμένει ο πυρήνας του ζητήματος. Ο πυρήνας αυτός συνάπτεται⁶ απόλυτα με τη συνολική μορφολογία και με τον τρόπο λειτουργίας του κοινωνικού συστήματος και μεταβάλλεται στο βαθμό που το ίδιο το σύστημα μετασχηματίζεται βαθμιαία ή ριζικά αλλάζει. Στοιχείο όμως καίριο κάθε αλλαγής είναι πάντοτε η άνοδος του επιπέδου συνειδητοποίησης μιας κατάστασης, στην οποία συνειδητοποίηση καλούμεθα όλοι να συμβάλλουμε με τον λόγο και την πράξη.

Βασίλης Φίλιας
«Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

⁵ ιντελιγκέντσια: οι διανοούμενοι στο σύνολό τους

⁶ συνάπτω: συνδέω δύο φαινόμενα, καταστάσεις ή γεγονότα με σχέσεις λογικής ακολουθίας

1. Γιατί αντιμετωπίζουμε λαθεμένα, κατά την άποψη του συγγραφέα, το πρόβλημα του ελεύθερου χρόνου, αν το διαχωρίσουμε από τη σχέση του ανθρώπου με την εργασία του;
2. Είναι δυνατόν ν' αντιμετωπιστεί η αλλοτριωτική «βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου» μόνο με το να μη γινόμαστε «λεία των εκχυδαϊστικών μηχανισμών της»; Ποια είναι η βασική προϋπόθεση, κατά το συγγραφέα, για μια ουσιαστική πολιτιστική προσφορά και δημιουργία;
3. Ποια είναι τα ιδιομορφικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου Έλληνα που τον επηρεάζουν στον τρόπο με τον οποίο θα αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο του;
4. Ποιος είναι, κατά την άποψή σας, ο ρόλος των θεσμών της κοινωνικοποίησης (οικογένειας, σχολείου, τοπικής αυτοδιοίκησης κτλ.) τόσο στη συνειδητοποίηση της σημασίας του ελεύθερου χρόνου, όσο και στη δημιουργική αξιοποίησή του από τη νέα γενιά;

Έλληνες, ο πιο ξενύχτης λαός στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα

Σκοτώνουμε τον χρόνο μας όταν αυτός δεν μας «σκοτώνει» γεμίζοντας άγχος το 24ωρό μας. Παρά το γεγονός πως από την εποχή που αναζητούσαμε τη χρυσή τομή «8 ώρες δουλειά, 8 ώρες ύπνο, 8 ώρες διασκέδαση» φθάσαμε στην τάση για λιγότερη δουλειά και περισσότερο ελεύθερο χρόνο –διατυπώνεται μάλιστα η πρόταση για λιγότερη εργασία με τις ίδιες αμοιβές ως λύση στο πρόβλημα της ανεργίας–, ως Έλληνες και ως Ευρωπαίοι δεν γνωρίζουμε τι κάνουμε τον ελεύθερο χρόνο μας.

Άλλωστε, η λιτότητα στην οικονομία και τους οικογενειακούς προϋπολογισμούς δεν δίνει και μεγάλα περιθώρια επιλογών. Το δίλημμα ανάμεσα στην ανάπτυξη, την κατανάλωση και τη σύγκλιση¹ –που μας επιβάλλει για τα επόμενα χρόνια το Μάαστριχτ...– και την ευτυχία, την ποιότητα ζωής και τις ανθρώπινες σχέσεις –που παραδοσιακά ως λαός προτιμούσαμε– αποδεικνύεται άνευ αντικειμένου. Στην ελληνική κοινωνία φαίνεται πως άλλαξαν αρκετά πράγματα.

Τα στατιστικά στοιχεία από μια σειρά διαφορετικών ερευνών είναι λίαν αποκαλυπτικά: μοιάζουμε με τους Ευρωπαίους ή τουλάχιστον έχουμε την τάση να μοιάσουμε θέλοντας και μη. Ίσως να είναι ακόμη παρήγορο ότι σε κάποια ευρωπαϊκά στάνταρντ υπολείπομεθα των υπολοίπων; Ενδεχομένως...

Μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1990 για λογαριασμό της ΓΣΕΕ –για παράδειγμα– απέδειξε ότι η συνάντηση με φίλους, που κάποτε ήταν η αποκλειστική διέξοδος των εργαζομένων στον ελεύθερο χρόνο τους, έρχεται πλέον δεύτερη (44%) με πρώτη την τηλεθέαση (51%). Ακολουθεί η ενασχόληση με την οικογένεια (40%), το διάβασμα βιβλίων και εφημερίδων (33%), η ακρόαση μουσικής (20%) και ραδιοφώνου (18%), ενώ το βίντεο κατέχει μια από τις τελευταίες προτιμήσεις των εργαζομένων στον ελεύθερο χρόνο τους (9%).

Βεβαίως η γυναίκα ασχολείται πολύ περισσότερο από όσο οι άνδρες με την οικογένεια (46%), με το διάβασμα βιβλίων (42%) και το ραδιόφωνο (21%). Οι άνδρες αντιθέτως προτιμούν την τηλεόραση (54%), το βίντεο (11%), το τάβλι (6%) και το διάβασμα των εφημερίδων (37%).

¹σύγκλιση: προσέγγιση (εδώ) κατεύθυνση προς το ίδιο οικονομικό – αναπτυξιακό επίπεδο με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

Με την τηλεόραση σκοτώνουν τον χρόνο τους οι εργάτες και οι τεχνίτες περισσότερο από όσο οι ανώτεροι υπάλληλοι –και δεν είναι παράξενο ότι όσοι εργάζονται σε άσχημες συνθήκες προτιμούν να περάσουν τον ελεύθερο χρόνο τους χωρίς να καταβάλουν την παραμικρή προσπάθεια.

Αν λοιπόν στον ελεύθερο χρόνο μέσα στο σπίτι μοιάζουμε με τους Ευρωπαίους, τα πράγματα αλλάζουν όταν οι εργαζόμενοι αποφασίσουν να βγουν. Η ανάγκη για επικοινωνία με άλλους ανθρώπους και η τάση απόδρασης από το ασφυκτικό περιβάλλον της πόλης τούς οδηγούν σε άλλες επιλογές διασκέδασης και ψυχαγωγίας: η επίσκεψη σε φίλους και η ταβέρνα συγκεντρώνουν την προτίμηση της συντριπτικής πλειοψηφίας των εργαζομένων σε ποσοστό πάνω από 50%. Οι γυναίκες μάλιστα σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άνδρες επιλέγουν τις επισκέψεις (64%), τον κινηματογράφο (31%) και το θέατρο (13%), ενώ οι άνδρες περισσότερο από τις γυναίκες προτιμούν την κυριακάτικη έξοδο στο γήπεδο (19%) και το καφενείο (10%). Επίσης οι εργάτες προτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι οι υπάλληλοι την ταβέρνα, το γήπεδο, την καφετέρια και το καφενείο. Αντιθέτως, οι υπάλληλοι αγαπούν τις εκδρομές, τις επισκέψεις σε φίλους, τον κινηματογράφο και το θέατρο.

Από την ίδια έρευνα προκύπτει ότι, αν και οι εργαζόμενοι εκφράζουν την επιθυμία για περισσότερη επικοινωνία με άλλους ανθρώπους, εντούτοις αυτή περιορίζεται στο στενό οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον. Λίγοι είναι εκείνοι που κάνουν παρέα με τους συναδέλφους τους. Το 68% των εργαζομένων, για παράδειγμα, κάνει λίγο ή καθόλου παρέα με άλλους εργαζόμενους από την ίδια δουλειά.

Παρά ταύτα, φαίνεται πως οι Έλληνες δεν έχουν διακόψει την κοινωνική δομή τους: η οικογένεια, η φιλία

και η ομαδική ψυχαγωγία διατηρούνται ως τα βασικά συστατικά της ελληνικής κοινωνίας. Έστω κι αν η τηλεθέαση κερδίζει έδαφος, εκατομμύρια Έλληνες κάνουν ζάπινγκ κάθε βράδυ και τείνουμε να μετατραπούμε σε έθνος τηλεθεατών.

Η Στατιστική Υπηρεσία της ΕΟΚ, για παράδειγμα, που σκιαγραφεί το προφίλ των Ευρωπαίων, κρούει τον κώδωνα του κινδύνου, αλλά είναι λιγάκι πιο αισιόδοξη για μας τους Έλληνες. Παρά την επίθεση της ιδιωτικής τηλεόρασης, οι Έλληνες παρακολουθούν τηλεόραση μόλις 2 ώρες και 58 λεπτά ημερησίως, περισσότερο βεβαίως από τους Βέλγους, τους Λουξεμβούργιους, του Ολλανδούς και τους Δανούς, λιγότερο όμως από τους Βρετανούς: 3 ώρες και 50 λεπτά!

Και μια που βρισκόμαστε στα συγκριτικά στοιχεία της ζωής με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους, ας πούμε ότι είμαστε οι πιο ξενύχτηδες της Ευρώπης (ώρα ύπνου: 20 λεπτά πριν τη 1.00) και ξοδεύουμε τα περισσότερα χρήματά μας για είδη διατροφής (43,8% του μισθού μας - κοινοτικός μέσος όρος 17%).

Ο Έλληνας λοιπόν φαίνεται να παλεύει διαρκώς ανάμεσα στις παλιές καλές συνήθειες της «έξω καρδιά ζωής» και τα καινούρια δεδομένα. Η οικονομική κρίση τον σφίγγει διαρκώς. Η έξοδος θέλει έξοδα που προϋποθέτουν πλεονασματικούς οικογενειακούς προϋπολογισμούς. Όσο αυξάνονται τα ελλείμματα τόσο οι έξοδοι περιορίζονται και τόσο η τηλεόραση μας κερδίζει. Και αν η τάση για την αύξηση του ελεύθερου χρόνου γίνει πραγματικότητα, τότε το μέγα ερώτημα θα είναι πώς θα τον «σκοτώσουμε» πριν μας σκοτώσει...

Ανεξαρτήτως τούτου, γεγονός είναι ότι η ανακάλυψη του ελεύθερου χρόνου έχει δημιουργήσει μια «βιομηχανία» με τεράστια οικονομικά συμφέροντα, η οποία παράγει προϊόντα καταναλώσιμα στον χρόνο τηςσχόλης: ο αθλητισμός –από τις σόου μπίζνες των

γηπέδων ως τα γυμναστήρια –, τα χόμπι, η ψυχαγωγία –από τις κινηματογραφικές αίθουσες ως τα δεκάδες κέντρα διασκεδάσεως– τα ταξίδια...

Αν εξαιρέσει κανείς τους τομείς της ένδυσης, διατροφής, ενέργειας, όλες οι άλλες δραστηριότητες στοχεύουν στον καταναλωτή του ελεύθερου χρόνου. Έτσι, οι ανάγκες αυξάνονται, τα έξοδα το ίδιο, η αναζήτηση πρόσθετων πόρων πολύ περισσότερο – φαύλος κύκλος. [...]

Των Δ. Ευαγγελοδήμου, Π. Λαμψία, Κ. Χατζίδα
Από τον ημερήσιο Τύπο

1. Ποια είναι η ομοιότητα και ποια η διαφορά μας με τους Ευρωπαίους αναφορικά με τον τρόπο που αξιοποιούμε τον ελεύθερο χρόνο μας;
2. Για ποιο ζήτημα κρούει τον κώδωνα του κινδύνου η Στατιστική Υπηρεσία της Ε.Ο.Κ. που σκιαγραφεί το προφίλ των Ευρωπαίων;
3. Ποιον κίνδυνο ενέχει η αύξηση του ελεύθερου χρόνου;
4. Ποιος είναι ο στόχος και ποια τα «προϊόντα» της «βιομηχανίας του ελεύθερου χρόνου»;
5. Ποιος τρόπος πειθούς κυριαρχεί στο κείμενο;

Με αφορμή τα κείμενα...

Πώς νομίζετε ότι χρησιμοποιούν οι νέοι της ηλικίας σας τον ελεύθερο χρόνο τους; Αν πιστεύετε ότι ορισμένοι από αυτούς δεν χρησιμοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους εποικοδομητικά, ποια είναι τα αίτια που οδηγούν σε λαθεμένη χρήση; Ποιους τρόπους αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου θεωρείτε σωστούς για την ηλικία σας;

S. Dali

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 1ου ΤΟΜΟΥ

Προλογικά	5
1.Γλώσσα - Λόγος και διάλογος	15
2. Διάλογος δύο γενεών	93
3.Ελεύθερος χρόνος – Ψυχαγωγία	143

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.